

**T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Alman Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**ÇAĞDAŞ ALMAN ROMANINDA
YABANCIYLA KARŞILAŞMA
(UWE TIMM'İN SCHLANGENBAUM
ADLI ROMANI ÖRNEĞİNDE)**

**Barış Konukman
2501030351**

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı**

İstanbul-2006

ÖZ

“Çağdaş Alman Romanında Yabancıyla Karşılaşma (Uwe Timm’in Schlangenbaum Adlı Romanı Örneğinde)” adlı bu yüksek lisans tez çalışmasında amaçlanan, yabancılık kavramının toplumsal ve kültürel farklılıklardan kaynaklandığını göstermektir. Çalışmamızda yola çıkış tezimiz şudur: Kültür ve toplum etkileşim içindeki kavramlardır. Kişi doğup büyüdüğü toplumdan farklı bir toplumun içine girerse farklı bir kültürle yüzleşir. Bu durum ise yabancılık deneyimine yol açar.

Söz konusu deneyimin çağdaş Alman yazınında nasıl ele alındığı ise tezde, günümüz Alman yazınında önemli bir yere sahip, 68 kuşağından bir yazar olan Uwe Timm’in Schlangenbaum adlı romanı örneğinde gösterilmeye çalışılmıştır. Romanın baş karakterinin yaşadığı yabancılık deneyimi tam da, farklı bir toplumsal yapı ve bunun beraberinde getirdiği farklı bir kültürel değerler dizgesi ile yüzleşen bir öznenin yaşayacağı türden yabancılık deneyimine örnek gösterilebilecek niteliktedir.

ABSTRACT

What is aimed in this master thesis “Meeting with The Stranger in The Contemporary German Literature (Illustrated by The Roman Schlangenbaum of Uwe Timm)”, is to show that the concept of strangeness is founded on social and cultural differences. Our main thesis is called: Culture and society are interactional concepts. If a person enters to a different society he faces a different culture. This causes the experience of strangeness.

How it is dealt with this theme in the contemporary German literature is tried to be illustrated by the roman Schlangenbaum of Uwe Timm, who is a member of 68 generation and has an important place in todays German literature. The strangeness which the romans protagonist confronts with, is a good example for that kind of experience which is caused by meeting a different social structure and cultural system.

ÖNSÖZ

Uwe Timm'in romanlarıyla yüksek lisans öğrenciliğim sırasında aldığım bir derste tanıştım. Yazarın metinlerinde dikkatimi çeken, konu seçimleriydi. Timm romanlarını tarihsel ve toplumsal olgulardan yola çıkarak yazmaktaydı. Romanları kendi toplumu olan Alman toplumunun bir çeşit arkeolojisini içeriyordu ve bunun yanı sıra, -örneğin tezimde araştırma nesnesi olarak ele aldığım romana bakarsak- Avrupa uygarlığının farklı toplum ve kültürlerle ilişkileri konusunda ipucu vermektedir. Timm'in metinlerini severek okudum, çünkü romanlarındaki biçim-içerik ilişkisinde, biçim uğruna içeriği feda etmiyordu. Romanlarına seçtiği konulara da en az biçim kadar önem veren bir yazardı. Üstelik seçtiği konular tarihsel ve toplumsal bir yöne sahip olduğu için, Timm'in romanlarından birisini tez çalışmam için araştırma nesnesi olarak seçmemin uygun olacağını düşündüm.

Tez çalışmam için seçtiğim **Schlangenbaum** adlı romanda yabancıyla karşılaşma yönünü ele aldım. Bunu yaparken yabancılığın kültürel, bu yüzden de toplumsal temelli bir deneyim olduğunu ve romanın Avrupalı bir özne olan baş karakterinin, farklı bir ülkede farklı bir kültür içinde söz konusu deneyimi nasıl yaşadığını göstermeye çalıştım.

Çalışmamda benden sonsuz desteğini esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı'ya ve beni bugüne kadar hem maddi hem manevi açılardan destekleyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZ (ABSTRACT)	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
1. YABANCILIK KAVRAMI	3
1.1. Kültürel ve Toplumsal Yabancılık	4
1.2. Yabancıyla Karşılaşmanın Aşamaları	10
2. BİR ROMANCI OLARAK UWE TIMM	
VE SCHLANGENBAUM	14
2.1. 68 Kuşağı Yazarı Olarak Uwe Timm	
ve Romanları	14
2.2. Uwe Timm ve Yazın Anlayışı	18
2.3. Anlatım Özellikleri ve Baş Kişisi Wagner	
Açısından Schlangenbaum Romanı	24
2.3.1. Anlatım Biçimi	25
2.3.2. Zaman ve Mekan	29
2.3.3. Wagner ve Geçmişi	31
3. WAGNER'İN GÜNEY AMERİKA'DA	
YABANCI OLANLA KARŞILAŞMASI	36
3.1. Yakın Çevresi ile İlişkileri	37
3.1.1. Çalışma Arkadaşları:	
Bredow, Steinhorst ve Hartmann	37
3.1.2. Juan ve Luisa	41
3.1.3. Alman Kolonisi	45
3.2. Uzak Çevresi ile İlişkileri	48
3.2.1. Şantiyedeki Yerli İşçiler	48

3.2.2. Askerler	54
4. SÖMÜRGEÇİLİK VE SONRASI	
BAĞLAMINDA SCHLANGENBAUM	57
4.1. Sömürgecilik ve Yeni Sömürgecilik	58
4.2. Sömürgecilik Sonrası Dönem Yazınında	
Etnolojik/Etnoğrafik Bakış	63
4.2.1.Etnoloji/Etnoğrafya Kavramları	64
4.2.2. Etnolojik-Antropolojik Dönüm	
ve Metin Olarak Kültür	65
5. WAGNER'İN YAŞADIĞI DÖNÜŞÜM	71
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	80

KISALTMALAR

KY = Karanlığın Yüreği

SB = Schlangenbaum

GİRİŞ

Yabancılık, insanın çevresindeki fiziksel gerçeklikle girdiği etkileşimde karşılaştığı temel deneyimlerden biridir. Kişi içinde yaşadığı dünyada, doğup büyüdüğü kültürde belirli inanç ve değer yargılarıyla yüzleşir. Kendine sunulan bu normları içselleştirir ve yaşadığı toplumda kendini bir birey olarak kimliklendirir. Kişi kimliğini kurarken söz konusu toplumsal ve kültürel ölçütlerden yola çıkar, kimliğini onlar ışığında şekillendirir. İçinde yaşadığı kültürün kendisine sunduğu toplumsal kurallar ve yaşayış biçimleri, aynı zamanda insanın dünyaya bakış açısını belirler. Kişi, kendisini saran ve içinde var olduğu fiziksel gerçekliği anlamlandırmada, ait olduğu kültürel çevrenin kalıplarından yararlanır. Diğer bir deyişle fiziksel dünyayla, kültürü aracılığıyla hesaplaşır ve onun içinde kendini var eder. Fakat daha önceden bilmediği bir kültürel çevre içine girerse, kafasında yer etmiş dünya bilgisi (**Weltwissen**) deyim yerindeyse geçerliliğini yitirir. Çünkü farklı bir kültürle yüzleşmek, farklı bir gerçeklikle ve anlamlar alanıyla yüzleşmek demektir. Söz konusu yeni kültürü ya da diğer bir deyişle anlamlar dizgesini anlamak ise, yeni bir yorum edimini gerekli kılar. Yabancılık deneyimi bu noktada ortaya çıkar: İnsan daha önceden öğrenip içselleştirdiği kültürün kodlarıyla bu defa yabancı bir kültürle başa çıkmak zorunda kalır. Fakat çoğu zaman bunu başarması kolay değildir. Çünkü içine girdiği yeni deneyimler alanını, eskiden beri sahip olduğu bilgiler ışığında anlamlandırma çabasına girmiştir.

Tezimde araştırma nesnemi oluşturan, Uwe Timm'in **Schlangenbaum** adlı romanında söz konusu olan durum budur. Romanda Alman bir mühendis, bir Güney Amerika ülkesine iş amaçlı gitmiştir. Bu onun için aynı zamanda farklı bir kültürel gerçeklikle yüzleşmek anlamına gelmektedir. Farklı bir kültürel gerçeklikle yüzleşmek ise beraberinde yabancılık deneyimini getirmektedir. Bu yüzden tezimin kuramsal çerçevesini yabancılık kavramı çevresinde oluşturmaya çalıştım. Yaptığım okumalar sonucunda, kavrama uç noktada yaklaşımların varlığını gördüm. Örneğin Kristeva yabancılığı, kişinin kendi içinde ortaya çıkan bir kavram olarak ele alıyordu: "Auf befremdliche Weise ist der Fremde in uns selbst. Er ist die verborgene

Seite unserer Identität [...]”¹ Bu tarz bir yaklaşımda, yabancılık kavramının, bireysel düzlemde ortaya çıkışına vurgu yapılmış olduğunu fark ettim.

Ben ise tezimde yabancılığın her ne kadar bireysel yönünü reddetmesem de **toplumsal** ve **kültürel** yönüne ağırlık vermeyi, kavramı bu açılardan ele almayı tercih ediyorum. Çünkü araştırma nesnem olan romanda, baş karakterin yaşadığı yabancılık deneyiminin ağırlıklı olarak **kültürel** yönde olduğu düşüncesindeyim. Nitekim tezimin birinci bölümü yabancılığın kültür ile ilişkisine yönelik kuramsal bilgiler içermektedir.

Tezimde araştırma nesnem üzerinde uygulamaya geçmeden önce yazarın kısa bir biyografisi ve yazın dediğimiz olguya yönelik yaklaşımını ele alan kısa bir bölüm bulunmaktadır. Tezime böyle bir bölüm koymamda, Türkiye’de Uwe Timm’in akademik açıdan şimdiye kadar çok az bağlamda ele alındığı gerçeği de etkili oldu.² Üçüncü bölüm ise, daha önceden sunduğum kuramsal bölümün roman üzerinde uygulamasını içermektedir. Bunu izleyen bölümde, yabancılık kavramıyla beraber düşünülmesi olanaklı iki ayrı kavram olarak sömürgecilik ve yazınsal metinlerde etnolojik bakışı da ele aldım. Bu iki kavramı, asıl çıkış noktam olan kültürel yabancılığı kuramsal açıdan destekleyecek yan eksenler olarak düşündüm. Sömürgeciliği, Batı Avrupa kültürünün 15. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa dışındaki coğrafyalara doğru gerçekleştirdiği deniz aşırı genişlemenin sonucu ortaya çıkan bir olgu olarak değerlendirdim. Yazınsal metinlerde etnolojik bakış kavramını ele almam ise, Avrupa kökenli bir bilimsel disiplin olarak etnolojinin, Avrupa dışındaki coğrafyalardaki kültürleri, diğer bir deyişle Avrupa için kültürel anlamda yabancı olanı inceleyen bir dal olması önermesinden destek almaktadır. Beşinci bölümde, yeniden romanın baş karakterine odaklanıp yabancı ile karşılaşmanın onun zihniyetinde yarattığı olası bir dönüşümü tartıştım.

Sonuç bölümünde ise, tezimde roman üzerinde yaptığım uygulamanın sonuçlarını tartışıp özetlemeye çalıştım.

¹ Julia Kristeva, **Fremde sind wir uns selbst**, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1990, s.11

² Yükseköğretim Kurulu’nun internetteki tez izleme sayfasındaki bilgilere göre, Filiz İlknur Yapıcı’nın 1998’deki “Literaturverfilmung im Deutschen und Türkischen dargestellt am Beispiel von Uwe Timms Roman ‘Morenga’ mit dem gleichnamigen Film und Tarık Buğra’s Roman ‘Küçük Ağa’ mit dem gleichnamigen Film” adlı yüksek lisans tezi dışında, günümüze kadar Türkiye’de üniversitelerin Alman Dili ve Edebiyatı bölümlerinde, Uwe Timm ya da onun bir yapıtından yola çıkılarak hazırlanmış, yüksek lisans ya da doktora tezinin varlığına rastlanmamaktadır. Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.yok.gov.tr/YokTezSrv>, 24.04.2006

1. YABANCILIK KAVRAMI

Yabancılık kavramının gündelik yaşamda çeşitli anlamlarda kullanıldığını görüyoruz. Örneğin sahibi olunmayan bir nesne, anlaşılmayan bir şey ya da tanınmayan, bilinmeyen bir kişi yabancı diye nitelendirilebiliyor. Diğer yandan yabancılık olgusu tarih boyunca da kendini çeşitli şekillerde göstermiştir. Örneğin bir devlet sınırları içinde yabancı, bir dine yabancı, bir sosyal grup içinde yabancı ya da bir ideolojiye yabancı olmak gibi. Michael Krämer yabancı ve öteki kavramlarını sorguladığı “Angst vor dem anderen?” adlı makalesinde yabancılık olgusunun tarihteki çeşitli örneklerine değinir ve İsrail halkı, Eski Yunan ve Kutsal Roma İmparatorluğu örnekleri üzerinden yabancılığın tarihte hangi bağlamlarda ortaya çıktığını ele alır.¹ Din konusundaki yabancılığa örnek olarak İsrail halkının tarih boyunca Musevilik dini konusundaki tutumunu gösterir. Yabancılar toplumsal yapı içerisinde konuk olarak görülür, toplumun Musevi olan diğer üyeleriyle eşit muamele görürler, fakat Musevi dinine geçmek isterlerse, doğuştan İsrailoğulları’nın bir üyesi olmadıkları için zorluklar çıkar. Bu durum günümüzde de sürmektedir. Museviliğin yalnızca bir inanç meselesi değil, doğuştan gelen bir özellik olduğu düşünülür. Bu yüzden, doğuştan Musevi olmayan, dini açıdan her zaman İsrail toplumuna yabancı olarak kalır. Eski Yunan uygarlığında ise yabancılık olgusu dil konusunda kendini gösterir. Eski Yunan uygarlığı gerek klasik öncesi gerekse klasik dönemde olsun, hiçbir zaman bir ulus niteliği gösterememişti. Farklı şehirlerden (**polis**) oluşurdu ve bu söz konusu şehirler kendi içlerinde birbirinden çok farklı toplumsal yapılar gösterebiliyordu. Bu söz konusu farklı şehirleri ve toplumları birleştiren ortak nokta ise dildir. Dil birleştirici bir öge konumundadır. Bunun yanı sıra dil, Eski Yunan uygarlığını oluşturan şehirleri birleştirmenin yanı sıra, onların kendilerini diğer toplumlardan ayırtmalarına da aracılık etmekteydi: Eski Yunanca diğer dillerden üstün tutuluyor ve diğer dillere, kuş ötüşü anlamına gelen “Barbar” adı veriliyordu.²

Yine Krämer’e göre yabancılık olgusunun tarihte ortaya çıktığı başka bir bağlam ise Ortaçağ’a denk gelir. Kutsal Roma İmparatorluğu Cermenler’in eline

¹ Michael Krämer, “Angst vor dem anderen? Anmerkungen zum Fremden, zum Anderen und vielleicht zum ‘ganz Anderen’ ” (Çevrimiçi) <http://www.drmkraemer.de/FREMD.HTM>, 06.01.2006

² a.e.

geçtikten sonra, yabancının kim olduğu sorusu ortaya konduğunu görürüz: “Wer ist ein Fremder? Derjenige der nicht Teil der Gruppe ist, der *nicht dazu gehört, der andere.*”³ Bu dönemde yabancılığı tanımlamak için ortaya atılan grup aidiyeti tanımının, örneğin bir devletin vatandaşlığına hak kazanma söz konusu olduğunda, günümüzde hala geçerliliğini sürdürdüğü görülebilmektedir.

Yukarıda verdiğimiz örneklere baktığımızda, yabancılığın belirli bir gruba ait olmamak şeklinde tanımlandığını görmekteyiz. Kavram, olumsuzlama üzerinden tanımlanmakta ve bu yüzden olumsuz çağrışımlar içermektedir. Grup kavramıyla kastedilen ise, tarihin verili bir döneminde belirli bir toplumsal yapıdır. Söz konusu toplumsal yapı içinde yeri olmadığı; örneğin inandığı din, konuştuğu dil ya da sahip olduğu etnik köken yüzünden onun bir parçası olmadığı düşünülen kişi ya da kişi grupları yabancı diye nitelendirilmiştir. Bu aynı zamanda başka toplumların üyelerini de yabancı olarak gören bir anlayıştır.

1.1. Kültürel ve Toplumsal Yabancılık

Yabancılık kavramı toplumsal düzlemde ortaya çıkmaktadır. Özünde toplumsal olması nedeniyle ise kültürelidir. Çünkü kültür en geniş tanımıyla, bir toplumun ya da insan topluluğunun yaşayış biçimidir. Bir toplumdaki örneğin gelenek, görenek, örf adet, dini inançlar, değer yargıları, aile yaşamı gibi tüm yönleri kapsar. Kültür kavramı altında toplanan bu yönler belirli bir toplumun kendine özgü yönünü, kimliğini oluşturur. Diğer bir deyişle toplum ve kültür sıkı bir etkileşim içindedir. Belirli bir toplumda yaşayan bir kişi, kimliğini, dünya hakkındaki bilgisini ve dünyaya bakış açısını o toplumu belirleyen kültürel olgular ışığında oluşturur. Farklı bir toplumla karşı karşıya geldiğinde ise farklı bir kültür ile yüz yüze gelmiş olacağı için yabancılık deneyimini yaşar. Bu nedenle toplumsal yöne sahip bir kavram olarak yabancılık, kültürelidir.

Kültür insanın kendisini doğaya karşı var etmesini sağlar. Brenner bu anlayışın temelini Herder’e dayandığını belirtir. Herder **Abhandlung über den Ursprung der Sprache** adlı yapıtında insanı “eksik bir varlık” (**Mängelwesen**)

³ a.e.

olarak tanımlar.⁴ Bunun nedeni, insanın hayvanlardan farklı olarak, içinde bulunduğu fiziksel çevrenin koşullarına her koşulda uyum sağlayıp yaşamını sürdürebilmesini sağlayacak içgüdüsel donanımına sahip olmamasıdır. Bu eksikliğini kapatmak için insanın başka bir yol geliştirmesi, diğer bir deyişle kültürü yaratması gerekir. Ancak bu şekilde doğayla başa çıkabilir ve yaşamını sürdürebilir. Öte yandan, insanı kültürel bir varlık olarak konumlandıran bu düşünce geçmişte kalmamıştır. Brenner günümüzde etnoloji ve antropoloji alanlarında yapılan çalışmalarda da aynı sonuca ulaşıldığını belirtir.⁵

Cesana da kültürel antropoloji alanında yapılan çalışmalara değinir ve insanın kendini dünyada ancak kültür aracılığıyla var edebildiğine dikkat çeker:

“Die Kulturanthropologie hat wiederholt betont, dass es kein ursprüngliches Naturwesen Mensch gibt, das sich dann noch die Kultur schafft. Der Mensch ist immer schon ein Kulturwesen. [...] Es kommt hinzu, dass der Mensch nicht einfach in *der* Kultur schlechthin lebt, sondern in einer jeweils eigenen besonderen Kultur.”⁶

Bu anlayışa göre insan, son kertede kültürel bir varlıktır. Çevresindeki fiziksel gerçeklikle uzlaşabilmek için bir toplum kurup kültür oluşturmak zorundadır. Oluşturduğu kültür, diğer bir deyişle yaşam biçimi ise kişinin düşüncelerini, inançlarını, hayat görüşünü önemli ölçüde belirler. Kimliğini oluşturan düşünce ve inançlar ona kültür aracılığıyla sunulup verilir. Burada kültür kavramıyla kastettiğimiz, kişinin doğup büyüdüğü, içinde yaşadığı toplumun kültürüdür. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi kültür, bir insan topluluğunun yaşayış biçimine işaret eden bir kavramdır. Kişi içinde doğup büyüdüğü kültürün dünyaya bakış açısına, değer yargılarına, gelenek ve göreneklerine uymayan şeyi yabancı diye tanımlar.

Thomas Höhne, yabancılık olgusunun günümüzde Alman medyası ve akademik çevrelerde nasıl ele alındığına yönelik “Kulturelle Fremdheit als Definitionsmacht und diskursiver Effekt in Medien und Wissenschaft” adlı makalesinde yabancılığın kültürel kaynaklı olduğu yönündeki teze başvurur ve

⁴ Herder’den alıntılan: Peter J. Brenner, “Kulturanthropologie und Kulturhermeneutik: Grundlagen interkulturellen Verstehens,” (Hg.) Peter Freese, **Paderborner Universitätsreden**, Paderborn, 1999, s. 8

⁵ bkz. **a.e.**, s. 9

⁶ Andreas Cesana, “Philosophie der Interkulturalität: Problemfelder, Aufgaben, Einsichten”, **Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache**, Bd. 26, (Hg.) Alois Wierlacher et. al., München, Iudicium, 2000, s. 439

“yabancı” olanın her zaman “kültürel [açıdan] yabancı” olduğunu ifade eder.⁷ Kültür kendilik ve yabancılık kavramlarının inşasında aracı konumundaki mercidir. Bir şeyin yabancı olması için **ben** ya da **biz**’e ait olmaması gerekir. Kişinin benlik inşası ise belirli bir kültürel çevre içinde gerçekleşir. Ben **kendisiyle** yabancı arasına mesafe koyar. Bu mesafe ise kültürel düzlemde oluşur. Kültürel farklılıkların sonucudur.

Kültürün ne ölçüde mutlak ve kendi içinde kapalı bir yapı olduğu ise tartışılması gereken bir konudur. Diğer bir deyişle kültürlerin birbirlerinden, gerçekten de aralarında ortak noktalar saptanamayacak derecede farklı olup olmadıkları sorusunu sormak gerekir. Holenstein kültürlerin her birini başlı başına kendine özgü birer yapı olarak ele alan yaklaşımın kökenini 19. yüzyıl Romantik düşüncesinde olduğunu belirtir.⁸ Romantik dönemde tekil halkların kültürlerinin her birinin kendine özgü koşullar altında oluştuğu ve bu yüzden başka kültürlerle ortak bir noktada buluşamayacağı düşüncesi ortaya çıkmıştır:

“Kulturelle Eigenschaften können danach nur von jemand, der in der entsprechenden Tradition aufgewachsen ist, verstanden und in ihrer Eigenschaft gerecht eingeschätzt werden. Was für eine Kultur spezifisch ist, werde von den Angehörigen anderer Kulturen nicht nur nicht als Wert empfunden, sondern häufig überhaupt nicht verstanden.”⁹

Buna göre kültürlerin her birinin sahip olduğu kendine özgü özellikleri, aralarında hiçbir şekilde karşılaştırma yapılmasına izin vermez. Kültürel özellikler yalnızca o kültürel gelenek içinde büyüüp yetişmiş biri tarafından anlaşılıp yorumlanabilir. Kültürlerin göreliliği ve bireyselliğine vurgu yapan bu anlayış, kültürler arasında geçirgenliği olanaksız kılmaktadır.

Tekil kültürlere büyük ölçüde bireysellik atfeden bu görelilik anlayışının (**Kulturrelativismus**) yanı sıra Romantik dönemde yine de kültür dediğimiz olguya gösterilen ilgi dikkat çekicidir. Gösterilen ilgi iki yönlüdür. Bir yandan yabancı

⁷ Thomas Höhne, “Kulturelle Fremdheit als Definitionsmacht und diskursiver Effekt in Medien und Wissenschaft”(Çevirimiçi)

<http://www.gradnet.de/papers/pomo2.archives/pomo98.papers/tshoehne98.htm>, 06.01.2006

⁸ Elmar Holenstein, “Interkulturelle Beziehungen –multikulturelle Verhältnisse: Im Ausgang von Japan-Berichten in der westdeutschen Presse”, (Hg.) Elmar Holenstein, **Menschliches Selbstverständnis**, Frankfurt am Main, 1985, s.110

⁹ a.y.

kültürler, diğer yandan Batı kültürü ele alınır. Farklı kültürlerin ele alınmasındaki amaç ise onları gerçek anlamda tanıyıp anlamak değildir. Zaten kültürel görelilik anlayışı buna engel olur. Farklı kültürler, Batı kültürünün geçmiş evrelerinin birer temsilcisi olarak görülür. Bu anlayışa göre yabancı kültürler Batı'nın kendi kültürünün tarihsel açıdan ön aşamalarıdır. Bu açıdan incelenmeye değer bulunmuşlardır.

Öte yandan 20. yüzyılın ortalarından itibaren bu anlayışta kırılmalar yaşanır. Bunda özellikle dilbilim ve antropoloji disiplinlerinde yapılan çalışmaların etkisi olmuştur. Holenstein bu çalışmalardan yola çıkarak farklı kültürler arasındaki bağıntılar konusunda çıkarımlarda bulunmamıza yardımcı olabilecek hipotezler öne sürmektedir.¹⁰ Bunlar arasında belirleyici nitelikte olanlara değinmemiz gerekirse; insanların yaşamda, fiziksel gerçeklikte karşılaştıkları durumları bilişsel olarak işlemede, diğer bir deyişle onlar hakkında düşünceler üretmeleri ve bu düşüncelerine ifade biçimleri bulmaları, yani onları göstergelere dökmeleri konusunda evrensel yasallıklar vardır. Bir kültürde kendini çok baskın bir şekilde gösteren yapılara başka bir kültürde de rastlanmaktadır. Örneğin dilsel iletişimde kullanılan saygı ve nezaket biçimleri ya da belirli durumları ifade etmede kullanılan deyimleşmiş kalıplaşmış söz öbekleri her kültürde kendini göstermektedir. Bu tarz bileşenler hemen her kültürde görülmektedir. Kültürleri birbirinden ayıran nokta, bu özelliklerin varlığı ya da yokluğundan çok, kültür içindeki hiyerarşik yapılanmalarıdır. Önemli olan, hangi bileşenin hangi kültürde ne derecede bir öneme sahip olduğudur. Bunun yanı sıra farklı kültürler tarih boyunca coğrafi yakınlık ya da ticari ilişkiler gibi nedenlerle birbirleriyle temasa geçmişlerdir. Bunun sonucu kültürler birbirlerini etkilemiştir. Bu yüzden hiçbir kültür tamamen kendine özgü değildir, çünkü bunun olanaklı olabilmesi için tarih boyunca diğer kültürlerden tamamen yalıtılmış olması gerekir ki, böyle bir şey olanaksızdır. Öte yandan hiçbir tekil kültür kendi içinde bütünlüklü değildir. Tarih boyunca uzun zamandır var olan ve farklı halk katmanlarından oluşan her kültür, içinde yan ve alt kültürler barındırır. Aynı kültürel çevre içinde gözlemlenen yöresel şive farkları ya da farklı düşünce ekolleri buna örnektir.¹¹

¹⁰ bkz. a.e., s. 125-180

¹¹ krş. a.e., s. 125-180

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz hipotezlerden çıkarılabilecek ortak yargı, tekil kültürlerin aralarında hiçbir ortak nokta olmayan, birbirinden tamamen farklı yapılar olmadığıdır. Her bir tekil kültür, diğerleriyle belli konularda ortak noktalar gösterebilmektedir. Bu yönüyle kültürler arası geçirgenlik ve iletişim olanaklı olabilir.

Kültürler arasında yapılan karşılaştırmalı çalışmalar sonucu birleştirici, evrensel nitelik gösteren yönlerin (**Universalien**) varlığı ortaya konulabilmektedir. Kısacası, aynı kültür içinde, homojenlik iddiasını geçersiz kılacak birbirinden farklı değişkenler (**intrakulturelle Varianten**) var olabileceği gibi kültürler arasında, ortak noktalara işaret eden değişmez ortak özellikler de (**universale Invarianten**) var olabilmektedir.¹² Sonuçta kültürel kodlar mutlak değil, göreceli ve değişkendir.

Bunlardan, kültür dediğimiz olgunun sabit ve tekanlamlı bir görünüm göstermediği ve değişmez, dışsal hiçbir etkiyle manipule edilemez bir yapı olmadığı sonucuna varabiliriz. Nitekim Mecklenburg kültürün kendi içinde bütünlüklü bir sistemden çok, bir süreç olarak anlaşılması gerektiğini vurgular:

“Die Dynamik der Kultur, die nicht nur als *System*, sondern auch als ein Prozeß zu verstehen ist, steckt bereits in der grammatischen Wahl zwischen Singular und Plural: Kultur/Kulturen. [...] Es gibt kontinentale, nationale, regionale Kulturen; es gibt innerhalb einer Gesellschaft, Klassen- und Gruppenkulturen, Sub- und Gegenkulturen, hegemoniale und residuale Kulturen usw. Dem kulturdifferentiellen Spiel scheinen kaum Grenzen setzbar. Auf der anderen Seite ist gerade Kultur auch ein Feld von Kontakt, Austausch, Diffusion und Integration.”¹³

Kültürün süreçsel bir niteliğe sahip olması, tek bir görünüme sahip olmaması demektir. Bu yüzden dünyada farklı toplumlar birbirlerinden farklı kültürlere sahiptir. Üstelik aynı toplum içerisinde bile farklı kültürel yapılanmaların varlığı gözlenebilmektedir.

Kültürel kod ve değer yargılarının mutlak olmaması, beraberinde yabancılığın da mutlak olmadığı düşüncesini getirir. Çünkü yabancılık daha önce değindiğimiz gibi kültürel düzlemde ortaya çıkan bir durumdur. Nitekim, kültürle

¹² a.e., s. 111

¹³ Norbert Mecklenburg, “Über kulturelle und poetische Alterität: Kultur- und literaturtheoretische Grundprobleme einer interkulturellen Germanistik”, (Hg.) Alois Wierlacher, **Perspektiven und Verfahren interkulturellen Germanistik/Gesellschaft für interkulturelle Germanistik**, München, Iudicium, 1987, s. 564

etkileşim içinde bir kavram olarak yabancılık, belli bir şey, olgu ya da kişi ya da durumun sahip olduğu değişmez, ona içkin bir özellik değildir:

“Fremde ist keine Eigenschaft, die ein Objekt für ein betrachtendes Subjekt hat; sie ist ein Verhältnis, in dem ein Subjekt zu dem Gegenstand seiner Erfahrung und Erkenntnis steht.”¹⁴

Belirli bir şey, olgu ya da kişiyi yabancı olarak nitelendirmemiz, onunla kurduğumuz ilişkiye bağlıdır. Yabancı olan; söz konusu şey, olgu ya da kişiyle yaşadığımız **deneyim**dir. Bu ilişkiyi ise, içinde doğup büyüdüğümüz kültürel çevrenin değer yargıları ışığında kurarız.

Özetleyecek olursak, yabancılık kavramının kültürel ve toplumsal olmak üzere iki yönü vardır: Belirli bir deneyim ve anlamlar alanının anlaşılmazlığı ve ulaşılmazlığı kavramın kültürel, belirli bir gruba ait olmamak ise toplumsal yönünü oluşturur.¹⁵ Her iki yön de etkileşim içindedir, çünkü kültür toplumsal bir süreçtir; kişinin toplumsallaşması ise kültüre bağımlıdır. Öte yandan yabancılık, “ilişkisel” bir kavramdır, “ontolojik” bir konuma sahip değildir.¹⁶ Yabancı olma hali, herhangi bir kişi, şey ya da olgunun kendinde bir özelliği, ona özgü bir nitelik değildir. Bir şey, kişi ya da olguya yabancı olma özelliğini atfeden, onunla karşılaşp yüzleşen kişinin kendisidir. Diğer bir deyişle kavramın kendisi ilişkisel olması nedeniyle görecelidir; tarihi, kültürel, toplumsal, politik ve bireysel açıdan değişkendir. Yabancı tanımlaması belirli bir kişi, nesne ya da olguya ingirgenip mutlaklaştırılmaz. Özne yaşadığı bir deneyimi sahip olduğu dünya bilgisinin yardımıyla anlamlandıramadığı durumlarda söz konusu “deneyimi” **yabancı** diye nitelendirir.¹⁷

¹⁴ Dietrich Krusche, “Utopie und Allotopie: Zur Geschichte des Motivs der außereuropäischen Fremde in der Literatur”, (Hg.) Dietrich Krusche, **Literatur und Fremde**, München, Iudicium, 1985, s. 13

¹⁵ Bernhard Waldenfels, “Zwischen den Kulturen”, (Hg.) Alois Wierlacher et. al. **Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache**, Bd. 26, München, Iudicium, 2000, s. 248

¹⁶ Brenner, **a.g.e.**, s. 3

¹⁷ Waldenfels, **a.g.e.**, s. 252

1.2. Yabancıyla Karşılaşmanın Aşamaları

Yabancılık olgusu kültürel kaynaklı olduğu ve kültür farklılıkları sonucu ortaya çıktığı için, farklı kültürlerin karşı karşıya geldikleri durumlarda yabancılık deneyiminin gözlemlenmesi kaçınılmazdır. Bu yönüyle Batı Avrupa uygarlığının 15. yüzyılın sonundan beri denizaşırı yolculuklar yoluyla gerçekleştirdiği genişleme hareketinin Avrupalı özne açısından yabancılık deneyimine yol açması rastlantı değildir. Avrupa dışındaki coğrafyalara ayak basan Avrupalı özne farklı insan topluluklarıyla, bunun sonucu olarak da farklı yaşam biçimleri, dünya görüşleri, değer yargıları, kısacası farklı kültürlerle karşı karşıya gelmiştir.

Brenner, Batı kültürlerinin özellikle de denizaşırı seferler sayesinde Amerika'nın keşfedilmesiyle başlayan Yeniçağ boyunca, yabancı kültürlerle neden bu denli gözle görünür derecede ilgi duydukları sorusuna olası bir yanıt olarak ekonomik, sömürgeci ve emperyalist amaçların yanı sıra “merak” ve “bilgi artırma” gibi amaçların varlığını ifade eder ve bunları “idealist” amaçlar olarak nitelendirir.¹⁸ Söz konusu merak ve bilgi edinme isteğinin gerçekten var olup olmadığı, varsa bile idealist bir yön taşıyıp taşımadığı ise bizce sorgulanması gereken bir durumdur. Bilindiği gibi Avrupa'nın denizaşırı seferlerini başlatan kişi Kristof Kolomb'dur. Kolomb İspanya kralının mali destek alıp okyanus ötesi seferlere çıkmıştır. Avrupa ile farklı coğrafyalardaki kültürlerarası karşılaşmalarda tarihi bir öneme sahip bu olayı ve sonuçlarını Todorov **Die Eroberung Amerikas: das Problem des Anderen** adlı kitabında ele alır.¹⁹ Todorov Kolomb'un seferler sırasında tuttuğu günlükler üzerinde yaptığı okumalardan yola çıkarak yola onun inançlı bir Hristiyan olduğuna dikkati çeker. Kolomb'un yola çıkışındaki asıl neden, ekonomik çıkar elde etmenin yanı sıra, dini yayılmacıdır. Amacı Hristiyanlığı yaymak, daha somut bir şekilde ifade etmek gerekirse Haçlı Seferleri'ni yeniden başlatıp “Kudüs'ü kurtarmak”tır.²⁰ Bu amacını gerçekleştirebilmesi için ise Kolomb'un mali kaynak bulması

¹⁸ Brenner, **a.g.e.**, s. 16

¹⁹ Tzvetan Todorov, **Die Eroberung Amerikas: das Problem des Anderen**, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1985

²⁰ **a.e.**, s. 19

gerekmektedir. Marko Polo'nun Çin'e yaptığı seyahati anlattığı günlüklerini okumuş olan Kolomb denize açılıp sürekli batı rotasını takip ederek Çin'e ulaşmayı ve Polo'nun bahsettiği zenginliklerden pay almayı amaçlar. Gerekli miktarda altını ele geçirdikten sonra Avrupa'ya geri dönüp bir ordu kurmayı planlamaktadır. Bundan anlaşılacağı gibi, Avrupa'nın denizaşırı genişleme hareketini başlatan olay, iki yönlüdür: Ekonomik ve dinsel. Diğer bir deyişle amaç, Hristiyanlığı yaymak uğruna sömürü yapmaktır.

Bunun yanı sıra Todorov Kolomb için "keşif yapma"nın başlı başına bir amaç olduğunu da kabul eder:

"Andererseits scheint ihm jedoch das, womit er sich am erfolgreichsten beschäftigt, nämlich die Entdeckung der Natur, eine derartige Freude zu bereiten, daß sich diese Aktivität selbst genügt; sie hat plötzlich keinerlei Nutzwert mehr und wird vom Mittel zum Zweck: Wie für den modernen Menschen ein Ding eine Handlung oder ein Lebewesen nur schön sind, wenn sie ihre Rechtfertigung in sich finden, so ist für Colón "Entdecken" eine intransitive Handlung."²¹

Fakat burada tartışmamız gereken, merak ve bilgi edinme isteğinin gerçekten de farklı ve yabancı olan kültüre mi yönelik olduğudur. Kolomb ayak bastığı yeni coğrafyanın doğası ve insanlarına yönelik bir ilgi duymakta ve günlüklerinde bunlara yönelik gözlemlerine de yer vermektedir, fakat duyulan bu ilginin ve yaptığı gözlemlerin ne kadar sağlıklı olduğu tartışma konusudur:

"Colón spricht nur deshalb von den Menschen, die er sieht, weil auch sie letztendlich zur Landschaft gehören. Seine Äußerungen über die Bewohner der Inseln stehen immer inmitten der Anmerkungen zur Natur, irgendwo zwischen den Vögeln und den Bäumen."²²

Kolomb ayak bastığı yerlerdeki yerli halkın üyelerini kendisiyle eşit konumda birer insan olarak görmemektedir. Onlara doğada görülebilecek bir çeşit canlı gözüyle bakmaktadır. Bu yüzden bu **yabancı** kültürlerle sağlıklı bir iletişim kuramamıştır ki, zaten daha önce belirttiğimiz gibi, amaçladığı bu değildir. Benzeri bir durum Mexico'yu ele geçiren İspanyol komutan Cortéz'in tutumunda da gözlemlenebilir. Gerçi Kolomb'un aksine Cortéz, oranın yerli halkını bitki ya da hayvanla eş tutmaz, Aztekler'i ve Maya kültürünü anlamaya yönelik çabalar gösterir. Ne var ki bunu yapmaktaki amacı, Aztekler'i daha çabuk ve kolay dize getirmektir.

²¹ a.e., s. 21-22

²² a.e., s. 47

Çünkü son kertede Cortéz de yerlileri nesne olarak görmüştür: “[...] die Indianer sind [...] nicht Subjekte im vollen Sinne des Wortes geworden, das heißt Subjekte, die dem sie wahrnehmenden Ich vergleichbar wären.”²³ Bu durumda merak ve bilgilenme merakının idealist bir yön içerdiği iddia edilemez. Sonuçta Avrupa uygarlığının denizaşırı seferlerinde tarihsel açıdan büyük öneme sahip bu iki kişiliğinin tutumları bunu gösterir. Kolomb yabancı olanı anlama çabasına bile girmez, Cortez ise yabancı olanı kültürü ve yaşayış biçimiyle anlasa da bunu sömürü amaçlı yapar:

“Cortés versteht die aztekische Welt, die sich vor seinen Augen enthüllt, relativ gut [...] Und dennoch hindert dieses bessere Verständnis die Konquistadoren nicht daran, die mexikanische Kultur und Gesellschaft zu zerstören; man gewinnt ganz im Gegenteil sogar eher den Eindruck, daß gerade durch dieses Verständnis die Zerstörung erst möglich wird. Es ergibt sich so eine erschreckende Verkettung, die vom Verstehen zum Nehmen, vom Nehmen zum Zerstören führt [...]”²⁴

Sonuçta, Avrupalı özne ile onun karşılaştığı yabancı insan topluluklar arasındaki karşılaşmayı belirleyen ne olduğu sorusunun yanıtı olarak elimizde diğer iki yön kalmaktadır: Sömürgecilik ve dini yayılmacılık. Söz konusu yönlerin karşılaşma sırasında kendilerini nasıl gösterdiklerini anlayabilmemiz için karşılaşma sürecinin aşamalarına daha yakından eğilmemizde yarar vardır.

Urs Bitterli **Die Wilden und Die Zivilisierten: Grundzüge einer Geistes- und Kulturgeschichte der europäisch-überseeischen Begegnung** adlı kitabında Batı kültürünün 15. yüzyıldan itibaren deniz yoluyla başlattığı coğrafi keşifler sonucu ayak bastığı toprakların yerlisi halkların kültürü ile karşılaşmalarında dört aşamanın varlığından bahseder.²⁵ Birinci aşama iki kültürün ilk kez yüz yüze gelmesidir (**Kulturberührung**). Bu aşamada kültürler birbirleri hakkında henüz bir bilgiye sahip olmadıkları için taraflar birbirlerine karşı korku ile karışık bir merak duygusu ile yaklaşırlar. Sonrasında kültürlerarası temas (**Kulturkontakt**) başlar. Bu aşamada kültürlerarası karşılaşma uzun süreli bir temasa dönüştürülmeye

²³ a.e., s. 159

²⁴ a.e., s. 155

²⁵ bkz. Urs Bitterli, **Die Wilden und Die Zivilisierten: Grundzüge einer Geistes- und Kulturgeschichte der europäisch-überseeischen Begegnung**, München, Verlag C.H. Beck, 1991, s. 81-179

çalışılmıştır. Karşılıklı teması güçlendirmek için yerli halkın ileri gelenleri –örneğin kabile şefleri- ile iletişim kurulur, misyonerler yerli halkın arasına karışır, v.b. Bitterli bu aşamadaki uygulamaların iki şekilde görüldüğüne vurgu yapar: Köle ticareti ve misyonerlik çalışmaları. Köle ticaretinin zaten savunulacak bir tarafı yoktur. Sonuçta taraflar arasında daha uzun soluklu bir teması başlatmışsa da içerdiği olumsuz ve insanlık dışı yön açıktır. Misyonerlik çalışmaları ise ayak basılan toprakların yerlisi halkları dinsiz olarak görmenin sonucudur. Amaç, onları Hristiyanlığa döndürerek kurtarmaktır. Burada Avrupalıların üstünlük duygusu görülmektedir. Karşılarındaki farklı kültürün üyesi insanların sahip oldukları inanç dizgelerini, kendi dinleri olan Hristiyanlığın bakış açısından değerlendirip onları doğrudan dinsizlikle etiketlemişlerdir.

Kültürlerarası karşılaşmada yukarıda sözünü ettiğimiz ilk iki aşama varlıklarını 18. yüzyılın sonuna kadar sürdürmüştür. 18. yüzyılın sonuyla beraber üçüncü bir aşamaya geçilir: Kültürlerin çatışması (**Kulturzusammenstoß**). Bu aşamada Batı kültürü söz konusu diğer kültüre köleleştirme, soykırıma uğratma ve yerinden yurdundan etme gibi uygulamalarla yaklaşmıştır. Gerçi örneğin köleleştirme uygulaması daha önceki aşamalarda da gözlemlenir. Fakat kültürlerin çatışması dediğimiz aşamada Batılı'nın diğer kültür üzerindeki olumsuz uygulamaları çok daha büyük bir ivme kazanmıştır:

“Wenn diese Begegnung einen besonderen aggressiven Charakter gewann und die Europäer sich entschlossen, ihre militärisch-technische Überlegenheit mehr oder weniger rücksichtslos solange einzusetzen, bis die Eingeborenen entweder ausgerottet, in unwegsames Hinterland zurückgetrieben oder aber derart unterjocht waren, daß sie ihr kulturelles Eigenleben einem weiten Daseinsbereiche erfassenden Abhängigkeitsverhältnis aufzuopfern hatten, wird man von einem Kulturzusammenstoß sprechen müssen.”²⁶

Dördüncü aşama ise kültürlerin kaynaşmasıdır (**Akkulturation und Kulturverflechtung**), ki bu gerçekleşmesi en zordur. Aynı zamanda çok hassas bir aşamadır. Ne derecede sağlıklı gerçekleşeceği de ayrı bir soru konusudur. Çünkü kültürlerin kaynaşması adına yapılacak girişimler, tarafların birinin diğerini kendi içinde eritmesi, kimliği ve kendine özgü yönlerinden etmesiyle de sonuçlanabilir.

Karşılaşma sürecini oluşturan aşamalarda göze çarpan temel yön misyonerlik ve sömürgeciliktir. İddia edilenin aksine bilme merakının Avrupa uygarlığının

²⁶ a.e., s.130

denizaşırı genişlemesinde büyük bir rolü yoktur. Asıl amaç, dini yayılmacılık ve ekonomik çıkardır. Avrupa'nın yabancıyla karşılaşmasının temelindeki motifler bunlardır. Temel motifler bunlar olunca, karşılaşma sürecinin Avrupa için **yabancı** olanın aleyhine sonuçlanması sürpriz değildir.

2. BİR ROMANCI OLARAK UWE TIMM VE SCHLANGENBAUM

Uwe Timm 30 Mart 1940'da Hamburg'da doğmuştur. Gençliğinde Hamburg'da dericilik eğitimi gördükten sonra 1961-1963 arasında Braunschweigkolleg'de ikinci öğretim yoluyla üniversiteye hazırlanmış ve 1963'te üniversiteye girmiştir. Münih ve Paris'te felsefe ve Alman Dili ve Edebiyatı öğrenimi gören Timm, 1971'de Albert Camus üzerine verdiği bir tezle (**Das Problem der Absurdität bei Camus**) doktor ünvanını almıştır.

Timm 1981-1983 arası Roma'da yaşamıştır. Sonrasında bunu Güney Amerika, Afrika ve New York'da uzun süreli konaklamalar izlemiştir. Yazdığı romanlar ve çocuk kitapları pek çok ödül almıştır. Timm günümüzde yaşamına Münih'te devam etmektedir.

2.1. 68 Kuşağı Yazarı Olarak Uwe Timm ve Romanları

Timm'in romanlarına baktığımızda, ağırlıklı olarak Alman toplumunun son 50 yılda geçirdiği toplumsal süreçlerin konu edildiğini görürüz. Bu toplumsal süreçler arasında 68 öğrenci hareketi önemli bir yere sahiptir. Nitekim yazar kendisi de 68 kuşağındandır. Bu kuşak yazarlar, kitaplarında ele aldıkları konular açısından İkinci Dünya savaşı sonrası dönemi yazarlarından ayrılır ve orta kuşak romancılar olarak nitelendirilir. Uwe Johnson, Günther Grass, Siegfried Lenz, Heinrich Böll gibi savaş sonrası dönem yazarları, gençliklerinde hem Hitler dönemini hem de savaş bittikten sonraki yokluk yıllarını yaşadıkları için, yapıtlarında ağırlıklı olarak İkinci Dünya savaşı, Nasyonal Sosyalist rejim, savaş sonrası Alman toplumunun yeniden

toparlanıp her şeye yeniden başlaması gibi konulara yoğunlaşırlar. Uwe Timm'in de dahil olduğu ve "orta kuşak" (**mittlere Generation**)¹ diye tanımlanan yazarlar ise çoğunlukla 1940'lı yıllarda doğmuş, savaşı ve sonrasındaki yıkımı tam olarak yaşamamışlardır. Onların gençliği daha çok, ekonomik büyümenin büyük bir ivme kazandığı ve toplumun tüm katmanlarının bu ekonomik kalkınmaya deyim yerindeyse tapındığı yıllara denk gelir. 68 öğrenci hareketi ise daha paylaşımcı, eşitlikçi ve adil bir toplumsal düzen oluşturma adına, kapitalist anlayışın yansıması olan bu ekonomi mucizesine karşı çıkar. Kendisi de 68 öğrenci hareketinde aktif rol oynayan Timm, diğer çoğu orta kuşak romancı gibi romanlarında okura bu ruhu hissettirir. Romanlarının konularına baktığımızda, izlek olarak 68 hareketiyle hesaplaşmanın önemli bir yer tuttuğunu görürüz. Timm 1974'de yayınlanan ilk romanı **Heiße Sommer** ile bu çizgiyi başlatır. Roman Hamburg'da okuyan genç bir üniversite öğrencisi olan Ullrich'in 68 öğrenci hareketi sırasında başından geçenleri konu edinir. Ullrich romanın başında yaşamı tamamen bireysel gözle değerlendiren ve daha çok kendi gönül ilişkilerine yoğunlaşmış bir karakterken romanın ilerleyen bölümlerinde harekete dahil olur. Fakat kendini harekete tamamen kaptırmaz, zaman içinde öğrenci hareketine karşı eleştirel bir yaklaşım benimser ve romanın sonunda görece olarak bilinçlenir; sonuçta var olan toplumsal dizgeyi tamamen reddetmeksizin, onun içinde kendine, bir yer bulur: Öğretmen olmaya karar verir. Bu şekilde toplumsal dizgeyi içeriden dönüştürecek bir olanağa da sahip olacaktır.² Timm'in 1980'te yayınlanan üçüncü romanı **Kerbels Flucht** ise okura bu kadar olumlu bir tablo sunmaz. Bu defa romanın baş karakteri Kerbel, kendini yenik düşmüş hisseden eski bir 68'lidir. Çünkü artık 70'li yılların ortalarına gelinmiştir ve öğrenci hareketi, daha eşitlikçi ve adil bir toplum yaratma ütopyasını gerçekleştirememiştir. Kerbel üniversiteden ve öğrenci hareketinden tanıdığı bazı arkadaşlarının aksine, var olan toplumsal düzene de pek uyum sağlayamaz. Ne özel ne de iş yaşamında bir denge kuramaz. Sonunda kendini öldürür.³

68 öğrenci hareketinde, Batı kültürünün farklı coğrafyalarda uyguladığı sömürgecilik de eleştiri konusu olur. O dönemde eleştiri, Vietnam'a saldırı

¹ Manfred Durzak, "Ein Autor der mittleren Generation", (Hg.) Manfred Durzak, Hartmut Steinecke, **Die Archäologie der Wünsche**, Köln, KiWi, 1995, s. 15

² Uwe Timm, **Heiße Sommer**, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, Mai 1998

³ Uwe Timm, **Kerbels Flucht**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1991

düzenleyen Amerika'ya yöneliktir. Timm ise kendi toplumunun bu konudaki geçmişine yönelir ve 1978 yılında, Almanlar'ın yüzyıl başında, Güneybatı Afrika'da bugünkü Namibya topraklarındaki sömürgecilik girişimlerini ve 1904-1906 arasındaki Herero başkaldırısını konu edinen **Morenga** adlı ikinci romanını yayımlar. Morenga, Almanlar'ın ele geçirmeye çalıştığı Güneybatı Afrika'daki topraklarda yaşamış bir özgürlük savaşçısının adıdır. Her ne kadar romana adını verse de romanda başlı başına bir karakter olarak yer almaz. Romanın baş karakteri, Alman birliklerinde görev yapmak üzere Güneybatı Afrika'ya giden Gottschalk adında bir veterinerdir. Gottschalk romanın başında, her ne kadar bilinçsizce de olsa, gittiği coğrafyadaki sömürüden pay alma amacındadır; orada bir çiftlik kurup hayvan yetiştiriciliği yapmayı planlar. Roman ilerledikçe Gottschalk içinde bulunduğu sömürgeci uygulamanın bilincine varır: Alman birliklerinin yerleşim bölgesi kazanmak uğruna oranın yerli halkı üzerinde uyguladıkları soykırımı fark eder. Kültür, uygarlık ve Hristiyanlığı yaymak adı altındaki tüm bu uygulamaların son kertede ekonomik çıkar elde etme amacı taşıdığının bilincine varan Gottschalk, suçsuz insanların katledilmesinde daha fazla pay sahibi olmak istemediği için görevinden istifa eder ve Almanya'ya geri döner.⁴ Romanın konusu kadar anlatım biçimi de ilginçtir. Timm okura, yalnızca kurmaca bir yapı ve karakterler sunmakla kalmaz, bu yapının içine gerçek tarihi belgeler de koyar. Söz konusu belgeler Alman resmi makamlarının 1904-1906 başkaldırısı sırasındaki yazışmalarından, çarpışma raporlarından v.b. oluşmaktadır. Bu şekilde hem Almanların Afrika'daki sömürgecilik dönemini ve oranın yerli halkına yönelik bakış açılarını birinci el kaynaklardan okura sunar hem de bu yolla kendi toplumunun "resmi tarih"ini sorgular.⁵ İlk olarak 1985'te yayınlanan **Schlangenbaum** da konusu açısından **Morenga** ile koşutluk gösterir. Her iki romanın buluştuğu nokta, Avrupa uygarlığının farklı/yabancı kültürlerle karşılaşma sürecinde onları nasıl aşağı görüp sömürdüğüdür. Schlangenbaum'da konu edilen, 1950'li yıllardan itibaren Avrupa'nın Güney Amerika ülkelerine yaptığı kalkınma yardımlarıdır. Romanın baş karakteri Wagner, böyle bir proje çerçevesinde bir Güney Amerika ülkesine gider. Orada çalıştığı firmanın inşaatını üstlendiği bir kağıt fabrikası şantiyesini

⁴ Uwe Timm, **Morenga**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1985

⁵ Nilüfer Kuruyazıcı, "68 Kuşağı'nın Önemli Bir Temsilcisi", **Cumhuriyet Kitap**, Sayı 456, s. 20

yönetecektir. Fabrikanın inşaatı ise Alman ve Fransız kredileriyle finanse edilmektedir. Romanda bir yandan Wagner'in farklı bir kültürle yüzleşmesinin beraberinde getirdiği yabancılik deneyimi sunulurken diğer yandan kalkınma yardımı diye adlandırılan şeyin, nasıl sömürüye hizmet ettiği ortaya konur.⁶

Daha önce belirttiğimiz gibi, Timm romanlarının konularını kendi toplumunun geçmişinden yola çıkarak seçer. **Der Mann auf dem Hochrad** da buna örnektir. Romanda 1870'lerden 1945'e kadar uzanan süreçte Almanya'daki Coburg kentinde geçen bir öykü aracılığıyla, o dönemde gerçekleşen toplumsal bir dönüşüm konu edilir. Romanın baş karakteri Franz Schröder ölü hayvan postlarını doldurma işiyle uğraşmaktadır. Teknik yeniliklere meraklı biri olarak İngiltere'den yüksek bisiklet (**Hochrad**) denilen taşıtı getirir. Taşıt Coburg kenti sakinleri arasında kullanım alanı bulur. Hatta o dönemin toplumsal yaşamında görece olarak geri planda olan kadınlar da bu bisiklete binmeye başlar. O dönem Coburg bir dükalıktır, monarşik bir yönetim altındadır. Fakat soylular 1918'de yönetimden çekilirler. Bu aynı zamanda 19. yüzyıl Almanyası'ndaki siyasal dönüşüme de göndermede bulunur. İrili ufaklı prensliklerin, derebeyliklerin yönetimindeki Alman topraklarındaki ulusallaşma sürecine işaret eder.⁷ **Die Entdeckung der Currywurst** adlı uzunöyküsünde ise Timm bize İkinci Dünya Savaşı'nda yine Almanya'da geçen bir öyküyü anlatır. Fonda anlatılan, kaçak bir Rus askeriyle onu saklayan bir Alman kadının aşkından köri sosunun keşfine değin uzanan bir olaylar zincirinin ardında İkinci Dünya Savaşı'nın atmosferi sunulur.⁸ Timm benzeri bir şekilde, **Kopffäger: Bericht aus dem Inneren des Landes** adlı romanında ise 80'li yıllardan sonra neoliberal ekonomi uygulamalarının ivme kazanmasıyla ortaya çıkan paradan para kazanma anlayışını ele alır. Odaklandığı konu bu defa, gündelik yaşamdaki ekonomik sömürüdür. Borsa simsarlığı yapan Peter Walter müşterilerini kandırıp paralarını zimmetine geçirir ve Almanya dışına kaçır. Okurlara kendi ağzından, insanları nasıl kandırdığını, hiç üretim yapmadan paradan para kazanma yöntemlerini, diğer bir deyişle azami kar uğruna başkalarını nasıl sömürdüğünü

⁶ Uwe Timm, **Der Schlangenbaum**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1986

⁷ Uwe Timm, **Der Mann auf dem Hochrad**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1997

⁸ Uwe Timm, **Die Entdeckung der Currywurst**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1993

anlatır. Roman, spekülasyona para dayalı serbest piyasa ekonomisine yönelik bir eleştiri niteliğindedir.⁹

Timm 68 ruhunu son iki romanında sürdürür. **Am Beispiel meines Bruders** adlı romanında özyaşamöyküsünden yola çıkarak Almanya'nın Nasyonel Sosyalist geçmişiyle hesaplaşır.¹⁰ Son romanı **Der Freund und der Fremde** de özyaşamöyküsel yönler içerir. Timm bu romanında, üniversiteye hazırlanırken arkadaşlık ettiği Benno Ohnesorg'u anlatır. Benno Ohnesorg, Berlin'e yaptığı bir ziyaret sırasında, ülkesini demokrasi dışı yöntemlerle yönettiği için İran Şahı Rıza Pehlevi'ye karşı 2 Temmuz 1968'de gösteri yapan öğrencilerden biridir. Gösteri sırasında polis kurşunuyla ölür. Bu, öğrenci hareketine hız kazandıran bir olaydır. Timm romanında bunun yanı sıra, kendisi de 68 hareketiyle hesaplaşır.¹¹

2.2. Uwe Timm ve Yazın Anlayışı

Uwe Timm'in yapıtlarına baktığımızda, onun bireysel geçmişinin önemli bir parçasını oluşturan 68 Öğrenci Olayları'nın yazarın yazınsal üretimlerine etki ettiğini söyleyebiliriz. Almanya'daki Öğrenci Olayları, 1965-69 yılları arasında yaşanmıştır. Olaylar 1 Temmuz 1965 yılında başlamış ve asıl ivmeyi 1968/69 yıllarında kazanmıştır. Olayları tetikleyen nedenlerin başında, o dönemdeki hükümetin Amerikan yanlısı politikaları gelir. Amerika Vietnam'a saldırmaktadır, bu onun Avrupa ülkeleri gözünde, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında oluşan demokratik ve insan haklarına saygılı imajını zedelemiştir. Öte yandan, öğrenciler, Almanya'nın Nazi geçmişini yeterince sorgulamadığını düşünmektedirler. Toplumun bürokratik katmanlarında hala pek çok eski Nazi, yönetici konumundadır. Öte yandan, üniversite kurumunun demokrasiden yoksun, öğretim üyelerinin öğrenciler üzerindeki kesin sultasına dayanan yapısından da rahatsızdır öğrenciler. Kapitalist yapıyı, tüketim toplumunu eleştirirler ve Marksist kuramların yeniden gündeme gelmesini arzularlar. Ataerkil aile yapısının, otoriter eğitim sisteminin de değişmesini talep ederler. Kısacası amaçları, toplumsal bir dönüşümün lokomotifidir.

⁹ Uwe Timm, **Der Kopfgänger: Bericht aus dem Inneren des Landes**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1991

¹⁰ Uwe Timm, **Am Beispiel meines Bruders**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 2003

¹¹ Uwe Timm, **Der Freund und Der Fremde**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 2005

O dönemde üniversite öğrencisi olan Timm, hareketin içinde aktif olarak yer alır, örneğin gösterilere katılıp bildiriler dağıtır. Fakat hareketin lider ya da sözcü kadrosunda yer almaz. Bu şekilde, hareketin hem içinde hem de dışında yer alabilmiş ve ona karşı mesafeli, onu sorgulayan bir tavır geliştirebilmiştir.

Sonuçta, Öğrenci Hareketi toplumsal ve bireysel düzlemlerde kişilerin yaşamına etki edebilmektedir. Ayrıca, Uwe Timm'in düşünce dünyasını da etkiler.

Hareket sonucunda, faşizm eleştirisi yalnızca geçmişe yönelik bir yöne sahip olmaktan çıkar. Faşizmin o günkü Alman toplumundaki konumu, diğer bir deyişle kalıntıları da tartışılmaya başlanır.

Öğrenciler, politikanın kendi gündelik yaşamlarından bağımsız bir olgu olmadığını kavrarlar. Fatih Tepebaşılı **68 Kuşağı Yazarlarından Uwe Timm ve Toplumsal Eleştiri** adlı kitabında bu duruma dikkati çeker ve öğrenci hareketine ivme kazandıran gelişmenin, bu bilinçlenme olduğuna dikkat çeker: Üniversite öğrencileri politikanın “insanın dışında bir olgu [olmadığı], kişiye yansı[dığı], dağınık olarak bireylerde gözlen[diği], [o]ndan soyutlanabilecek hiç kimsenin [olmadığı],[g]örünüşte politik olmayan bir konuda bile ideoloji[nin] [var olduğunun]” bilincine varmışlardır.¹² Bunun dışında, toplumsal yaşama egemen olan otorite odakları sorgulanır hale gelir. Okuldaki öğretmenin, üniversitedeki hocaların ve ailedeki babanın konumları tartışma konusu olur.

Öğrenci Hareketi, bireylerin, yaşamlarında hüküm süren sorunların temelinde toplumsal dizgedeki çarpıklıklar olduğunun bilincine varmalarına zemin hazırlar. Bu bilince, doğal olarak Uwe Timm de varmıştır. Timm, deyim yerindeyse, “kendi sorunlarından, eksikliklerinden, korkularından” bahsetmeyi öğrenmiştir.¹³ Bireysel sorunlar, kişinin kendisinde yer alan bir eksiklikten, uyum yeteneksizliğinden değil, toplumun yanlış bir bilinçle yapılandırılmış olmasından, örneğin daha önce de belirttiğimiz gibi, yapısında var olan otorite, baskı, kapitalist üretim ilişkilerine ve bunun doğal uzantısı olarak görülebilecek tüketim kültürüne teslimiyet gibi olguların egemenliğinden kaynaklanır. Kişi çektiği acılarda tek başına değildir, “toplum da bu konuda kendisiyle beraberdir.”¹⁴

¹² Fatih Tepebaşılı, **68 Kuşağı Yazarlarından Uwe Timm ve Toplumsal Eleştiri**, İstanbul, Çizgi Yayınevi, 2002, s. 29

¹³ a.e., s. 30

¹⁴ a.y.

Amaç toplumsal gerçeği değiştirip dönüştürmek olmalıdır. Nitekim bunun için Timm yazına yönelir, yazmaya başlar.

68 Olayları, Timm'in düşünce dünyasına Marksizmi, Eleştirel Teori diye de bilinen Frankfurt Okulu'nun düşünürlerini sokmuştur. Bunlar, Timm'in yazın anlayışına da etki etmiştir, fakat bunun sonucunda Timm kesinlikle, ideolojileri dogmatik bir halde ele alıp sunmaz yapıtlarında. Timm, bu kavramlardan daha çok, gündelik yaşamı yapıtlarında irdelemek ve onlara karşı eleştiri getirmek amacıyla düşünsel düzlemde beslenir; çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi asıl amaç, toplumsal yaşamın çarpık yönlerini sorgulamaktır. Gündelik olaylar ise toplumsal yaşamın aynasıdır ve "insanlar üzerindeki görülen veya görülmeyen faşizmin etkisini" yansıtır.¹⁵

Bunun dışında, Uwe Timm'in düşünce dünyasındaki bir diğer gelişme de, düşüncelerinin Avrupamerkezci düşünce dizgesinin etkisinden kurtulmasıdır. Tepebaşı'nın da belirttiği gibi bu onun, gençlik yıllarında "üçüncü dünya ülkelerine ve sömürülen ülkelere duyulan ilginin doğal bir sonucudur."¹⁶

1971 yılında Timm, Uwe Friesel, Reinhard Hey, Hannalies Taschau'yla beraber Bertelsmann yayınevi bünyesinde **Autorenedition** adlı yayın kuruluşunu yaşama geçirir. Bu yayıncılık serüveni kısa sürmüştür. Bu tip yayıncılığın amacıysa, gerçekliği eğlendiren bir dille anlatmak olarak tanımlanmıştır. Yazar, yapıtında eğlendirici olmalı, fakat aynı zamanda gerçekliği yansıtmalı ve onun aksayan taraflarına dikkat çekmelidir. Öte yandan, gerçekliği eğlendiren bir dille anlatmakla, eğlendiren yazın kavramını birbirinden ayırmak gerekir. Eğlendiren yazın, var olan gerçekliğin bozuk yönlerini göstermez, onun yerine okuyucuya, estetize edilmiş fakat yapay bir dünya sunar. Böylece okuyucuyu aldatır ve ona yaşamındaki sorunların asıl kaynağı olan bozuk düzeni unutturur. Deyim yerindeyse onu yalnızca eğlendirir, ona günlük yaşamdan kısa bir süreliğine kaçma fırsatı sunar, ama onu sorunların gerçek kaynağı konusunda bilinçlendirmez. Yazar var olan toplumsal gerçeklikte gözlemlenen ve kişiyi kendine yabancılaştırıcı nitelikte etkileri açığa çıkarmalıdır.

¹⁵ a.e., s. 32

¹⁶ a.e., s. 35

Görüldüğü gibi, Timm'e göre yazın, okuru aydınlatmalıdır. Demek istediğimiz, yazın insanlara kendilerini, beğenmedikleri düzene karşı konumlandırıp onlara o düzeni politik tavır yoluyla değiştirebilecekleri fikrini aşılmalıdır. Yani onları kendilerini sahte bir gerçeklikle özdeşleştirmeye yöneltmemelidir. Yazın, toplumu değiştirmeye hizmet etmelidir, bunun için de var olan toplumsal "gerçekliği" değişebilir olarak anlatmalıdır ki, böylelikle kişi toplumsal yaşam içinde yaşadığı, gördüğü, deneyimlediği şeylerin aslında başka türlü de olabileceği, farklı bir toplumsal düzenin de var olabileceği düşüncesine varabilir.¹⁷

1981'in sonuyla 1983'ün başı arasında bir yıllık bir Roma gezisi yapan Timm bu gezinin sonuçlarını **Vogel, friß die Feige nicht: Römische Aufzeichnungen** adlı kitabında sunar. Kitap, aynı zamanda poetolojik bir yön içermektedir. Diğer bir deyişle Timm'in sanata ve yazına yaklaşımı konusunda birinci ağızdan yazılmış bir kaynak niteliğindedir. Bu gezinin amacı, onun Almanya'dan, belki daha doğrusu o dönemde Almanya'da hüküm süren toplumsal koşullardan kaçıp, bir bakıma nefes almak istemesidir. Yazar, günlük yaşamın tekdüzeliğinden bunalmış ve kendini yenilemek için Münih'ten bir yıllığına Roma'ya gitmiştir. Roma gezisi sayesinde Uwe Timm, bireysel ve estetik yönden kendi kendinin bilincinde olmak fırsatı bulur. Gezi boyunca hem uzak geçmişle hem yakın geçmişle hesaplaşmasını okuruz. Timm bu kitabında, yalnızca İtalya'da gezip gördüklerini anlatmaz ya da bireysel geçmişine ait olayları okura sunmaz, Gramsci, Kipphardt ve Caravaggio hakkındaki yorumlarını da paylaşır okuyucuyla. Bunlar kendisinin önem verdiği, düşünce dünyasına etki etmiş şahsiyetlerdir.

Timm, Gramsci'nin iktidar çözümlemelerinden etkilenmiştir. Gramsci, burjuvanın, toplumda yaşanan önemli krizlere rağmen iktidarı nasıl olup da kaybetmediği sorusunu sormuştur. Bu soruya bulduğu yanıt ise, iktidarın gerçek gücünün devlet aygıtına dayandığıdır. Devlet, "korunaklı bir siper" gibidir. Bu siper, egemen sınıfın çıkarlarının, orta sınıf aydınlar diye nitelenen öğretmen, gazeteci, noter gibi kişi ve meslek grupları aracılığıyla, toplum gözünde meşru kılınması yoluyla korunur. Söz konusu orta sınıf aydınlar, topluma, egemen sınıfın çıkarlarına koşut düşünme ve toplumsal yaşamda eyleme biçimlerini aktarırlar, yani iktidarın varlığını sürdürmesine araç olmanın yanı sıra güç ve mülkiyet ilişkilerini gizlemeye

¹⁷ a.e., s. 41

hizmet ederler. Kipphardt ise dili, kurallar dayatarak toplumdaki bireylerin düşüncelerini yönlendiren, onların bilinçaltına sızan bir mekanizma olarak görmüştür. Yazın, dilin bu baskıcı yönünü kırabilecek bir olgudur, o yüzden önemlidir. Timm, toplumsal düzene yönelik benimsediği eleştirel tutumunun temelini atarken, bu iki yazarın çözümlemelerinden etkilenmiştir. Caravaggio ise Timm'in gözünde, sanatı kilisenin iktidarından kurtarıp dünyevileştirdiği için değerlidir. Kendisi, sanatta özne olarak bireyi ve onun duyularını temel alan kişidir. Bu Timm'in gözünde estetik bir devrimdir, çünkü sanatçı artık gerçekliği kilisenin değil, kendi bireysel gözlüğüyle gözlemleyebilecektir.¹⁸

Timm'in Roma gezisinin bir önemli sonucu da, bu gezinin, onun başka halkların, başka kültürlerin yaşam tarzlarının tanıtip anlama yolunda bulunduğu ve sonra örneğin **Schlangenbaum** adlı romanında da devamını getirdiği çabaların ilki olmasıdır.

Timm'in yine poetolojik yön içeren bir kitabı daha vardır. **Erzählen und kein Ende** adlı bu kitapta Timm, yazdığı metinlerde konu seçimine büyük önem verdiğini belirtir. Özellikle biçim uğruna içeriğin feda edilmesine karşıdır:

“Ich muß gleich bemerken, daß der Stoff nach den vorherrschenden literaturkritischen Meinung etwas banal Äußerliches ist, mit wahrer Dichtung wenig zu tun hat. Deren ästhetischer Wert wird oft gerade in ihrer Stoffarmut geortet. Ich hingegen behaupte: Der Stoff ist eine eminent ästhetische Kategorie. Und es kommt gerade darauf an, sich von dem Herrschaftsanspruch der reinen Form abzuwenden und sich wieder auf die Eigentendenzen des Stoffes zu konzentrieren.”¹⁹

Kendisinin bir yazar olarak çıkış noktasının gündelik yaşam olduğunu belirtir. Fakat amacı, gündelik yaşamdaki olguları olduğu gibi yansıtmak değildir. Onları yazınsal bir metin haline getirirken kendi öznel süzgecinden geçirmektir: “[...] es sollte eine radikal subjektive Wahrnehmung des Alltäglichen sein.”²⁰ Amacı, gerçek dünyada gündelik yaşamda karşılaşılan olguları yazınsal anlatım yoluyla ele alarak yeni bir “gerçeklik” oluşturmaktır. Çünkü yazınsal metin üretmenin, anlatmanın

¹⁸ Uwe Timm, **Vogel, Friß die Feige nicht: Römische Aufzeichnungen**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1989

¹⁹ Uwe Timm, **Erzählen und kein Ende**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1993, s. 121-122

²⁰ a.e., s. 119

amacı budur: “Erzählend entsteht eine neue Wirklichkeit [...] und es beginnt der wunderbare Konjunktiv: Es könnte auch anders sein. Darin liegt das utopische Moment der Literatur.”²¹ Böylelikle yazın yoluyla, var olan gerçekliğe bir seçenek sunulabilir. Yazın belki dünyayı ve toplumu kökünden dönüştüremez, fakat en azından dönüşüm konusunda bir öneri getirme gücüllüğüne sahiptir.

Özetleyecek olursak, Timm’in yazın yaşamı iki döneme ayrılır. Birinci dönem, 1971-82 yılları arasını kapsar ve yukarıda anlattığımız gibi, Timm bu dönemde yazına toplumu bilinçlendirici ve dönüştürücü bir işlev yükler. Bu işlevin etkisine gerçek anlamda inanır. İkinci döneminde ise, yazının toplumu dönüştürücü işlevine yine inanır, fakat onun toplumu dönüştürmedeki rolünü mutlaklaştırmaz, biraz da onun en azından bireyin kendisini değiştirici yönüne vurgu yapar. Yine de bu döneminde de yola çıkış kavramları belirli ölçülerde aynı kalmıştır. Örneğin, hala yazının gündelik yaşamdan yola çıkması ve onun başka türlü bir şekilde olabileceğini konu edinmesi gerektiğini düşünür, bu yönüyle de hala yazındaki ütöpik yöne inanmaktadır. Fakat, önceden de belirttiğimiz gibi yazını başlı başına, toplumu dönüştürme yetisine sahip bir edim olarak görmez, onu biraz da, hoş fakat mutlaka gerekli olmayan bir uğraş olarak tanımlar:

“Früher, also beim Schreiben von *Heißer Sommer* und *Morenga*, war ich überzeugt, Literatur habe eine wichtige Bedeutung bei einer Veränderung der Gesellschaft zu mehr Gerechtigkeit, Gleichheit und Freiheit. Heute denke ich, daß ein wesentliches Kennzeichen von Literatur darin liegt, *überflüssig* zu sein.”²²

Timm bulunduğu bu yargıyla eskiden yazına atfettiği gücü geri almış olur. Yazın dünyayı değiştirecek kadar büyük bir güce sahip değildir. Fakat yine de okura var olandan farklı bir dünyanın, daha adaletli bir toplumsal düzenin de olanaklı olabileceği konusunda bir öneri getirme olanağına sahiptir.

2.3. Anlatım Özellikleri ve Baş Kişisi Wagner Açısından Schlangenbaum Romanı

²¹ a.e., s. 79-80

²² a.e., s. 111

Schlangenbaum Uwe Timm'in 5. romanıdır. Yazar burada da Morenga romanında olduğu gibi ülkesinin geçmişte üçüncü dünya ülkelerine uyguladığı sömürgeci eğilimleri ele alır. Fakat **Schlangenbaum**'da olaylar Morenga'nın aksine Almanlar'ın bir sömürge ülkesinde geçmese de Batı'nın Güney Amerika'da uyguladığı "kalkındırma projesi"ni (**Entwicklungshilfe**) eleştirel bir gözle değerlendrir.

Romanda Alman bir mühendisin iş amaçlı gittiği Güney Amerika'daki bir ülkede oranın kültürüyle yüzleşmesi ve yaşadığı deneyimleri yabancılaması konu edilmektedir. Romanın baş karakteri Wagner adında, orta yaşlı bir inşaat mühendisidir. Wagner çalıştığı firmanın teklifi üzerine deniz aşırı bir ülkede bir kağıt fabrikası inşaatının yöneticiliğini devralır. İnşaat önceden başlamış, fakat önceki yöneticilerin başına gelen olumsuz olaylar ve yaşanan başka aksilikler yüzünden proje durma noktasına gelmiştir. Wagner teklifi kabul eder ve Güney Amerika'daki söz konusu ülkeye gider. Koşullar iş çevresinde, aksayan inşaat projelerini yoluna koyma konusunda ünlenmiş Wagner'i bile zorlayacak durumdadır. Üstelik söz konusu ülke kısa süre önce askeri bir darbe yaşamış, ülkede iç savaş hüküm sürmektedir. Fakat Wagner kararlı ve ilkeli bir kişiliktir, bu yüzden olumsuzluklardan yılmayarak işe koyulur. Bu arada kendisine İspanyolca öğreten genç bir kız olan Luisa'ya aşık olur, bir süre sonra Luisa'nın ortadan kaybolması üzerine onun izini sürmek amacıyla ülke içlerine doğru yola çıkar. Her ne kadar Luisa'yı bulamasa da bu yolculuk Wagner'e gelmiş olduğu ülkenin coğrafi ve politik koşullarını fark etme fırsatı tanır. Yolculuğun sonunda, dünyaya ve olaylara bakış açısı belirli ölçüde bir dönüşüm geçirmiş halde şantiyenin başına yeniden geçer. Sonuçta Wagner fabrikanın inşaatı konusunda başarısız olur; şiddetli bir yağmurla birlikte fabrika yıkılır. Romanın sonunda Wagner'in yaşamının geriye kalanını nasıl geçirdiği ya da geçireceği konusunda net bir şey sunulmaz.

Romanı belirli bir bakış açısından okumaya çalışmadan önce anlatıcının kimliği ve anlatım biçimi, olayların geçtiği/ anlatıldığı zaman ve mekan açılarından incelemek istiyoruz. Tüm bu yapısal özellikler bize, romanın sorgulanması, Uwe

Timm'in konumu ve olayları hangi bakış açısından anlatmak istediği konusunda yardımcı olacaktır.

2.3.1. Anlatım Biçimi

Romanların anlatım biçimi konusunda temel alınacak bilgileri Franz Stanzel'in **Typische Formen des Romans** adlı kitabında bulabiliyoruz.²³ Stanzel'in çıkış noktası, romanda yazarın kendisinden farklı bir anlatıcının varlığıdır. Stanzel, romanlardaki anlatım biçimi konusunda iki temel biçim üzerinde durur: Biçimlerden birinde olay, okurda zamansal ve mekansal bir uzaklık duygusu oluşturacak şekilde, olup bitmiş bir şey hakkında bir rapor sunar gibi anlatılırken (**berichtende Erzählung**), diğer anlatım biçimine ise sahnesel anlatım denir (**szenische Darstellung**).²⁴ Olay, okuru da içine çekecek ve onda anlatılanın okuma eylemiyle eşzamanlı gerçekleştiği duygusunu uyandıracak şekilde sunulur:

“Das Restaurant lag im Dachgeschoß des Hotels San Martin. Wagner hatte sich von dem Geschäftsführer, einem noch jungen Mann, der aus Fribourg kam, einen Tisch auf der Terasse geben lassen. Die Wedel der Palmen, die man in großen Kübeln aufgestellt hatte, rieben sich in dem leichten Wind mit einem kratzenden Geräusch aneinander. Der Blick von oben hier ging weit über das Land, über die Altstadt mit ihren rechtwinkligen Straßen und den dazwischen liegenden quadratischen Häuserblöcken. Nach Westen hin, dem Hügel entgegen, wurden die Straßen krumm und verwinkelt, dort lagen die Häuser und Hütten, die in den letzten Jahren gebaut worden waren. Hinter dem Hügel ging die Sonne unter. In dem schwachen Streifenlicht lag eine leicht hügelige, durch trockene Wasserläufe zerklüftete Ebene. Das Rot der staubigen Erde leuchtete in diesem letzten Licht noch intensiver. Wagner und Luisa saßen an dem Tisch einander gegenüber und beobachteten, wie die Sonne in den braunvioletten Dunst hinter dem Hügel eintauchte. Im Nordosten lag –jetzt noch kaum sichtbar- dieser ferne dunkelgrüne Strich, das war der Regenwald.”²⁵

Romandan yaptığımız bu alıntıda, okur yukarıdaki satırları okurken sanki anlatılan şeyi kendisi de yaşıyor ve gözlemliyormuş gibi hissetmektedir. Bu sayede eşzamanlılık duygusu da başarıyla yansıtılmıştır. Diğer bir deyişle olay okura o anda olmakta ve okur da bunun tanıyımış gibi hissedecek şekilde sunulmuştur. Dilbilgisel açıdan bakıldığında, geçmiş zaman kipinin kullanıldığı görülmektedir. İlk bakışta bunun, eşzamanlılık ögesiyle çelişki oluşturduğu düşünülebilir. Fakat

²³ Franz K. Stanzel, **Typische Formen des Romans**, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1987

²⁴ a.e., s. 12-13

²⁵ Uwe Timm, **Der Schlangenbaum**, s. 164. Romandan yapılan diğer alıntılar bundan sonra tez metni içinde, parantez içinde SB kısaltması ve ardından sayfa numarası verilerek gösterilmiştir.

rapor tarzı anlatım ile sahnesel anlatım arasındaki fark tam da bu noktada yatar. Birincisinde, geçmiş zaman kipi gerçekten de geçmişe göndermede bulunur; anlatılan olay bitmiştir. Roman gibi epik metinlerde kullanılan “geçmiş zaman kipi” (**das epische Präteritum**), sahnesel anlatım biçimi söz konusu olduğunda ise, şimdiki zamanın yerini tutar.²⁶

Stanzel yukarıda değindiğimiz iki temel anlatım biçimini, romanda okura aktaracak bir mercinin var olması gerektiğini vurgular:

“Die Verwendung der beiden Grundformen des Erzählens wird nämlich durch ein weiteres Grundelement des epischen Vorganges bestimmt, die Mittelbarkeit des epischen Vorganges, die sich im Erzähler und seinen verschiedenen Erscheinungsweisen im Roman konkretisiert.”²⁷

Anlaşılabacağı gibi bununla romanın anlatıcısı kastedilmektedir: Olaylar okura bir anlatıcı aracılığıyla sunulmaktadır. Söz konusu anlatıcının olayları aktarırkenki bakış açısı ve anlatım biçimi romandan romana farklılık göstereceğine göre, bir romanı belirli kural ve çerçeveler ışığında inceleyebilmek için yine de bu farklı anlatım biçimlerinden yola çıkmamızda yarar vardır. Stanzel anlatıcının bakış açısını (**Erzählperspektive**) üç temel olasılıkta toplar ve romanlarda var olan üç temel anlatım durumu (**Erzählsituation**) ve buna bağlı olarak üç farklı anlatıcı tipi ayırt eder²⁸:

1) **Tanrısal Anlatıcı (Die auktoriale Erzählsituation)**: Bu tip anlatıcı romandaki kurmaca dünyanın dışında bir konumda yer alır. Diğer bir deyişle romandaki karakterlerden biri değildir. Karakter olmadığı için bir adı yoktur ya da okura metinde onunla ilgili bilgiler sunulmaz. Buna karşın anlatıcı, romanın kendi kurmaca dünyasını oluşturan ana ve yan eylemler, karakterler, zaman ve mekan örgüsü hakkında her şeyi bilir, olaylara ve kişilerin arasındaki ilişkilere yönelik bir üstbakışa sahiptir, eleştiriler getirir. Bu yüzden **her şeyi bilen anlatıcı (allwissender Erzähler)** diye de adlandırılır. Olaylar ya da karakterlerin aklından geçenler, yaşadıkları ruhsal süreçler hakkında yorumlar yapar. Yer yer kurmaca dizgeyi

²⁶ Stanzel, **a.g.e.**, s. 14

²⁷ **a.e.**, s. 15

²⁸ bkz. **a.e.**, s. 16-17

kırarak doğrudan okura seslenir. Romanın kurmaca evreni üzerindeki tam egemenliği yüzünden tanrısal anlatıcının romanın yazarıyla bir tutulduğu da olur, fakat bu yanlış bir düşüncedir. Çünkü aslında tanrısal anlatıcının temel özelliği, romanın kurmaca dünyası ile yazarın ve okurun gerçekliği arasında, Stanzel'in tanımıyla bir "eşik"te bulunmasıdır.²⁹

2) **Ben-Anlatıcı (Die Ich-Erzählsituation):** Bu anlatıcı tipinde romandaki olayları okura, roman karakterlerinden biri aktarır. Birinci tekil kişi kipindeki bir anlatıcı, kimi durumda olayın merkezinde yer alır, kendi başından geçen bir olayı anlatır. Kimi durumdaysa olayın merkezinde yer almaz, diğer roman karakterlerinin başından geçen bir olayı anlatır. Olayın merkezinde yer almasa bile onunla dolaylı olarak da olsa yüzleşir, çünkü sonuçta kendisi de romandaki kurmaca dünyanın karakterlerinden biridir. Olay örgüsü içinde bir rolü vardır. Tanrısal anlatıcının aksine ben-anlatıcı romanın dünyasına yönelik kısıtlı bir bakış açısına sahiptir; tanrısal anlatıcıda olduğu gibi eylem, karakterler, zaman ve mekan örgüsü hakkında her şeyi bilme şansı yoktur. Olayların yalnızca kendi yaşadığı ya da diğer karakterlerin kendisine anlattığı kadarını bilebilir ve okura anlatabilir. Birinci tekil kişi kipinde **konuştugu** için okura kendini onunla özdeşleştirme şansı tanıdığı da söylenebilir.

3) **Maskelenmiş Anlatıcı (Die personale Erzählsituation):** Bu anlatıcı tipinde olaylar 3. tekil kişi kipinde anlatılır, romandaki karakterlerden birine odaklanılır. Olaylar yalnızca onun bakış açısından sunulur, ama bu bir ben-anlatıcı değildir. Bu yönüyle ben-anlatıcıyla benzerlik gösterse de aralarında farklar vardır. Ben-Anlatıcı ile arasındaki en görünür fark, cümlelerdeki eylemlerin üçüncü tekil şahısta çekimlenmesidir:

“Wagner zögerte, dann ging auch er zu der Tür, stieg, abermals zögernd, über eine Holzschwelle und stand in einer drückenden Hitze und einem unerträglichen Gestank. Er wartete einen Moment, bis sich die Augen an die Dunkelheit gewöhnt hatten. Einige Ritzen im Wellblech warfen scharfe Lichtstreifen auf die aus rohem Holz gezimmerten Bettgestelle, mit denen die Hütte vollgestellt war. Es waren schmale zwei- und dreistöckige Betten, auf denen Strohsäcke lagen. (SB 69)”

²⁹ a.e., s. 16

Fakat maskelenmiş anlatım durumunun bunun dışında da kendine özgü yönleri vardır. Ben-anlatıcıdan farklı olarak bu tür anlatıcı, başından geçenleri kendisi anlatmaz, diğer bir deyişle kendisi söz alıp konuşmaz. Bunun yerine olaylar okura sanki söz konusu karakterin peşinde sürekli onu gözetleyen bir kamera varmış gibi aktarılır. Nitekim bu anlatım çeşidinin **maskelenmiş** olarak nitelenmesinin nedeni budur: Sonuçta her şey yine söz konusu karakterin bakış açısından yansıtılır, fakat biçimsel olarak öyle değilmiş gibi gözükür. Uwe Timm'in elimizdeki romanı bir 3. kişi anlatısıdır; yani romandaki olaylar baş kahramanı Wagner veya romanın herhangi bir başka karakteri tarafından anlatılmaz:

“Der Beton dampfte. Das Regenwasser stand noch auf der Piste, und im Westen türmten sich blauschwarz die Gewitterwolken, durch die sie geflogen waren. Die Maschine hatte, nach einem unruhigen und durch Böen verwackelten Anflug, sanft aufgesetzt und war zu dem Flughafengebäude hinübergerollt. Als die Türen geöffnet wurden, drang langsam diese feuchtschwere Hitze in die Maschine, der Geruch nach Kerosin und Algen. **Wagner** [vurgu bana ait] glaubte, den Fluß und die nahen Sümpfe zu riechen. (SB 9)”

Romanın başlangıcını oluşturan yukarıda verdiğimiz alıntıda, ilk cümleleri okuyan bir okur, öncelikle romanda olup biten her şeyden haberdar tanrısal bir anlatıcının söz konusu olduğunu düşünebilir, ama son cümlede görüldüğü gibi yapılan betimlemeler Wagner karakterine aittir. Wagner bunları okura kendisi anlatmasa da, aklından geçirmektedir. Okur Wagner'in roman boyunca yaşadıklarını bu yolla öğrenmektedir: Onun bilincine yansıyanlar yoluyla. Bu bakış açısı sayesinde okurda, olaylarla **doğrudan** yüzleşme etkisi yaratılmakta, okur olayları sanki kendisi yaşarmışçasına alımlamaktadır. Örneğin ben-anlatıcıda bu her zaman olanaklı değildir; daha önce belirttiğimiz gibi ben-anlatıcı okura kimi zaman doğrudan yaşamadığı, kendisine başka karakterlerin anlattığı olayları da sunabilir. Doğrudanlıkta, daha önce açıkladığımız sahnesel anlatım biçiminin de payı vardır. Yine aynı şekilde, kullanılan geçmiş zaman kipinin aslında ‘şimdi’ye gönderme yaptığını da unutmamak gerekir.

Maskelenmiş anlatıcıda, romanın merkezindeki karakterin bilincinde yansımaları bulan diğer şeyler, örneğin rüyaları bile okura doğrudan ulaşabilir:

“Wagner wachte morgens schweißnaß auf und lag für einen Moment wie betäubt. Er hatte geträumt, daß ihn ein menschliches Wesen, das aber eine Schweineschnauze hatte, verfolgte,

um ihn zu fressen. Er schnappte nach ihm, sagte aber dann, er sei zu mager, sprang in ein Feuer und briet sich selbst. (SB 136)”

Görüldüğü gibi romanda anlatımın merkezinde yer alan karakter, Wagner’dir. Olaylar onun bakış açısından anlatılır. Bu durum bir yandan okura Wagner’in kişiliğini ve iç dünyasını yakından tanıma olanağı sağlamakta, diğer yandan ise eylemin aktarılış açısında kısıtlamalara yol açmaktadır. Okur Wagner’in aklından geçenleri öğrenebiliyor, fakat aynı şeyi diğer karakterler için söyleyemeyiz. Her ne kadar diyalog cümleleri aracılığıyla diğer karakterlere de görece olarak kısıtlı bir kendini ifade etme fırsatı tanınmışsa da, sonuçta romandaki eyleme yönelik baskın bakış açısı baş karakter Wagner’e aittir. Bu ise tezimizin ilerleyen kısımlarını Wagner odaklı kurmamızı haklı çıkarmaktadır.

2.3.2. Zaman ve Mekan

Romanın anlatım biçiminde bizi ilgilendirecek önemli bir özellik de zaman ve mekan ilişkisinin nasıl kullanıldığıdır. Bir romanın zamansal yapısını incelemek söz konusu olduğunda karşımıza iki temel kavram çıkar: Anlatılan zaman (**erzählte Zeit**) ve anlatım zamanı (**Erzählzeit**).³⁰ Eğer romanda sunulan eylemin kapsadığı zaman dilimine **anlatılan zaman** diyecek olursak, bu bize anlatılan olayların ne kadar sürede gerçekleştiğini gösterecektir. Örneğin **Schlangenbaum**’da Wagner söz konusu ülkeye yaklaşık “bir yıllığına” (SB 245) gelmiştir, fakat okura bu bir yılın yalnızca yaklaşık iki haftalık kısmı aktarılır. Söz konusu olayların zamansal olarak ne yoğunlukta aktarıldığı ise **anlatım zamanını** belirler. Örneğin ‘Aradan yedi yıl geçti’ gibi bir ifadede anlatılan zaman, anlatım zamanında yalnızca tek bir cümlede sıkıştırılmış olur ya da yalnızca beş dakika süren bir olay, örneğin beş sayfa boyunca anlatılabilir. Bunun yanı sıra olaylar eşzamanlı bir şekilde aktarılarak anlatılan zaman ile anlatım zamanının örtüşmesi sağlanabilir. Özellikle diyaloglarda durum budur:

³⁰ Jochen Vogt, **Einladung in die Literaturwissenschaft**, München, Fink, 1999, s. 95-96

“Sie waren in einen großen Raum gekommen, der keine Fenster hatte. Hier stand der Großcomputer. Fabrizio sprach mit einem jungen Mann, gab ihm den Zettel. Der Mann speiste den Namen ein.

Hier, sagte Fabrizio. Sie können sich selber überzeugen. Wagner sah das Display. Dann flammte auf: Unknown. Sie sehen, bei uns kommt sie nicht vor. Wissen Sie, ob der Name stimmt?

Ich glaube schon.

Das Geburtsdatum?

Nein, das kenne ich nicht.

Sie ist nicht gespeichert, jedenfalls nicht unter diesem Namen. (SB 245)”

Romanda okur çoğunlukla anlatılan zaman ile anlatım zamanının örtüştüğü duygusuna kapılmaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi romandaki olaylar zaten iki hafta gibi görece kısa bir zaman dilimini kapsamakta ve okura Wagner’in o iki hafta boyuncaki neredeyse her günü anlatılmaktadır.

Romanda anlatılan olayları sıralanış biçimine göre incelediğimizde eylemin iki farklı zamansal düzlemde sunulduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi, Wagner’in yabancı ülkeye gelmesiyle başlayıp fabrikanın şiddetli yağmur sonucu yıkılmasıyla biten kronolojik zamansal düzlemdir. Buna “bugün” diyecek olursak bir de olayın geçmişi vardır. Bu zamansal düzlem ise geri dönüşler (**Rückblende**) aracılığıyla anlatılan, Wagner’in Almanya’daki yaşamıdır. Bu, onun Güney Amerika’ya geliş nedenleri ve geçmişi ile ilgili bilgiler edinmemizi sağlayan düzlemdir. Kronolojik düzlem yaklaşık iki haftalık bir anlatım zamanını kapsamaktadır. Geriye dönüşlerle sunulan eylemin ise ağırlıklı olarak Wagner’in Güney Amerika’ya gelmeden önceki Almanya yaşamından kesitleri kapsar:

“Er sitzt in der Zelle, in der es noch heißer geworden ist, die nackten Füße auf dem Betonboden. Er erinnert sich, wie er, es war im letzten Herbst, barfuß durch den Sand gelaufen war. **Es war ein Samstagnachmittag. Susann war mit Sascha zu einem Kindergeburtstag gegangen. [...]** Er saß da und lauschte in die Stille des Hauses, und ihm war plötzlich, als stehe alles still. [...] Schließlich war er aus dem Haus gegangen. Er war im Wagen an die Elbe gefahren und ein Stück am Uferweg entlanggegangen. [...] Er war fast eine halbe Stunde gegangen, bevor er umkehrte. Die Schuhe waren verschwunden. Susann hatte sich vor Lachen ausschütten wollen. [...] [vurgu bana ait]

Er versuchte, an Luisa zu denken. (SB 288)”

Yukarıda küçük bir örneğini verdiğimiz geriye dönüşler sayesinde okur Wagner’in kişiliği, Almanya’daki ailesi ve yakın çevresi ile ilişkileri hakkında yakından bilgi sahibi olmakta ve bu bilgiler Wagner’in Güney Amerika ülkesindeki çevresiyle ilişkilerinin arkaplanına ışık tutmaktadır. Aynı zamanda bu sayede

Wagner’i Almanya’dan ayrılıp bir yıllığına Güney Amerika’ya gelmeye iten nedenleri de öğrenebiliyoruz.

İki ayrı düzlemde incelediğimiz “anlatılan zaman” olayların geçtiği iki farklı mekanın da birbirinden ayrı olarak sergilenmesine yardımcı olur. Romandaki ana eylem, yani Wagner’in başından geçenler Güney Amerika’da bir ülkede geçer. Güney Amerika romanın, kendisi Avrupalı bir özne olan baş karakteri Wagner için hem coğrafi hem de kültürel olarak yabancıyı temsil eder. Anlatılan olayların “dün”ü ise Avrupa’da geçmektedir. Dolayısıyla birbirinden kültürel ve coğrafi açıdan çok farklı iki mekan anlatının temelini oluşturmaktadır. Bu açıdan baktığımızda Wagner’in geçmişi, Güney Amerika’ya gelmeden önceki yaşamı, Almanya’daki yaşamı ve iş ilişkileri onun ileride Güney Amerika’da yaşayacağı yabancılık deneyimlerine göstereceği tavır konusunda ipucu verecektir.

2.3.3. Wagner ve Geçmişi

Wagner teknolojiye yakından ilgi duyan bir kişidir. Örneğin gençliklerinde karısı Susann ile Hamburg’da müzeye gittiklerinde karısı ressam Klee’nin bir tablosuna bakıp onu yorumlarken Wagner’in ilgisini çeken ise tablonun kendisi ya da anlattığı şey değil, üzerindeki alarm mekanizması olur:

“Sie standen vor einem Bild von Klee: Die Revolution des Viadukts. Während Susann das Bild betrachtete, diese aggressive Auflösung des technischen Ordnungs, wie sie das nannte, hatte er den Alarmmechanismus am Bild studiert und aus einer unwiderstehlichen Neugier, etwas über dessen Funktion zu erfahren, befingert, woraufhin die Sirene losging, schmerzhaft laut, und zwei Wächter in den Saal gestürzt kamen (SB 250).”

Wagner yaşamını akılcı ve mantıklı davranışlar üzerine kurmaya gayret etmektedir. Duygularından çok aklıyla hareket eder. Zorluklar karşısında kolay kolay yılmayan ve sonunda başarıya ulaşan bir kişiliktir. Bunun yanı sıra yaşamda attığı her adımı planlar ve düzen kavramına büyük önem verir. “Tam ve simetri[k]” (SB 198) olandan duyduğu mutluluk bir yana, Wagner mesleğini “eğlence” (SB 268) olarak görür. Wagner’in söz konusu kişilik özellikleri iş ve özel yaşamında yansımalarını gösterecektir.

Wagner çalıştığı firmada, yolunda gitmeyen inşaat projelerini yeniden düzeltip tamamlamak ile ünlenmiştir. Bu yüzden çalıştığı firmanın yurtdışı ilişkiler müdürü Güney Amerika'daki işi ilk olarak Wagner'e teklif eder. Bu yerinde bir karardır. Çünkü beş yıl önce, henüz ilk şantiye şefliği deneyiminde bile Wagner büyük başarı göstermiştir:

“Der Bau war ungefähr zur Hälfte fertig, aber die Termine waren Hoffnungslos überzogen. Es war ein heilloses Durcheinander. Sein Vorgänger, ein Alkoholiker, war fristlos entlassen worden, weil er Baumaterial verschoben hatte. Unter den Arbeitern gab es Schlägereien. Nutten übernachteten in den Baubuden, Betrunkene fielen vom Gerüst. Zwei Wochen hatte er gebraucht, um Ordnung in den Laden zu bringen. Er hatte vier Mann rausgeschmissen, einen Bauingenieur abberufen lassen und einmal von einem Streifenwagen zwei Zuhälter festnehmen lassen. Er hatte regelrecht ausmisten müssen, aber dann hatte er den Bau terminrecht abliefern können. (SB 144)”

Görüldüğü gibi, Wagner iş söz konusu olduğunda sorumluluk sahibi ve azimle çalışarak başarıya ulaşan bir kişilik olarak gözükmektedir. Özellikle **düzen** düşüncesi onun için çok önemlidir. Çünkü düzen var olduğu sürece, işler onun planladığı gibi yürümekte, Wagner işi üzerinde tam kontrole sahip olmaktadır.

Ne var ki Wagner, her ne kadar iş yaşamında düzeni sağlamakta başarılı olsa da özel yaşamında aynı başarıyı gösteremez:

“Wagner wanderte durch das Haus, das sie vor drei Jahren bauen lassen [...] Irgendwie war es zu rechtwinklig und zu groß geworden. Allerdings hatten sie, als sie das Haus planten, auch noch drei Kinder haben wollen, davon aber, schon bevor sie ins Haus einzogen, nicht mehr die Rede. Susann ging alle zwei Jahre zum Arzt, um sich die Spirale austauschen zu lassen. Er erfuhr davon irgendwann später und zufällig. [...] [W]ie sehr [Susann] sich aber auch alles zu Herzen nahm, die Probleme ihrer Schüler, vor allem aber die Probleme von Sascha. Ein verletzliches, etwas ängstliches Kind, das scheinbar grundlos zu weinen begann. (SB 39)”

İş yaşamında yaptığı planlar hep başarılı olan Wagner özel yaşamıyla ilgili planlarını uygulama konusunda aynı başarıyı gösterememiştir. İş yaşamında şantiyelerde kendini kabul ettirme konusunda bir sorun yaşamazken karısı ve çocuğuna deyim yerindeyse söz geçiremez durumdadır. Bunun Wagner açısından sonucunu tahmin etmek ise zor değildir: “Die Ordnung im Haus entgleitet ihm, wird

zur Unordnung.”³¹ Kontrolü elden kaybetmek ve bunun sonucu ortaya çıkan düzensizlik ise Wagner gibi bir karakter için başlı başına bir sorundur. Aynı şekilde karısıyla da iletişim sorunu vardır. Evlilikleri monotonlaşmıştır. Öyle ki Wagner kendisine denizaşırı bir ülkedeki inşaat projesini devraldığını söylediğinde karısı buna hiç olumsuz tepki vermez: “Susann war keineswegs entsetzt, sie war nicht einmal überrascht. (SB 24)” Wagner karısı ve çocuğunun gündelik yaşamlarında kendisine yer olmadığı düşüncesindedir. Ailesine yabancılaşmıştır. Kısacası, Almanya’daki aile yaşamından hoşnut değildir, yaşamını değiştirmek istemektedir. Ne var ki bunu nasıl yapacağı hakkında bir fikri yoktur:

“Manchmal am Samstagmorgen, wenn er von dem Geknatter der Rasenmäher aus den Nachbargärten aufwachte, neben sich den Kopf ins Kissen gebohrt, Susann, die trotz des Lärms weiterschlafen könnte, mit einem kleinen blasenwerfenden Schnaufen, dann hatte er den unbestimmbaren, aber darum um so dringlicheren Wunsch gehabt, es möge anders sein. Aber wie? (SB 78)”

Bunun da etkisiyle kendisi gibi mutsuz bir evliliği olan, komşusu Berthold’un karısı Renate ile ilişki kurar. Wagner bu ilişkiyi basit bir kaçamak olarak değil, yaşamındaki hoşnutsuzluğu yenmek ve değişiklik yapma arzusunu yerine getirmek için bir fırsat olarak görmüştür. Ne var ki bu gayri meşru ilişkinin Wagner için yaşamındaki monotonluğu yenme yolunda bir çözüm olmadığı bellidir. Çünkü Wagner’in Almanya’dan gitmesi yalnızca karısı ve çocuğundan değil, aynı zamanda Renate’den de uzaklaşması anlamına gelmektedir. Aslında Wagner Güney Amerika’daki işi üzerinde uzun uzadıya düşünmeden ve ailesine danışmadan kabul etmiştir. Bu kadar çabuk karar vermesinin nedenini önce kendine bile açıklayamasa da romanda Wagner’in verdiği bu kararın ardında yatan nedenler rahatlıkla görülür:

“Die Pflicht, auch einmal in einem unterentwickelten Land zu arbeiten, dort sein Wissen und seine Kenntnisse einzubringen. [...] Er habe ja, sagte er sich, schon als Kind nach Südamerika in den Dschungel reisen wollen, und er hatte das auch Susann erzählt, aber als Erklärung für seinen schnellen Entschluß war das nur ein kindisches Argument. Und so blieb ihm nur der Hinweis auf seine Karriere, auf das, was er einmal werden wollte, Leiter einer Großbaustelle in Übersee[.] (SB 23)”

³¹ Klaus Meyer Minnemann, “Die fremde Logik und die Ordnung der Dinge: Uwe Timm, *Der Schlangenbaum*”, (Hg.) Manfred Durzak, Hartmut Steinecke, **Die Archäologie der Wünsche**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1995, s. 120

Wagner'ın işi kabul edip Almanya'dan Güney Amerika'ya gitmesinin üç ayrı nedeni vardır. Birincisi, onun bilim ve teknoloji yoluyla ilerlemeye ve uygarlık oluşturmaya inanan bir karakter olmasıdır. Sahip olduğu bu yaklaşım onun işi kabul etmesinde de rol oynamıştır. Bu yüzden az gelişmiş bir ülkede de çalışma, orada bilgi ve deneyimlerini aktarma zorunluluğu duymaktadır. Wagner bunu bir görev olarak görmektedir. Bunun yanı sıra romanda Almanya'dan Güney Amerika'ya gitmesinin diğer bir nedeni olarak, çocukluğundan beri Güney Amerika'ya, balta girmemiş ormanlara gitmek istemesi sunulur. Fakat bu geçerliliği sorgulanası bir nedendir, çünkü Wagner gideceği ülke hakkında pek fazla bilgiye sahip değildir. Öyle ki gitmeden önce söz konusu ülkenin yerini “atlasta” (SB 25) bulamaz bile. Bilinçsiz bir turist gibi yola çıkmıştır. **Yabancıya** yönelik bir merakı sahip olduğu tam olarak söylenemez. Wagner'ın işi kabul etmesindeki belirleyici neden, mesleğinde ilerleme arzusudur. Bu iş sayesinde kariyerinde ilerleyecek ve öğrencilik yıllarından beri kurduğu, denizaşırı bir ülkedeki büyük bir şantiyenin şefi olma hayalini gerçekleştirebilecektir.

Denizaşırı bir ülkedeki bir inşaat projesini yönetmek Wagner'i mesleğinde yükselteceği gibi, ona komşusu Berthold ile arasındaki mesleki deneyim farkını kapatma şansı da tanıyacaktır. Ne de olsa Berthold iki sene önce Cidde'de bir havaaalanı inşaatını tamamladıktan sonra bir çelik yapı firmasının satın alma müdürü olmuştur. Wagner'ın iş yaşamında ne denli azimli ve işinde titiz bir karakter olduğu düşünülürse bu argüman mantıklıdır. Sonuçta Wagner'ın yaşamında o güne dek en istikrarla yürüttüğü ve başarılı olduğu şey işidir. Ailesiyle ilişkileri için ise aynı şeyi söyleyemeyiz. Nitekim kariyerinde ilerleme arzusunun yanı sıra, daha önce belirttiğimiz gibi aile yaşamındaki mutsuzluk Wagner'ın Almanya'dan uzaklaşıp Güney Amerika'daki işi kabul etmesi için önemli bir neden oluşturmaktadır. Örneğin Wagner'ın üniversite günlerinden tanıdığı bir arkadaşı olan Ernst, tez çalışmasını yarıda bırakıp kivi yetiştirmek için Korsika'ya yerleşmiştir. Wagner'ın eş dost çevresinde bu durumla bol bol dalga geçilir. Wagner ise onlara karşı Ernst'i savunur, Ernst'in yaşamını radikal ölçüde değiştirmesini sağlayan cesaret ve kararlılığa hayran olduğunu belirtir ve aynı zamanda kendisine teklif edilen yeni işi, değişik deneyimler yaşama konusunda bir fırsat olarak görür: “Die gemeinsame Entdeckungsreise in das Innere des anderen und damit zu sich selbst. (SB 235)”

Fakat yine de Wagner'in değişiklik arzusunun tam olarak neyi kapsadığı romanda net değildir. Sanki ne olursa olsun Almanya'dan ve o zamana kadarki aile yaşamından kaçmayı istemektedir. Yaşamında değişiklik yapma adına gideceğı yeni coğrafyayı ne ölçüde tanıyıp bildiğı kuşkuludur. Güney Amerika'ya gidecektir, fakat Güney Amerika hakkındaki bilgisi çocukluğunda okuduğı macera kitaplarından öğrendikleriyle sınırlıdır. Örneğın orada yaşayan herkesin Kızılderili olduğunu sanmaktadır. Öyle ki, romanın başında uçaktan inip havaalanına ayak bastığında biraz hayal kırıklığına uğrar, çünkü orada gördüğü insanlar, hayalinde canlandırdıklarına benzememektedir: "[...] er hatte sich die Menschen anders vorgestellt, verwegener im Aussehen, mit indianischen Gesichtszügen. (SB 9)" Her ne kadar Wagner Almanya'dan, ailesinden, sosyal çevresinden uzaklaşmak istiyorsa da, aslında yaşamında değişiklik yapmaya pek de niyetli değil gibidir, çünkü sahip olduğı düşünce kalıplarını esnetip farklı bir kültürü anlayıp tanımaya hazır değildir. Nitekim Güney Amerika'da kurduğı ilişkileri bu çelişki belirleyecektir.

Yabancılık konusunda eleştirmen Waldenfels'in yaklaşımına göre, kişi içinde doğup büyüdüğü **kendi** kültürünün bile yabancıdır. Çünkü konuştugu dili **başkalarından** duyarak öğrenmiş, sahip olduğı adı ona yine **başkaları** vermiştir:

"Niemandem sind seine Gefühle und Antriebe, seine sprachlichen Ausdrucksformen und seine kulturellen Gewohnheiten ganz und gar zugänglich, niemand ist seiner Kultur ganz und gar zugehörig."³²

Buna göre yabancılık yalnızca farklı kültürlerin karşılaşması sonucu değil, aynı kültür içinde (**intrakulturell**) ve kişinin kendi içinde bile (**intrapersonal**) ortaya çıkabilecek bir deneyimdir.³³ Bu anlayış doğrultusunda bireyin -içinde yaşadığı toplum da dahil olmak üzere- kendisine dışsal her şey ona yabancıdır. Wagner'in durumu da buna belirli ölçüde koşutluk göstermektedir. Wagner doğup büyüdüğü kültürde, aile yaşamında kendisini yabancı hissetmektedir. Bu yüzden Almanya'dan gitmek arzusundadır. Sahip olduğı uzak yerlere yönelik merakta, kendisini yabancı gibi gibi hissettiğı aile yaşamından kaçma isteğinin belirgin bir rolü vardır.

³² Bernhard Waldenfels, **a.g.e.**, s. 251

³³ **a.e.**, s. 252

Özetlersek, Wagner'ın Güney Amerika'ya gitmesinde rol oynayan üç ayrı motif vardır: a) Bilim ve teknoloji misyonerliği, b) mesleki ilerleme, c) uzak yerlere yönelik merak, bilgilenme isteği. Bu motifler Avrupalı öznenin denizaşırı coğrafyalara ilerlemesindeki motiflere benzemektedir. Hristiyanlığı yayma amacındaki misyonerlerden farklı olarak Wagner kendini bir bakıma bilim ve teknoloji yayma amacındaki bir misyoner gibi görmektedir. Öte yandan mesleğinde ilerlemek, diğer bir deyişle kişisel çıkar peşindedir. Bu yönüyle, ekonomik çıkar peşindeki Avrupalı sömürgecilere benzer. Bunların yanı sıra, farklı coğrafyalar hakkında bilgilenme merakı da söz konusudur. Fakat yabancı olan hakkında gerçekten bilgilenmek yerine, onu kendi kafasındaki imgeyle özdeşleştirme amacı güder. Sonuçta, yukarıda açıkladığımız gibi, bu motifler arasında baskın olanı, mesleki ilerlemedir. Nasıl Avrupa uygarlığının denizaşırı ilerlemesindeki en baskın motif sömürgecilikse Wagner'ın denizaşırı yolculuğundaki baskın motifler kariyerde ilerleme, diğer bir deyişle kişisel çıkar ve uzak yerlere duyulan merak aracılığıyla, yabancılık yaşadığı kendi kültüründen uzaklaşmaktır.

3. WAGNER'IN GÜNEY AMERİKA'DA YABANCI OLANLA KARŞILAŞMASI

Daha önce belirttiğimiz gibi yabancılık kültürle yakın ilişki içinde bir deneyimdir. Kişi yüzleştiği bir deneyim ve anlamlar alanını, içinde doğup büyüdüğü kültürün kendisine sunduğu bilgiler yoluyla tanımlayamadığı durumlarda onu yabancı diye nitelendirir. Üstelik kişi yabancılık deneyimini, ait olduğu kültürde ve kendi içinde bile yaşayabiliyorken, farklı bir kültürle yüzleştiğinde bunu yaşamaması olanaksızdır. Güney Amerika'daki ülke Wagner için yabancı bir kültürü temsil etmektedir. Wagner bu söz konusu çevrede çeşitli yabancılık deneyimleriyle yüzleşecektir. Deneyimleri sırasında ilişki içinde olduğu kişilerin önemi büyüktür. Çünkü **yabancı** olanla ilk ilişkiyi kurarken bu kişiler önemli bir rol oynayacaktır. Fakat konumları ve Wagner'e yakınlıkları açısından baktığımızda, yakın ve uzak çevresindeki bu kişileri iki ayrı grupta değerlendirmemiz gerekecektir: 1) Şantiyedeki çalışma arkadaşları, çevirmenliğini yapan Juan, öğretmeni/sevgilisi Luisa ve çevredeki Alman kolonisinden oluşan yakın çevresi. 2) Şantiyedeki yerli

işçiler ve bunun yanı sıra oradaki gündelik yaşam akışı sırasında karşılaştığı askerlerden oluşan uzak çevresi.

3.1. Yakın Çevresi ile İlişkileri

Güney Amerika'daki iş çevresinde Wagner'e yakın olan özellikle üç kişi vardır: Bredow, Steinhorst, Hartmann. Wagner zamanını ağırlıklı olarak şantiyede geçirdiği için çoğunlukla oradaki bu çalışma arkadaşlarıyla yakın ilişki içine girer. Bu yüzden oradaki yakın çevresini de bu üç kişi oluşturmaktadır. Wagner gibi Alman olan bu kişiler şantiyede söz sahibi konumundaki çalışanlardır. Wagner Güney Amerika'daki ülkeye ayak bastığında çalışma arkadaşlarından ilk Bredow ile tanışır. Şantiyeye gittiği ilk gün ise diğerleriyle de tanışma fırsatı bulur. Yerli mühendisler, teknisyenler ve ustabaşının yanı sıra kendisi gibi Almanya'dan gelmiş, firmanın şantiyeye gönderdiği görevliler olan Hartmann ve Steinhorst Wagner'in o ülkedeki iş ilişkilerinde roman boyunca kendilerini gösteren karakterlerdir. Bu Alman görevlilerin yanı sıra o ülkenin yerlisi iki kişiyle de yakın ilişki kuracaktır Wagner. Bunlardan biri çevirmen Juan, diğeri ise, sonradan aşık olacağı dil öğretmeni Luisa'dır.

Wagner geldiği ülkede, çoğunlukla yabancıların ya da yerli zenginlerin kaldığı bir sitede şirketinin kendisine tahsis ettiği bir villaya yerleşmiştir. Kaldığı sitede Almanlar da yaşamaktadır. Bu nedenle onlarla olan ilişkileri de bu kısımda ele alınabilir.

3.1.1 Çalışma Arkadaşları: Bredow, Steinhorst ve Hartmann

Wagner fabrika inşaatı projesinin teknik işlerinden sorumludur. Bredow'un görevi ise ticari meselelerle ilgilenmek, özellikle ülkedeki resmi makamlar ile görüşmeleri yürütmektir. Kendisi bu konuda gayet yetkindir, çünkü on beş yıldan beri o ülkede yaşamaktadır ve resmi makamlarla ilişkileri çok iyidir. Bredow'un ülkede uzun süredir yaşaması ona oradaki koşullar ve ilişki ağları konusunda büyük deneyim kazandırmıştır. Bu konuda Wagner'den karşılaştırılamayacak denli fazla bilgiye sahiptir. Bunun sonucu ülkenin insanlarını da Wagner'den daha iyi tanır.

Wagner şantiyedeki çalışma sistemini kendi düşünce yapısı ışığında değiştirmeye çabalar, ama bunu yaparken yerli işçilerin vereceği tepkiyi hesaba katmaz. Örneğin şantiyede hırsızlığı önlemek için mesai bitiminde işçi ve mühendislerin üstlerini arama uygulamasına geçmek ister. Bredow ise buna karşı çıkar:

“Das macht böses Blut, sagte [Bredow] schließlich, Taschenkontrollen sind hier absolut unüblich. Und das noch bei den Ingenieuren. Das kann man vielleicht in Afrika machen, aber nicht hier. Die Leute hier haben einen sehr empfindlichen Stolz. Das macht wirklich böses Blut. (SB 122)”

Ne var ki Bredow’un ülkenin insanlarını ve onların kültürünü **tanıyor** olması onları **saydığı**, kültürlerine saygı duyduğu anlamına gelmez. Sonuçta Bredow pragmatik bir kişidir. Asıl amacı görevlisi olduğu Alman firmanın o ülkedeki işlerinin pürüzsüz bir şekilde yürümesini sağlamaktır. Nitekim Wagner kendi hatası yüzünden işçiler greve gittiğinde Bredow önlem olarak askeri birlikleri çağırır. Bunun sonucunda kaçak işçilerden bazıları tutuklandığında bu durum Wagner’i rahatsız eder; çünkü greve neden olan kendisidir, tutuklanan işçiler yüzünden kendini sorumlu hisseder. Bredow’un bu konudaki tutumu ise çok daha katıdır:

“Hör mal, sagte Bredow, daß ist alles sehr ehrenvoll von dir, aber wir sind doch hier nicht bei den Pfadfindern. Hier geht es nicht darum, gute Taten zu tun, sondern dieses Projekt über die Runden zu bringen. (SB 215)”

İşçilere ne olacağı Bredow’u ilgilendirmez. Onu ilgilendiren, işlerin yürümesidir. Bu açıdan iş konusunda Wagner ile ortak bir noktaları var gibi gözükmemektedir; fakat ayrıldıkları nokta, romanın seyri boyunca Wagner’in belirli ölçüde bir dönüşüm geçirip sonunda **yabancıyı** –şantiyedeki işçileri- tanımaya ve ona karşı tavrında belirli ölçüde değişiklik olması*, Bredow’un ise yabancıyı başından beri tanıdığı halde ona yönelik olumlu bir tutum geliştirmemesidir. Nitekim Bredow’un Wagner ile tanıştığında ona söylediği karşılama cümlesi bile bunu gösterir: “Willkommen, [...] hier in der Wildnis[.] (SB 16)”

Wagner’in yakın çevresindeki ikinci kişi olan Steinhorst’un ülkeye gelmeden önceki özel yaşamı Wagner’inkiyle biraz koşutluk gösterir, çünkü onun da

* Wagner’deki dönüşümün ne ölçüde gerçekleştiği çalışmamızın 5. bölümünde daha ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.

Almanya'dan uzaklaşmasında, aile yaşamındaki sorunların etkisi vardır. Karısı onu terk etmiştir. Bunun üzerine Steinhorst önce Afrika'ya gider, orada kendi ifadesiyle kilise vergilerini, en geç altı yıl içinde balta girmemiş orman tarafından yutulan katedrallere dönüştürür, sonra Güney Amerika'ya gelir. Fakat özel yaşamındaki mutsuzluk ve kaçış arzusu konusunda Wagner ile gösterdiği ortak noktalar aralarında sağlıklı bir ilişki ve anlaşma zemini kurulmasını sağlayamaz. Çünkü Wagner roman boyunca sürekli **yabancıya**, yani o ülkenin yerli halkına, onların yaşayış biçimine müdahale edip onu kendi dünya algısına uyum gösterecek şekilde yeniden biçimlendirme çabasındayken* Steinhorst bunun tersi bir tutumu benimser:

“Lassen Sie die am besten in Ruhe, die haben ihre eigene Ordnung, da soll man sich nicht einmischen. [...] [L]assen Sie den Dingen ihren Lauf. Mischen Sie sich nicht ein. Machen Sie ihre Arbeit, aber nicht mehr. Ändern können Sie hier nichts. Sie bringen nur alles durcheinander. (SB 71-74)”

Burada altı çizilmesi gereken nokta ise Steinhorst'un bu tutumu benimsemesinin altında yatan nedenin onun **yabancı**nın kendi düzenine gerçekten saygı duyması değil, sinizm olmasıdır. Sahip olduğu sinik tutum kendini alaycı ifadelerde gösterir. Örneğin o civardaki yabancıların gittiği bir barda Wagner ile fabrika inşaatı hakkında konuşurken ona fabrikanın aslında en azından 500 metre daha batı yönünde inşa edilmesi gerektiğini söyler ve sonra bu büyük hatayı şöyle yorumlar: “Das sind die kleinen Überraschungen, die das Leben eben so spannend machen. (SB 48)” Sonuçta Steinhorst ne yerli halkın düzenine karışmak ne de inşaattaki yolsuzluklara müdahale etmek ister, çünkü bunları zaten umursamamaktadır.

Hartmann ne Steinhorst gibi sinik ne de Bredow gibi pragmatiktir. Öte yandan Wagner gibi ilerleme ve uygarlığa yönelik saf bir inanç beslemez. Bu konuda Wagner ile zıt düşmektedir. Wagner ilerleme ve uygarlığı insanların hayatın tadını çıkartma ve rahatlık arzularını yerine getirecek bir nimet olarak görür. Ona göre bunun anahtarı ise sanayileşmedir:

“Es ist der Wunsch nach dem Anderen, nach einem Mehr, der Wunsch nach dem Transistor, nach dem Messer aus rostfreiem Stahl, nach der Coca Cola, es ist ein universeller Wunsch,

* Wagner'in bu tavrı çalışmamızın 3.2.1. no.lu kısmında daha ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.

der Wunsch des Genießens und der Bequemlichkeit. Niemand will mit der Hacke den Boden bearbeiten, wenn er einmal einen Motorflug gesehen hat. [...] Ich bin ja dafür, sagte Wagner, daß hier industrialisiert wird. Wo Menschen verhungern, ist das Entsorgungsproblem beim Atommüll eine recht akademische Frage. (SB 226) ”

Wagner ilerleme ve uygarlığı yalnızca olumlu tarafından görmektedir. Aynı şekilde kendini de, geldiği ülkeye ilerleme ve uygarlık taşıyan biri olarak gördüğü için oradaki varoluşunu sorgulama gereksinimi duymaz. Kısacası Wagner, aslında iyi bir şey yaptığını düşünmektedir. Sözünü ettiği ve insanların yaşamlarını kolaylaştıracak sanayileşmenin ne pahasına gerçekleşeceğini, bunun o ülkede yaşayan insanların gerçekten çıkarına mı olduğunu sorgulamaz. Bunu sorgulayan ise, Hartmann’dır. Bu işlerin böylesine tepeden inme bir mantıkla olmayacağını savunur:

“[...] die Leute müssen das selber übernehmen. Die wissen weit besser, was sie wollen und was nicht, ich meine diejenigen, die von uns noch nicht bestochen sind. [...] Die Leute zahlen für alles. Wir geben ihnen die Kredite, bauen ihnen die Fabriken, liefern die Maschinen, holzen den Urwald ab. Was wir zurücklassen, ist eine rote Wüste, eine nutzlose Papierfabrik und Schulden. [...] Wir verstehen uns als Glücksbringer, [...] aber es ist ein Glück, das auf einem weitverbreiteten Elend ruht. (SB 226-227)”

Hartmann ilerleme ve uygarlık getirme iddiasının ardında yatanları tüm çıplaklığıyla görür. O ülkenin insanların iyilik yapma kisvesi altında nasıl ekonomik açıdan sömürüldüklerinin farkındadır. Wagner için ise böyle bir şeyi fark etmek söz konusu değildir.

Hartmann bu sefalette daha fazla pay sahibi olmamak için şantiyedeki görevinden istifa eder ve Almanya’ya geri dönme hazırlıkları yapar. Bu yönüyle Timm’in **Morenga** adlı romanındaki baş karakter Gottschalk’a benzer. Güney Batı Afrika’daki sömürgeci Alman birliklerinde veteriner olarak görev yapan Gottschalk da romanın sonunda “suçsuz insanların katledilmesinde daha fazla pay sahibi olmak iste[mediği] [için]”¹ görevinden istifa edip Almanya’ya dönmüştür. Bu üç karakter içinde Hartmann, içinde bulunduğu sömürgeci pratiğin en bilincinde olanıdır. Bredow ile Steinhorst da aslında meselenin farkındadırlar, fakat buna yönelik somut bir tepki ortaya koymazlar. Hartmann ise olan bitene karşı en azından bireysel

¹ Timm, **Morenga**, s. 377

düzlemde bir tepki vermiş ve görevinden istifa etmiştir. Ayrıca Hartmann'ın **yabancıya** karşı tutumu Bredow ve Steinhorst'unkinden daha ılımlıdır.

Her üç karakterin benimsediği ortak tutum, geldikleri ülkede gerek şantiyede gerek toplumsal yaşamda olsun olayların gidişatına karışmamak yönündedir. Bu yönleriyle Wagner'den ayrılırlar; çünkü Wagner onların tersine, işlere burnunu sokmayı tercih eder. Bu iki farklı tutumdan hangisinin sağlıklı olduğu tartışılır. Çünkü Bredow, Steinhorst ve Hartmann'ın çekimser tutumları, geldikleri ülkenin kültürüne yönelik gerçek bir saygıdan çok, umursamazlık, korkaklık, çaresizlik gibi öğeler içerir. Öte yandan Wagner'in tavrının sağlıklı olduğu da söylenemez; çünkü **yabancı** olanı zorla dönüştürmeye çalışır. Özellikle Hartmann onu oradaki insanlara yalnızca kendi dünya algısıyla yaklaşmaması gerektiği yönünde uyarmıştır:

“Man kann den Dingen nicht eine fremde Logik aufzwingen, und erst recht nicht den Menschen. Sonst vergewaltigt man sie. Sie sind dann zerbrochen, auch die Dinge. (SB 225)”

Fakat Wagner bu uyarıya pek kulak asmaz. Özellikle de şantiyede işçilere karşı tavrı bunu gösterecektir.

Wagner'in Alman çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde dikkati çeken nokta, görece olarak aynı kültürel çevreden gelmiş olsa da onlarla ortak bir noktada buluşamamasıdır.

3.1.2. Juan ve Luisa

Juan ile Luisa, yerli halktan olmalarına karşın Wagner'in çevresindekiler arasında yakınlaştığı kişilerdendir. Onun için yakın çevresi olarak nitelendirilebilirler. Diğerlerinden farklı olarak Wagner kendini bu iki karaktere görece olarak daha yakın hissetmiştir. Gerek Alman çalışma arkadaşları gerek şantiyedeki işçiler, gerekse Alman kolonisi olsun, çevresindeki diğer karakterlere karşı duyumsadığından farklı olarak, bu iki karaktere daha fazla yakınlık duyumsamıştır. Bu kısımda, duyumsadığı söz konusu yakınlığın Wagner'in yabancılik deneyimini aşmasına katkıda bulunup bulunmadığını tartışmayı amaçlıyoruz.

Juan Wagner'in şantiyedeki çevirmenliğini yapan kişidir. Aslen Paraguaylı'dır. 50 yıl önce Rusya'dan, Hristiyanlığın belirli bir mezhebini benimsemiş bir grup göçmen Paraguay'a Juan'ın kabilesinin yaşadığı bölgeye ayak basar. Söz konusu göçmenler aslen Alman kökenlidir; Rusya'ya da Kuzey Almanya'daki Frizya bölgesinden göç etmişlerdir. Göçmenler Juan'ın kabilesini deyim yerindeyse **uygarlaştırır**, onları tarım işçisi haline getirirler. Bu arada onlara Almanya'nın kuzey kesimlerinde konuşulan şiveyi öğretirler. Juan sosyalisttir, Paraguay'dan askeri rejim yüzünden kaçmıştır. Hamburglu olan Wagner de sonuçta Almanya'nın kuzeyinden geldiği için Juan ile rahatlıkla konuşabilmektedir.

Juan Wagner'e yabancıyla yüzleşmesi sırasındaki gerçekleri fark etmesi için elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışır. Örneğin Wagner'e oradaki konumu konusunda deyim yerindeyse ayna tutar:

“[...] ihr Ingenieure seid Missionare. Und ihr seid die mächtigeren. Ihr vollbringt nämlich die Wunder, von denen die anderen nur reden, ihr verändert von heute auf morgen alles. Ihr vollbringt nämlich die Wunder von denen die anderen nur reden, ihr verändert von heute auf morgen alles. (SB 140-141)”

Juan Wagner'i, onun Avrupalı düşünce yapısıyla anlamlandıramadığı durumlar konusunda aydınlatmayı dener. Hem Wagner'in geldiği ülkenin yerlisi olması hem de Wagner ile aynı dili, hatta ağız konuşabilmesiyle Juan, aslında Wagner için yabancıyı anlamlandırabilmesi için bir şansır. Örneğin Wagner oranın yerli halkının kutsal saydığı zümrüt yeşili renkte bir tür yılanı arabasıyla ezdiğinde bunun önemini bir türlü kavrayamaz ve bu durumu “rastlantı” olarak nitelendirirken Juan ona meselenin bu kadar basit olmadığını anlatmaya çalışır:

“Sie sagen, es war Zufall, daß Sie die Schlange überfahren haben. Aber das verstehen diese Menschen nicht, sagte Juan. Was ist der Zufall? Der Zufall muß immer für alles und jedes herhalten, jedenfalls in ihrer Welt, in der alles als berechenbar erscheint. Was nicht berechenbar ist, ist Zufall. Der Zufall ist der ewige Rest, der nicht aufgeht. Der Zufall ist unendlich naiv und schlicht. Der Zufall ist dumm. Das ist Ihr blinder Augenfleck. Aber für diese Menschen gibt es auch dafür Erklärungen. Erklärungen in anders wirkenden Kräften, in dem Stein, in der Schlange, im Wald, der Sone, dem Blitz, den Wolken, dem Regen. Eine Kraft, und keine gute, hat Sie dazu gebracht, diese Schlange zu töten, das Auto vielleicht, ich weiß es nicht, und die Schlange hat sich töten lassen. (SB 189-190)”

Juan'ın Wagner'e yaptığı bu açıklamada iki ayrı kültürün dünyaya bakış açılarındaki farklılık kendini gösterir. Wagner ise bunu algılayamaz. Juan'ın sözleri onu ikna etmez.

Juan sol dünya görüşüne sahiptir ve Paraguay'dan Arjantin'e askeri rejimden kaçmak için gelmiştir. Fakat geldiği bu ülkede de durum farklı değildir, çünkü orada da askeri rejim hakimdir: "Die Diktatoren in den Ländern sind ganz ähnlich, und doch wünschen sie sich gegenseitig die Linken an den Hals. (SB 77)" Nitekim romanın sonlarına doğru Wagner Juan'ın ortadan kaybolduğunu öğrenir. Nerede olduğunu hiç kimse bilmemektedir. Büyük olasılıkla Juan rejime muhalif olduğu için ortadan kaybedilmiştir. Wagner Juan'ın ortadan kaybolmasına üzülür, çünkü onunla derinlikli bir iletişim kurma fırsatını değerlendirmedigine pişmandır:

"Juan würde ihm fehlen. Er hatte immer mit ihm reden wollen, statt dessen hatte er sich in einen Kampf um guten Zement verwickeln lassen. Und er hatte mit [...] Bredow Tennis gespielt. (SB 300)"

Böylelikle Wagner bu konuda özeleştiri yapar. Fakat Wagner'in Juan ile sağlıklı bir iletişim kuramamasında Juan'ın suçu yoktur; o elinden geleni yapmış, Wagner ise ona kulak vermemiştir.

Bredow Wagner'e işçilerle rahat anlaşabilmesi için İspanyolca öğrenmesini tavsiye ettiğinde Wagner bu tavsiyeye uyup Juan'dan kendisine bir öğretmen bulmasını ister. Juan ona İspanyolca öğretmesi için Luisa'yı bulur. Luisa on dokuz yaşındadır, lise mezunudur. İlkokul öğretmenliğini "politik nedenler" (SB 164) yüzünden bırakmak zorunda kalmıştır. Romanda bu söz konusu politik nedenler ayrıntılı olarak sunulmasa da Luisa'yı Wagner ile tanıştıranın Juan olduğu düşünülürse onun da ülkedeki var olan rejime karşı politik düşünceler benimsediği düşünülebilir. Nitekim Wagner Luisa'dan İspanyolca dersi almaya başladıktan bir zaman sonra Bredow Wagner'i kendine başka bir öğretmen bulması konusunda uyarır, kızın ülkedeki askeri rejime muhalif gerillalar ile ilişki içinde olduğunun tespit edildiğini söyler. Fakat Wagner bu uyarıyı dikkate almaz. Bunda çoktandır Luisa'ya yönelik "bedensel bir arzu" (SB 114) duymaya başlamış olmasının da etkisi vardır. İşin ilginç Wagner'in aklının, ilgi duyduğu bu kızla çıktığı bir akşam yemeği sırasında bile fabrikada olmasıdır, yemekte Luisa'ya fabrika'daki sorunları anlatır, kadehini bile fabrikanın şerefine kaldırır: "Viva la fabrica. (SB 165)" Bu ilişkilerinin

henüz başlangıç dönemidir. İlişkileri ilerledikçe Wagner olaylara karşı daha esnek bir bakış açısı kazanır: “Er würde das alles in den Griff bekommen. Er sah allem gelassen entgegen. (SB 176-177)” Luisa’ya duyduğu aşk onun olaylara ve daha genelinde ele alırsak, yaşama karşı tutumunda belirli ölçüde bir dönüşümü başlatır. Eskisi kadar düzene meraklı, kontrol takıntılı bir karakter olmaktan çıkar: “Ihm war, als sei er in ein anderes Leben getreten und er hoffte sehr, daß diese Stimmung ihm bleiben möge. (SB 175)”

Geldiği ülkedeki güncel politik duruma karşı ilgisi de Luisa sayesinde, biraz da zorunlu bir şekilde uyanır, çünkü bir süre sonra Luisa ortadan yok olur. Wagner’in aklından onun tutuklanmış olabileceği geçer. Bunun üzerine Luisa’nın izini sürmek amacıyla şantiyeyi bırakır ve ülke içlerine doğru bir yolculuğa çıkar. İlk olarak şehirdeki valilik binasına gider ve bir bilgi edinmek umuduyla askeri polise başvurur. Orada Fabrizi adında bir görevliyle konuşurken binanın bahçesinde devasa bir ağaç gözüne çarpar:

“Wagner fragte, was das für ein Baum im Hof sei. Ein Schlangenbaum, sagte Fabrizi, jedenfalls wörtlich übersetzt. Er wurde zur Unabhängigkeit des Landes vor über hundertsechzig Jahren gepflanzt. Hier war früher der Untersuchungsgefängnis, gleich hinter der Präfektur. Und wenn wenn ein Gefangener nicht herauskam, hieß es, eine der Schlangen, die angeblich im Baum lebten, hätten ihn gebissen. Das ist ein Aberglaube, der sich bis heute gehalten hat. (SB 244)”

Aynı zamanda romana da adını veren bu **yılan ağacı**, Wagner’in geldiği ülkenin gerçekliği yorumlayışının, Batılı akılcı anlayışınkinden ne kadar farklı olduğuna yönelik bir örnektir. Tıpkı yılan motifi gibi yılan ağacı motifi de Wagner’in ve Batı Avrupa kültürünün gerçekliği teknik ve teknoloji yoluyla yorumlama yaklaşımına yönelik bir sorgulamaya işaret etmektedir.²

Wagner gibi iş yaşamını her şeyin üstünde tutan bir karakterin şantiyedeki işleri yarıda bırakıp bir kadının izini sürmesinin ondan beklenmeyecek bir hareket olduğu düşünülebilir. Öte yandan onun bu hareketini başka bir açıdan yorumlarsak bunun o kadar da şaşırtıcı olmadığı söylenebilir: Wagner aile yaşamındaki mutsuzluktan kaçmak için Güney Amerika’ya gelmiştir. Aile yaşamında düzeni

² Manfred Durzak, “Poetik des kolonialen Blicks am Beispiel von Uwe Timms Romanen ‘Der Schlangenbaum’ und ‘Morenga’”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından: Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 11, İstanbul, Çantay Kitabevi, 1999, s. 71

kuramamış, diğer bir deyişle başarısız olmuştur. Luisa'nın izini sürmek amacıyla ülke içlerine doğru yola çıktığı dönemde ise şantiyede işler deyim yerindeyse sarpa sarmıştır. İlk defa, iş konusunda da düzeni kaybetmek, başarısız olmak tehlikesiyle yüz yüze gelmiştir. Bu yönüyle, Wagner'in şantiyeyi 'bırakıp Luisa'nın peşinden gitmesi de bir çeşit "yeniden kaçış" olarak yorumlanabilir.³

Ülkenin iç kesimlerine yaptığı yolculuk Wagner için öğretici olur. Ülke gerçekleriyle yüzleşir. Bu aynı zamanda onun için yeni yabancılık deneyimlerine zemin hazırlar. Eşek üstünde, bir yerlinin kılavuzluğunda yağmur ormanlarının içinden geçerken yapımı yarım kalmış altı şeritli viyadüğü görür. Bu viyadükten ona Hartmann daha önce bahsetmiştir. Viyadük ülkedeki yanlış planlama ve çürümüşlüğü adeta anıttır. Bunun yanı sıra şüpheli görülüp askerlerce tutuklanır, bir süre hapishane olarak kullanılan bir evde tutulur. Son anda Bredow'un yardımlarıyla ortadan kaybedilmekten kurtulur.

Luisa karakterinin romandaki önemi burada yatar. Wagner'in geldiği ülkenin kendine özgü koşullarını bizzat deneyimlemesine dolaylı yoldan da olsa aracı olmuştur. Bu yönüyle Wagner'in belirli ölçüde dönüşüm geçirmesinde payı vardır.

3.1.3. Alman Kolonisi

Wagner ülkeye yeni geldiğinde Bredow ona yaşadığı şehirde oldukça büyük bir 'Alman kolonisi'nin varlığından söz eder. Almanlar'ın sömürgecilik tarihinde diğer bazı Avrupa uluslarının aksine fazla bir rolü yoktur. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başı arasındaki bir dönemde Güneybatı Afrika'da bugünkü Namibya topraklarını sömürgeleştirmek istemişlerse de, bu kısa ömürlü bir girişim olmuştur.⁴ Sömürgecilik tarihinin başladığı coğrafya olan Amerika kıtasında ise hiç sömürgeleri olmamıştır. Bu yüzden eleştirmen Marlene Rall Güney Amerika'daki şehirlere yerleşen Almanlar'ın kendi yerleşim yerlerini "Alman kolonisi" diye

³ Michael Bauer, "Der Schlangenbaum: Ein Buch von Macht, Magie und Midlifecrisis", **Neue Zürcher Zeitung**, 15.11.1986

⁴ Daha önce değindiğimiz gibi Timm bu tarihsel olguyu **Morenga** adlı romanında işlemiştir. Romanda Almanlar'ın Güneybatı Afrika'daki Hotanto ve Herero kabilelerinin yaşadığı toprakları sömürgeleştirmeye çalıştıkları dönemin 1904-1907 yılları arasındaki bir kesiti sunulur.

adlandırmalarının ilginç bir durum olduğuna dikkati çeker.⁵ Nitekim bu olguya romanda da yer verilir.

Alman kolonisi, farklı nedenlerle o ülkeye yerleşmiş Alman asıllı kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin hepsi, çalıştığı firma tarafından Wagner'e tahsis edilen evin de yer aldığı "Grüner Hügel" adlı tepelik bir arazide kurulmuş, çoğunlukla yabancıların ve varlıklı yerli ailelerin oturduğu bir sitede oturmakta ve genellikle kendi aralarında sosyal etkinliklerde bulunmaktadırlar. Bredow Wagner'e o insanlar kendisini evlerine davet ettiklerinde bunu kabul etmesini tavsiye eder, çünkü o ortamdaki sosyal yaşamın neredeyse tamamen koloni üyelerinin evlerinde verdikleri davetlerden ibaret olduğunu vurgular. Daha sonra Wagner koloni üyelerinden birinin evinde verdiği bir davete çağrılır. Romanda Wagner'in bu davet sırasında yaşadıklarını anlatmak yoluyla başlı başına bir bölüm ayrılmıştır (bkz. SB 96-110). Gittiği davette Wagner kendisiyle aynı semtte yaşayan Almanlar ile tanışma fırsatı bulunur. Bredow onu beş farklı karakterle tanıştıtır. Karakterlerin her birinin geçmişi farklıdır. Daha önceden bilmedikleri bir ülkeye ayak basmış ve orada ekonomik açıdan başarılı olmuş kişilerdir. Bley, Hansen ve Krüger sanki birer başarı örneği gibidirler. Bley Avusturyalı'dır, aslen müzisyendir, 1938'de karısıyla beraber Graz kentinden Güney Amerika'ya göç etmiştir. Nazi rejiminden kaçmıştır. Müzikten para kazanamayacağını gördüğü için daha önceden hiç deneyimi olmamasına karşın karısıyla beraber unlu mamuller üreten bir fırın açar ve başarılı olur. Benzeri bir başarı öyküsüne Doktor Hansen de sahiptir. Kendisi ameliyatla insanların ince bağırsağını üç metre kısaltıp onları şişmanlık derdinden kurtarmaktadır. Bay Krüger ise parfüm esansı işindedir. ABD'den getirdiği parfüm esanslarını ülkedeki yerli parfüm endüstrisine satarak zengin olmuştur. Bay von Klages eski bir Nazi yöneticisidir. İkinci dünya savaşı Almanlar'ın yenilgisiyle sonuçlanınca Arjantin'e kaçmıştır. Albay Kramer ise Alman asıllıdır, ailesi zamanında Arjantin'e göçmüştür, darbeden sonra kente olağanüstü hal valisi olmuştur. Bu beş karakterde dikkat çeken nokta, hafif ironik bir üslupla sunulmuş olmalarıdır. Diğer bir dikkat çekici nokta ise Wagner'in bu karakterlerle hemen hemen hiç diyaloga girmemesidir.

⁵ Marlene Rall, "Interkulturelle Dialoge: Uwe Timm: "Reise nach Paraguay und *Der Schlangenbaum*", (Hg.) Paul Michael Lützeler, **Schriftsteller und "Dritte Welt": Studien zum postkolonialen Blick**, Tübingen, Stauffenberg Verlag, 1998, s. 156

Roman boyunca görülebileceği gibi Wagner çalışma arkadaşları, işçiler ve hatta sevgilisi Luisa ile bile iş, şantiye dışındaki konularda konuşmamaktadır. Aynı durum davette karşılaştığı Almanlar için de geçerlidir. Wagner bu kişilerle de iletişim kurmaz. Diyaloglarda hep karakterler kendilerini anlatmakta, Wagner ise onların anlattıkları hakkında herhangi bir merak belirtisi, karşı sorularla sohbeti ilerletme çabası göstermemektedir. İçlerinde yalnızca albay Kramer ile sohbet eder, sohbetin içeriği ise yine iş içeriklidir. Albay ona herhangi bir sorunu olup olmadığını sorduğunda Wagner şantiyedeki olumsuzlukları anlatmaya başlar. Albay Kramer’in geçmişi ilginçtir. Kendisi ülkeye göç etmiş Alman bir ailenin çocuğu olarak kökeni açısından o ülkeye yabancısıdır, fakat çocukluğundan beri orada yaşadığı için bir o kadar da oranın yerlisidir. Üstelik askeri darbeden sonra, yaşı henüz genç olmasına karşın şehrin olağanüstü hal valisi olmuştur. Böylelikle ülkede var olan politik koşullar açısından ele aldığımızda önemli olduğunu söyleyebileceğimiz bir mevki de elde etmiştir. Fakat Kramer ülkedeki koşullardan yakınmaktadır. Oranın insanlarını eksik sorumluluk duygusuna sahip olmakla suçlayıp batıl inançlarını eleştirir:

“Das ist das Problem in diesem Land: diese Inkompetenz, dieses mangelnde Pflichtgefühl. Wir wollen modernisieren, aber dafür fehlen die einfachsten Voraussetzungen. Man kommt, wann man Lust hat, und man nimmt, was man will, weil man glaubt, es gehöre allen. Von dem Aberglauben mal abgesehen. Statt sich auf die Statistik zu verlassen, werden noch immer tote Hunde einbetoniert, weil man glaubt, die hielten Brücken. [...] Nach den europäischen Ansprüchen funktioniert nur der Armee. Darum mußten wir die Erneuerung übernehmen. Glauben Sie nicht, daß wir uns darum gerissen hätten. Aber das Land wäre im Chaos versunken. (SB 99)”

Albay Kramer’in yakınmaları ilginçtir. Çünkü kendisini ülkesinin iyiliğini, bunun için modernleşmesini isteyen biri gibi sunmaktadır. Fakat görüşlerinde, belirgin bir Avrupamerkezcilik göze çarpmaktadır. Aynı zamanda Kramer, kendisinin de yaşadığı söz konusu ülkenin halkını, bazı inançları yüzünden aşağı görmektedir. Bu yönüyle Kramer karakteri aslında ülkedeki yabancı firmaların temsilcileriyle aynı bakış açısında buluşmaktadır. Ülkede askerlerin yönetime el koyduklarını göz önünde bulundurursak, Kramer yabancı sermayeyle işbirliği yapan yerli yönetici sınıfa da örnektir.

Wagner iki ayrı dünya arasında kalmıştır. Bir yanda, aynı ülkeden geldiği insanların oluşturduğu, kendi içine kapalı bir cemaat gibi yaşayan Alman kolonisi,

diğer yandaysa işçilerin yaşadığı barakalar vardır. Onlarla aynı dili konuşması ve görece olarak aynı kültürel geçmişten gelmesi Wagner’in Alman kolonisi ile anlaşması için yeterli olmaz. Öyle ki davet bittikten sonra evine döndüğünde kendini işçilerin kaldığı barakaları gözlerken bulur ve geldiğinden beri anlaşıp uzlaşmadığı şantiyedeki işçilerin dünyasına bile daha yakın hisseder kendini:

“Er blickte über die Mauer. Vor einer der Hütten zuckte ein blaues Licht. Er sah Gestalten vor dem Fernsehapparat hocken. Ein abgebranntes Feuer glühte. In der Luft war der Geruch wie von Kartoffelfeuern. Er konnte nichts auffälliges bemerken, aber die Hütten schienen ihm viel näher als vor drei Tagen zu sein. (SB 115)”

3.2. Uzak Çevresi ile İlişkileri

Wagner’in uzak çevresiyle kastettiğimiz, geldiği Güney Amerika ülkesinde şantiyede karşılaştığı yerli işçilerle askeri rejimin uygulayıcısı askerlerdir. O ülkenin yerlisi olan bu kişiler, Wagner için kültürel yabancıyı temsil ederler. Bunun yanı sıra ülkede askeri darbe sonrası olağanüstü hal egemen olduğu için Wagner roman boyunca gündelik yaşamında askerler ile de yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu durum da Wagner gibi bir Avrupalı için başlı başına yabancı bir deneyimdir.

3.2.1. Şantiyedeki Yerli İşçiler

Wagner’in yönetimi devraldığı şantiyede doğrudan yabancı kültürle, ülkenin insanların farklı davranışlarıyla karşılaştığı en önemli çevreyi yerli işçiler oluşturmaktadır. Wagner bilindiği gibi Arjantin’e kağıt fabrikası inşa etmek için gelmiştir. Bu yüzden zamanının büyük kısmı şantiyede geçmektedir ve bunun sonucu olarak şantiyedeki işçilerle temas içine girmesi kaçınılmazdır. Üstelik oranın yerlisi olan işçiler Wagner’inkinden farklı bir kültürden geldikleri için farklı çalışma koşullarına alışmışlardır. Bu durumda Wagner’in işçilerle ilişkilerine çatışmanın egemen olması kaçınılmazdır. Wagner işçilerle iletişimi sırasında sürekli birtakım hatalar yapar.

Wagner şantiyedeki ilk gününde işçilerin beton dökerken yaptıkları bir hatayı fark ettiğinde buna çok olumsuz tepki verir: “Er hörte sich plötzlich brüllen, unbeherrscht und unartikuliert. (SB 59)” Bu davranışının yanlışlığı açıktır. Bitterli’nin kültürlerarası karşılaşmaların aşamalarını sınıflandırmada kullandığı kavramlara başvuracak olursak, kültürlerarası karşılaşmanın ilk aşamasını oluşturan yüzleşme, (**Kulturberührung**) olumsuzdur. Sonrasında Wagner ustabaşını görev başında bulamayınca sinirlenir. Hartmann ona bu tarz durumların oraya özgü koşullar içinde normal sayıldığını anlatmaya çalışsa da Wagner ikna olmaz:

“Hartmann erzählte, daß die meisten Poliere ihren Lohn durch Nebenarbeiten aufbessern müßten. Man könne dem Mann also nicht einmal Vorwürfe machen, es sei eben ein allgemeiner Brauch.
Solche Bräuche muß man ändern, sagte Wagner. (SB 62)”

Wagner şantiyedeki iş kültürünü Almanya’dan alıştığı düzene sokmaya karardır. Şantiyedeki hırsızlıkları önlemek için ise şantiyeye giriş-çıkış yapan arabaların kontrol edilmesi kararını verir. Hartmann onu bu konuda da uyarır, orası için alışılmadık bir uygulama olduğunu söyler, fakat Wagner onun bu uyarısını da dikkate almaz. Çünkü Wagner işleri kendi bildiği şekilde düzene sokmaya karardır. Almanya’daki şantiyelerde uyguladığı yöntemlerin izini süreceği gibi gözükmektedir. Geldiği bu yeni şantiyenin kendine özgü koşullarını göz önünde bulundurmaya niyeti yoktur. Onun dirlik ve düzeni seven, özellikle de iş konusunda katı prensiplere sahip, başarıya ulaşma konusunda azimli bir karakter olduğunu göz önünde bulundurursak bu tavırlarının olağan olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra işçilerin kaldıkları yeri yakından görmenin iyi olacağını düşünerek onların barakalarına gider. Bunu neden yaptığı romanda net olarak sunulmaz; Wagner baştaki hatasını düzelterek işçilerle diyalog kurma amacıyla kulübelere gitmiş olabilir; fakat Wagner’in kişiliğini göz önünde bulundurduğumuzda bunu yapmak istemesinin nedeninin sonuçta işçileri tanıyarak onlara daha kolay egemen olup inşaatın başarılı bir şekilde yürümesini sağlamak olduğu söylenebilir. Wagner kulübelere birinde yaralı bir işçi görür, çalışma arkadaşlarına bundan bahsettiğinde ona kimsenin yaralı bir işçinin varlığından haberdar olmadığını söylerler, fakat o yine **yabancı**nın dünyasına burnunu sokarak ambulans çağırılmasını emreder. Ertesi gün mesele büyür ve duruma askeri polis müdahale eder, işçilerin yaşadığı kulübede arama yapılır.

Bolivyalı işçilerden biri, oturma izni olmadığı için sınırdışı edilmek üzere tutuklanır. Bu gelişmeler Wagner'in düşünce yapısında herhangi bir değişikliğe neden olmaz, Wagner olanlardan ders almaz; tam tersine iş konusundaki tavrı keskinleşir: "Beim Verlassen der Baustelle werden ab sofort die Aktentaschen und die Autos kontrolliert. [...] Verstärkte Kontrolle der Arbeitszeit und des Materials sind erforderlich. (SB 121) "

Wagner'in işçilerle iletişimde yaptığı diğer bir hata ise kendini romandaki yılan motifinde gösterir. Güney Amerika'daki ülkeye geldikten sonra şantiyeye gittiği ilk gün arabasıyla yoldaki zümrüt yeşili renkteki bir yılanı ezerek öldürür. Bunu pek önemsemez. Hatta Juan ona bir yılanı öldürdüğünün doğru olup olmadığını sorduğunda öldürmek sözcüğünü "dramatik" (SB 36) bulur. Onun gözünde meseleyi bu kadar büyütmenin gereği yoktur. Romanın ilerleyen kısımlarında Hartmann ile yaptığı bir konuşma söz konusu cins yılanın önemini ortaya çıkarır:

"Das weiß niemand genau, sagte Hartmann, für einige der Bolivianer hat die Schlange eine besondere Bedeutung. Die Inkaschlange soll sie heißen. Sie ist so eine Art Lebenssymbol. Wer sie absichtlich tötet, soll umkommen, das erzählen sich jedenfalls die Techniker von hier, die das ja auch nur gehört haben. (SB 105) "

Yılan motifi romanın ilerleyen kısımlarında kendini iki kez daha gösterir. Wagner Bredow'la tenis oynamak için gittiği kulüpten çıkışta arabasının bagaj kapağındaki yılan çizimini fark eder:

"Es war sorgfältig an den Lack der Kofferraumklappe geritzt. Eine Schlange, die sich aus einem Becher, wenn es denn ein Becher war, emporringelte. Das war nicht flüchtig in den Lack geritzt, sondern sorgfältig, detailgenau, mit kleinen Schattenstrichen, um die Rundung des Bechers anzudeuten. (SB 126-127) "

Biraz sonra yılan motifi romanda kendini yeniden gösterir: "Er sah das eingeritzte Schlangenzeichen und stellte erstaunt fest, daß in der Zwischenzeit jemand daran weitergearbeitet hatte. (SB 158) "

Görüldüğü kadarıyla yılan motifi romanda iki ayrı amaca hizmet etmektedir. Bunlardan birincisi, romandaki eyleme gerilim ve heyecan katmaktır. Bu sayede motif, sanatsal bir yapıt olarak metnin iç dinamiklerini zenginleştirir. Diğer ve bizce

daha önemlisi ise, bu motifin bize roman karakterinin gittiği ülkenin kültürüyle neden iletişim içine giremediği konusunda ipucu vermesidir. Wagner yılanı ezdiğinde aklından şunlar geçer: “Was war daran so bemerkenswert? Die überführen doch sicherlich täglich mehrere Schlangen. (SB 154)” Yılanın o kültür için önemi kavramaya çalışmaktansa ona kendi kültürünün değer yargılarıyla yaklaşmayı tercih etmiştir.

Cesana, kültürlerarası olası bir iletişim durumunda göz önünde bulundurulması gereken iki kavrama değinir: Karşılaştırılabilirlik ve karşılaştırılamazlık (**Kommensurabilität und Inkommensurabilität**). Cesana bu kavramları şöyle açıklar:

“Der Begriff Kommensurabilität besagt, daß etwas “in gleicher Art messbar ist” wie etwas anderes. Zwei Dinge heißen “kommensurabel”, wenn es ein gemeinsames Maß gibt, das Vergleichbarkeit garantiert. “Inkommensurabel” heißen sie, wenn dieses fehlt. [...] Inkommensurabilität bezeichnet [...] einen Grundsachverhalt, der immer dann auftritt, wenn die Beurteilung zweier Aussagen anhand eines für beide geltenden Maßstabes nicht möglich ist. Es gibt keinen gemeinsamen Bezugsrahmen, der einen neutralen Vergleich zwischen den beteiligten Positionen erlauben würde.”⁶

Bu iki kavram farklı kültürlerin karşılaştığı durumlarda önem kazanır. Her kültürün dünyayı algılama biçimi farklıdır, bu yüzden şeylere ve olgulara yüklediği anlamlar da farklılık gösterir. Bazen belli bir şey, olgu ya da kavrama yönelik farklı kültürel yaklaşımları birbirleriyle karşılaştırmayı sağlayacak evrensel ve ortak bir ölçüt olmayabilir. Bu yüzden bir kültürün değer yargılarını başka bir kültüre dayatması da meşru değildir. Örneğin inek, Hindistan’da kutsal sayılan, fakat dünyanın geri kalan çoğu ülkesinde eti yenilen bir hayvandır. Romandaki örnekten yola çıkarsak yılan (ya da zümrüt yeşili İnka yılanı) Bolivyahlılar için bir çeşit kutsal hayvandır, fakat kendisi bir Alman olan Wagner için sıradan bir hayvandır. Wagner ezdiği yılanı kendi ait olduğu kültürün değer yargılarıyla yaklaştırmakta, Güney Amerika’da yüzleştirdiği diğer kültürün değer yargılarını ve yaklaşımını ise dikkate almamaktadır. Bunun sonucunda kültürlerarası diyalog olanaksızlaşmakta, Wagner geldiği ülkenin kültürü ile iletişime geçememektedir. Wagner’in hatası, geldiği ülkenin kültüründe yılanı atfedilen anlamı gözetmemesidir. Bunun yerine tamamen

⁶ Cesana, a.g.e., s. 454-455

kendi kültürünün değer yargılarıyla hareket ettiği için, yılanı ezmiş olduğu gerçeğinin öteki kültürde ne büyük bir anlama sahip olduğunu fark edememiştir.

Wagner işçilerle iletişim kurarken üçüncü bir hata daha yapar. Yine bir gün işçilerin yaşadığı kulübelerin yakınında dolaşırken onların öğle yemeği hazırlamakta olduklarını görür. İşçilerden biri yemeğin baharatını hazırlamak için kahverengi renkte minik çekirdekleri öğütüp toz haline getirmektedir. Wagner adamın yanına çömelir, toz halindeki baharatın birazını parmaklarının arasına alır ve yalar. İşçiler Wagner'in bu hareketini kendilerine yönelik bir hakaret olarak değerlendirip greve giderler. Greve gitmelerinde Wagner'in yılanı ezmesinin de rolü vardır. Wagner, her ne kadar önce kendisi de “yontulmamış bir turist gibi” (SB 181) davrandığını düşünse de işçilerin grev yapmasını hemen kabullenemez: “Was, brüllte Wagner, sind die toll. Die streiken und suchen noch nach einem Grund. (SB 184-185)” Fakat biraz düşününce kendi hatasını anlar ve onlara hak verir:

“Tatsächlich hätten sie schon seit langem gute Gründe für einen Streik gehabt, dachte er, die miserable Unterbringung, die schlechte Bezahlung, die Trennung von der Familie und ihren Leuten, das alles nahmen sie hin, aber in dem Moment, als er ihnen ins Essen gelangt hatte, dieses zarte gelbbraune Pulver berührte, da hatte er ihre Würde angetastet, da waren sie verletzt worden, in diesem winzigen Bereich, der ihnen blieb und doch so überaus wichtig war: Man läßt sich nicht ins Essen langen wie ein Tier. (SB 188)”

Wagner ilk kez yabancı olana karşı empati duygusu göstermiştir. İşçileri anlama ve onlarla anlaşma girişiminin devamını getirir; yanlarına gidip özür diler. İşçilerin sözcüsü konumundaki adamla konuşur; öfkelerinin nedenini anladığını, kendisinin de bir başkasının yemeğine el sürmesine izin vermeyeceğini, fakat bir anlığına kendine hakim olamadığını anlatır. Ayrıca yılanı ezmesinin hata olduğunu da kabullenir:

“Und noch eins, er wolle nochmals betonen, daß er die Schlange nicht absichtlich überfahren habe, er wollte nur nicht von der Straße abkommen, das sei zwar richtig, aber vielleicht auch ein Fehler gewesen, der Gedanke: Reifen und Achsen zu schonen, nicht aber die Schlange. (SB 206)”

İşin ilginç yanı Wagner bunları Almanca anlatır ve işçilerin sözcüsü Almanca bilmediği halde onu **anlar**. Öyle ki işçilerin sözcüsü ona elindeki kahve kupasını

uzatır ve Wagner kupadan kahve içer. “Es war das erste Mal, daß Wagner einen der Bolivianer lachen sah. (SB 207)” İşçiler grev yapmayı bırakıp işlerine geri dönerler.

Wagner her ne kadar işçilerin greve gitme nedenlerini anlayıp onlardan özür dilese de, bunu ne amaçla yaptığını sorgulamamız gerekir. Sonuçta Wagner’in gözünde, işçilerle arasındaki kültürel çatışmayı bitirmekten çok, grevin bitip inşaatın devam etmesi daha önemlidir. Fakat grevin bitmesi bu her şeyin yoluna girmesi için yeterli olmayacaktır. Duruma askerler el koyup işçilerin sözcüsünü ve yanında üç işçi tutuklarlar. Wagner elinden gelen bir şey olmadığının farkındadır: ”[I]ch habe auf eine nie wieder gutzumachende Weise versagt. (SB 211)” İşçilere, çalışmaya devam ederlerse onlara bir şey olmayacağına dair söz vermişse de kendi dışında gelişen olaylar yüzünden bu sözünü tutamamıştır.

Özetleyecek olursak, Wagner işçilerle iletişimde üç konuda hata yapmıştır. Birincisi, oranın yerli halkı ve haliyle işçileri için de kutsal bir anlamı olan bir yılanı -her ne kadar yanlışlıkla da olsa- ezer ve bunun o şantiyedeki işçilerin gözünde ne kadar önemli bir hata olduğunu anlayıp kabullenmek istemez. İkincisi, şantiyedeki çalışma koşullarına kendi bildiği gibi müdahale etmeyi dener; oranın iş ve çalışma kültürüne saygı duymaz. Son olarak işçilerin yemeğini saygısız bir tutumla parmaklar. Tüm bunların nedeni Wagner’in karşısındaki insanların **düzenine** karşı duyarsız olmasıdır. Wagner hep kendi kafasındaki düzeni geçerli kılmak istemiştir. Yaptığı hataların bir ölçüde farkına varıp işçilerden özür dilediğinde ise ok yaydan çıkmıştır. Kültürlerarası iletişim, dışsal bir müdahale sonucu (greve askerlerin müdahale etmesi) öznelerin birbirleriyle etkileşime girip birbirlerini anlamaya çalışmakla çözemeyecekleri bir noktaya gelmiştir. Bu durumu Urs Bitterli’nin kavramlarına göndermede bulunursak, kültürlerin çatışması (**Kulturzusammenstoß**) diye nitelendirebiliriz.

Wagner’in şantiyede işçilere yönelik taviz vermez tavrının onlarla iletişim kurması açısından olumsuzluk barındırdığı açıktır. Fakat meseleye Wagner açısından bakarsak onun da kendi açısından haklı olduğunu söyleyebiliriz. Sonuçta Wagner geldiği bu yeni ülkede, Minnemann’ın tanımıyla bir “oryantasyon krizi” yaşamaktadır ve şantiyedeki koşullar söz konusu oryantasyon krizinin doruk

noktasının doruk noktasını oluşturmaktadır: “Nirgendwo wird das In-Krise geraten aller gewohnten Ordnungen bei Wagner deutlicher als auf der Baustelle.”⁷

Wagner farklı bir ülkeye gelmiş, farklı bir çalışma kültürüyle yüzleşmiştir. Almanya’daki iş yaşamında alışık olduğu düzen burada yoktur. Daha önce belirttiğimiz gibi Wagner’in Almanya’daki aile yaşamında düzen ortadan kalkmıştır; bu durumda Wagner’e yaşamında düzeni sağlayabileceği tek şey olarak işi kalmıştır. İş konusundaki titizliğinde bu psikolojik motivasyonun da rolü vardır. Bu nedenle mesleki başarı onun için bu denli önemlidir. Şantiyedeki düzensizlikleri gördüğünde verdiği sert tepkiler bundan kaynaklanmaktadır.

Her bir kültür başlı başına birer göstergeler dizgesidir ve özne dünyayı anlamak, dünya hakkındaki bilgisini oluşturmak için yaşadığı kültürün göstergelerini yorumlamayı öğrenir. Farklı bir kültürle karşılaştığında ise farklı bir göstergeler dizgesiyle karşılaşmış olur. Brenner dünyanın bir göstergeler sistemi şeklinde düzenlendiğine yönelik, kökenini dilbilimden alan bu postmodern düşünceye dikkati çeker: “Daraus folgt die Konsequenz, daß jeder Umgang mit Zeichen identisch ist mit dem Umgang mit der Welt, und daß jede Veränderung der Zeichen eine Veränderung der Welt bedeutet.”⁸ Kişi karşılaştığı bu yeni dizgeyi yorumlayıp anlayamadığında yabancılik deneyimi ortaya çıkar. Wagner’in işçilerle karşılaşmasındaki temel sorun budur. Wagner şantiyede yeni bir göstergeler dizgesiyle karşılaşmıştır. Şantiyedeki çalışma koşullarını, yerli işçilerin kendi kültürlerinden kaynaklanan inançlarını, yaşam biçimlerini, kendi geldiği kültürde yer almayan bu farklı göstergeleri doğru bir şekilde yorumlayamamıştır. Çünkü söz konusu göstergelerin oluşturduğu kültürü, diğer bir deyişle göstergelerin içinde yer aldığı bağlamı bilmemektedir.

3.2.2. Askerler

Wagner'in ülkeye askeri darbenin sonrasında geldiğini önceden belirtmiştik. Darbenin etkileri kendini gündelik yaşamda göstermektedir. Örneğin Wagner ile Bredow oturdukları siteye giderken arabaları yolda ellerinde “makinelı tüfeklerle”

⁷ Minnemann, a.g.e., s. 124-125

⁸ Brenner, a.g.e., s. 27

nöbet bekleyen “iki asker” (SB 17) tarafından kontrol amacıyla durdurulur. Benzeri bir durum Wagner işe giderken yine yaşanır. Yol askerler tarafından kapatılmıştır. Bir subay Wagner’e pasaport sorar, Wagner ona çalıştığı firmanın kendisi adına düzenlediği çalışma belgesini gösterince subay onun geçmesine izin verir. Ortada gündelik yaşamı etkileyen somut bir durum vardır ve Wagner olan biteni adeta bir kamera gibi izleyip kaydeder:

“Auf dem Gehweg saß, dicht am Zaun, ein Soldat. Vor dem Soldat lag etwas Massiges, Dunkles. Ein paar Schritte weiter stand ein Hund. Jetzt, beim Näherkommen, sah Wagner, daß ein Mann am Boden lag. Auf dem Bauch, den linken Arm hatte er weit von sich gestreckt, ein Bein leicht angezogen, das Gesicht halb umgedreht, ein noch junges Gesicht, die Wange im Staub, als schliefe er, sorgfältig gekleidet [...] Neben ihm war eine dunkle, feuchte Stelle im Sand. Der Soldat saß auf einem Kanister und rauchte, die Maschinenpistole neben sich auf dem Boden. (SB 86)”

Gördüğü manzaranın ne anlama geldiğini öğrenmek isteyen Wagner, tenis oynamak için buluştuğunda Bredow ve Durell’e olan biteni sorar. Böylelikle ülkede iç savaş olduğunu öğrenir. Buna yönelik olumlu ya da olumsuz bir yorumda bulunmaz. Ancak ülkede sıkıyönetimin varlığı her ne kadar orada bir yabancı olarak da bulunsa, Wagner’in yaşamını doğrudan etkileyecektir. Askeri birlikler şantiyeye iki kez gelirler. İlkinde Wagner’in işçilerin yaşadığı barakaları görmeye gittiğinde fark ettiği yaralıyı bulmak için bir ihbar üzerine gelmişlerdir. Adamı bulamazlar, fakat çalışma izni olmayan Bolivyalı bir işçiyi tutuklarlar. İkincisinde ise işçilerin grevini bastırmak için gelir, sözcüleri olan adamı ve yanında dört işçiyi daha tutuklarlar. Askerlerin şantiyeye her iki gelişlerinde de Wagner onları engelleyemez. Kendisinin düzeni sağlamak için bu denli uğraştığı iş ortamına dışarıdan bir mercinin böylesine kolay ve hiç kimseye hesap vermeden müdahale edebildiklerini deneyimler.

Ülkede kendini gündelik yaşamın her yönünde gösteren askeri rejimle Wagner’in de muhatap olması kaçınılmazdır. Ülkede olağanüstü halin varlığı yüzünden gerçekleşen olumsuzluklar hakkında Almanya’dayken bile biraz bilgi sahibir: “Wagner wußte aus den Zeitungen zu Hause, daß in dem Land seit dem Putsch Menschen verschwanden. Guerillos und deren Sympathisanten oder solche, die dafür gehalten wurden. (SB 223)” Fakat yine de olan bitenler hakkında net bir fikri yoktur. Almanya’da gazetelerde okuduğu bu olaylarla şimdi doğrudan

yüzleşmektedir. Fakat Wagner gündelik yaşamın her alanında gözlemlenen olağanüstü halin varlığına, doğrudan kendisini etkileyene dek pek de kafa yormamıştır. Kuruyazıcı Wagner’in askeri rejimle çıkar çatışmasına girmeden önce herhangi bir şekilde hesaplaşma ihtiyacı hissetmediğine dikkat çeker:

“Die im Augenblick im Land herrschende Militärdiktatur stört aber Wagner überhaupt nicht, solange sie ihm seine illegalen Arbeiter nicht wegführen. Erst in dem Augenblick, wo Wagners Interessen sich mit denen des Militärs widersprechen, betrachtet er das Ganze aus einer anderen Perspektive.”⁹

Wagner’in olan bitene başka bir açıdan bakmasına yol açan, yalnızca askerlerin şantiyeye girip kaçak işçileri alıp götürmeleri değildir. Kuşkusuz, bu önemli bir gelişmedir, çünkü şantiyede işler aksamış, Wagner’in büyük önem verdiği iş yaşamına, düzenine dışarıdan bir müdahale gerçekleşmiştir. Hatta bu gelişmeden sonra Wagner ilk kez, askeri rejimin varlığını, kimlerle nasıl bir ilişkiler ağı içinde olduğunu sorgulamaya bile başlamıştır: “Vielleicht hatte dieser so übertriebene Militäreinsatz doch seinen Sinn: Er schüchternete ein und drückte die Kosten. (SB 215-216)” Bunun yanı sıra, Wagner’in askerlerle çatışmaya girdiği diğer bir durum, Luisa’nın izini sürmek amacıyla yaptığı araştırmalar sırasında ortaya çıkar. Şüpheli görülüp zorla bir villaya götürülür, orada bir hücreye hapsedilir. Yabancı olduğu için kendisine bir şey yapmayacaklarını düşünür, fakat sonra aklına pek çok yabancının ortadan kaybolduğu gelip korkuya kapılır, ki bunda pek de haksız değildir:

“Er lag jetzt mit dem Oberkörper auf dem Bett, das Gesicht wurde ihm auf den Plastikbezug gedrückt, ein ekelhafter Gestank, der ihn würgen ließ, von hinten wurde ihm die Hose aufgeknöpft und heruntergerissen, Wagner sah die Tür aufgehen, ein Mann kam herein, in Uniform, einen Kittel darübergezogen, eine Mischung aus Arzt und Offizier. Wagner beobachtete, wie der Mann sich langsam und sorgfältig Gummihandschuhe überzog, [...] dann trat er hinter Wagner. Er versuchte in seinem wortlosen Entsetzen den Kopf umzudrehen nach diesem Mann, der jetzt hinter ihm stand, aber eine Faust drückte seinen Kopf auf den Plastikbezug, die Beine wurden ihm zur Seite gezogen, und mit einem tierischen Schreck spürte er, wie ihm jemand in den Anus fährt. Dann läßt der Druck im Nacken nach. Wagner kann sich aufrichten. (SB 287)”

Yapılan bu kontrolden sonra Wagner hücreye atılır. Aklından kendisini işkence odasına götürecekleri düşüncesi geçer. Neyse ki askerler Bredow’a haber

⁹ Nilüfer Kuruyazıcı, “Die Frage der kulturellen Anerkennung in Uwe Timms Roman *Der Schlangenbaum*”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından: Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 15, İstanbul, İ.Ü. Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, 2003, s. 10

verirler ve böylelikle Wagner “yılan ağacı”nın yılanları tarafından ‘yenmekten’/ortadan kaybedilmekten kurtulur. Wagner’in askeri rejim ve askerler ile fiili karşılaşmaları bu şekilde gerçekleşmiştir.

4. SÖMÜRGEÇİLİK VE SONRASI BAĞLAMINDA SCHLANGENBAUM

Schlangenbaum romanı dünyadaki zengin ve fakir ülkeler arasındaki ilişkileri ele alan bir metin olarak okunmaya elverişlidir. Söz konusu ilişkiler, birinci dünya ülkeleri diye nitelendirilen zengin ülkelerin üçüncü dünya ülkeleri diye nitelendirilen az gelişmiş ülkeler üzerinde tarihten beri süregelen sömürgeci edimlerinin devamı niteliğindedir.

Romanda olaylar bir Güney Amerika ülkesinde geçmektedir. Avrupa’nın sömürgecilik tarihi ise, Kolomb’un 1492’de Haiti’ye ayak basmasıyla Güney Amerika’da başlamıştır. Kolomb her ne kadar Hindistan’a varmayı amaçlamışsa da izlediği rota sonucu 1492’de Güney Amerika’daki Haiti’ye ayak basmıştır. Urs Bitterli’nin belirttiği gibi, tayfasının 40 kişilik bir kısmını adada bırakmış, onlara bir yıl sonra geri döneceğini söylemiş ve o geri dönene kadar mümkün olduğunca altın bulmalarını emretmiştir. Bunun üzerine tayfası altın bulmak amacıyla adadaki yerli halka şiddet uygulamaya başlamıştır.¹ Sonuçta dini yayılcılık ve ekonomik çıkar elde etme arzuları iç içe geçmiş, Avrupa uygarlığının yerli halkları şiddet uygulama yoluyla sömürme edimleri Güney Amerika’da başlamıştır. Todorov zaman içinde dini yayılcılığın bile ekonomik çıkar elde etme amacının bahanesi haline getirildiğini ve böylesine bir ekonomik çıkar hırslarının modern bir yön içerdiğini ifade eder:

“Der Wunsch, reich zu werden, ist gewiß nichts Neues, die Leidenschaft für das Gold ist auch nicht gerade etwas ausgesprochen Modernes. In gewissem Maße neu und modern ist jedoch, daß diesem Wert alle anderen untergeordnet werden. Der Konquistador hat nicht aufgehört, nach aristokratischen Werten zu streben, nach Adelstiteln, Ehren und Würden; aber ihm ist völlig klar geworden, daß mit Geld alles zu erreichen ist, daß das Geld nicht nur das allgemeine Äquivalent aller materialen Werte ist, sondern auch die Möglichkeit schafft,

¹ bkz. Bitterli, **a.g.e.**, s. 130-131

alle geistigen Werte zu erwerben. [...] Diese Homogenisierung der Werte durch das Geld ist etwas Neues und die moderne, egalitaristische und ökonomistische Denkart an.”²

Daha önce belirttiğimiz gibi Uwe Timm 68 kuşağına ait bir yazardır. Özellikle yazarlık kariyerinin ilk dönemlerinde, toplumsal yaşamdaki çarpıklıkları açığa çıkartan ve bu yolla daha adil, eşitlikçi, özgürlükçü bir toplum kurma yolunda insanların bilincini yükseltmeyi amaçlayan bir yazın anlayışını benimsemiştir. Timm’in romanlarına baktığımızda, konularını tarihsel ve toplumsal olgulardan aldıklarını görürüz. Bu olgular arasında sömürgecilik de kendine bir yer bulmuştur. Bu yüzden **Schlangenbaum** romanını sömürgecilik eksenini üzerinden okumak kanımızca, yazarının yazın anlayışıyla çelişmeyecektir.

4.1. Sömürgecilik ve Yeni Sömürgecilik

Sömürgecilik olgusu dünya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Genel tanımıyla sömürgecilik, bir devletin başka ulusları, devletleri ya da toplulukları siyasal ve ekonomik açıdan egemenlik altına alması, bu yolla yayılması anlamına gelir.³ Henüz 1930’lu yıllarda bile sömürge ve eski sömürgeler, yeryüzü üzerindeki toprakların yüzde 84.6’sını kaplamaktaydı.⁴ Bu bile olgunun dünya tarihinde oynadığı rolün önemini göstermektedir.

Sömürgecilik sözcüğü dilimizde **kolonyalizm** sözcüğünün eşanlamlısı olarak kullanılmaktadır. Kolonyalizm sözcüğünün kökenine indiğimizde ise karşımıza Latince “colonia” sözcüğü çıkar. “Colonia” sözcüğü “çiftlik” ya da “yerleşke” gibi bir anlama gelmektedir. Başka topraklara yerleştikleri halde Roma yurttaşı sayılmaya devam eden Romalılar’ı tanımlamak için kullanılmıştır.⁵ Kısacası sömürgecilik, başka insanların toprak ve mallarının fethedilip denetlenmesi olarak tanımlanabilir. Sömürgeleştirme, kültürel bakımdan birbirine benzemeyen, teknolojik ve askeri açıdan birbirine denk olmayan ülkeler arasındaki farklılık sonucu ortaya çıkar. Sömürgecilik, bir ülkenin başka bir ülke tarafından köleleştirilmesi, siyasal

² Todorov, **a.g.e.**, s. 173

³ TDK Türkçe Sözlük, “Sömürgecilik”, Cilt 2, Ankara, 1998, s. 2020

⁴ Ania Loomba, **Kolonyalizm Postkolonyalizm**, çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı, 2000, s. 12

⁵ **a.e.**, s. 18

bakımdan bağımlılaştırılması, özellikle de ekonomik açıdan sürekli baskı altında tutulması gibi görünümeler ortaya koyar.

Sömürgecilik, yalnızca Avrupa tarihine özgü bir uygulama değildir. İnsanlık tarihinde eskiden beri varlığını sürdürmüştür. Ama doğum tarihini 15. yüzyılın sonları olarak konumlandırabileceğimiz Avrupa kökenli sömürgecilik daha öncekilerden farklı bir karakterdedir. Çünkü daha önceki sömürgeci uygulamalardan farklı olarak, kapitalizmin kurulmasına da hizmet etmiştir. Loomba'ya göre modern sömürgecilikte yalnızca ele geçirdiği topraklardan haraç, mal ve zenginlik toplanmakla kalınmamış, aynı zamanda ele geçirilen ülkelerin ekonomileri de yeniden örgütlenmiş ve bu şekilde sömürgeci ülkeler ile sömürgeleştirilen ülkeler arasında insan ve doğa kaynakları trafiği başlamıştır:

“Böylece köleler Afrika’dan Amerikalar’a gönderildi, bunlar Avrupa’da tüketilen şekeri Batı Hindistan plantasyonlarında ürettiler; Hindistan’da üretilen ham pamuk, elbise yapımında kullanılmak üzere İngiltere’ye aktarıldı, bu mamul malların daha sonra Hindistan’a satılmasıysa sonuçta bu ülkenin giysi üretimine zarar verdi. İnsanlar ve malzemeler hangi yönde akarsa aksın, kârlar daima “anayurda” akıyordu.”⁶

Kolomb’un İspanyollar’ın desteğiyle okyanuslara açılıp Amerika’yı keşfetmesiyle başlayan Avrupa sömürgeciliği öncesindeki sömürgeci uygulamalarda sömürgeci devlet ya da imparatorluk, ele geçirdiği yerlerden mal ve haraç toplamaktaydı. Fakat mal ve insan dolaşımı 16. yüzyılda başlayan Avrupa sömürgeciliğindeki kadar yoğun, planlı ve programlı değildi. Avrupa uygarlığının sömürgeci uygulamalarındaki fark burada yatmaktadır. Bu ise sömürgeleştirilen toprakların nüfus ve ekonomik yapısında önemli değişimlere yol açmıştır. Aynı zamanda tüm bu olup bitenler “Avrupa’da kapitalizm ve sanayinin gelişmesi için zorunlu olan bir ekonomik dengesizlik yaratmış[tır].”⁷

Batı Avrupa uygarlığının sömürgeci uygulamaları söz konusu olduğunda karşımıza öncelikle İspanya, Portekiz, Fransa, İngiltere ülkeleri çıkar. Bu ülkeler 16. yüzyıldan itibaren çok büyük sömürge imparatorlukları kurmuşlardır. **Postkolonyalizm** kavramıyla ifade edilen sömürgecilik sonrası dönem, bu büyük

⁶ a.e., s. 21

⁷ a.y.

imparatorlukların egemenliği altındaki sömürgelerin zaman içinde imparatorluktan ayrılıp bağımsız birer devlet olmalarıyla başlar. Bu sürecin tamamlanması 20. yüzyılın ortalarını bulmuştur. Fakat eski sömürgelerin bağımsız birer devlet olmaları sömürgeciliğin tamamen bitmesi anlamına gelmemiştir. Bağımsız birer devlet haline gelmekle sömürgeler görünüşte politik açıdan özgürleşmişlerse de ekonomik açıdan çoğunlukla, eskiden sömürgesi oldukları devletlere ya da kendilerinden daha gelişmiş olan birinci dünya ülkelerine bağımlılıkları sürmektedir. Bu durumu ifade etmek için **neokolonyalizm** kavramı kullanılır: Yeni sömürgecilik. Yeni sömürgeciliğin temel özelliği, eskiden sömürge olan günümüz bağımsız devletlerini ekonomik ve kültürel açıdan yine merkez ülkelere bağımlı kılmaktır. Bu aynı zamanda emperyalizmi de tanımlamaktadır. Loomba'ya göre, “[b]ir ülke hem postkolonyal (biçimsel açıdan bağımsız olma anlamında) hem de aynı zamanda neokolonyal (ekonomik ve/veya kültürel açıdan bağımlı olma anlamında) olabilir.”⁸ Bu açıdan yeni sömürgecilik, emperyalizmin günümüzdeki haliyle koşutluklar gösterir. Günümüzde emperyalizm, örneğin ABD emperyalizminde olduğu gibi “[...] yerküre üzerinde devasa bir askeri ve ekonomik icra etmesine rağmen doğrudan politik denetim uygulama[z].”⁹ Aynı şekilde yeni sömürgecilikte de, eskisinden farklı olarak, bir ülkeyi ya da toprağı askeri güç yoluyla ele geçirmek ve orada politik egemenlik kurmak söz konusu değildir. Diğer bir deyişle yeni sömürgecilik, resmi olarak sömürgelere sahip olmadan da işleyebilir. Bu yönüyle emperyalizmle benzerlik gösterir.

Romanın geçtiğı ülke hem eski bir sömürgeci hem de yeni sömürgecilikten payını almaktadır. Romanın baş karakterinin o ülkeye gelmesi de bu bağlamda ele alınabilir. Sonuçta Wagner ülkeye herhangi bir turist ya da gezgin olarak değil, o ülkede bir kağıt fabrikasının inşaatını üstlenen Alman bir firmanın çalışanı sıfatıyla gelmiştir. Üstelik çalıştığı firmanın üstlendiğı inşaat, Alman ve Fransız kredileriyle finanse edilmektedir. Firma söz konusu ülkenin halkına televizyon reklamları aracılığıyla ilerleme ve uygarlık getiren bir kurum olarak sunulur:

“Dann kamen plötzlich Reklamespots, eine Whiskymarke, eine Kindercreme, ein Parfum, dann fielen nach rechts und links Bäume um, ein kolossaler Buldozer bahnte sich einen Weg durch das Urwaldgestrüpp, sechs überschwere Planiertrauben schoben einen kleinen Hügel

⁸ a.e., s. 25

⁹ a.e., s. 24

beiseite, ein Berg flog in die Luft, in Zeitlupe wurden Felsbrocken in die Erde gewuchtet, hinter einer Planierdrape schob sich eine Teermaschine durch die Landschaft, dahinter rasten die Autos auf der fertigen Autobahn in das ovale Zeichen seiner Firma am Horizont, begleitet von Beethovens “Freude, schöner Götterfunken”. Das also war der Weg in die Zukunft. (SB 41)”

Burada firma, bilim ve teknoloji yoluyla doğayı kontrol altına alma gücüne sahip ve bu yolla ülkenin insanlarını ilerlemeye götürmek isteyen bir görünüm çizmektedir. Bu yapılırken firmanın bundan elde edeceği ekonomik çıkara ise herhangi bir vurgu yapılmaz.

Hentch’e göre, yeni sömürgecilikte “söz konusu olan ötekinin kaynaklarını doğrudan sahiplenmekten çok ötekini ticari ilişkiler ağı içinde çıkarlara uygun biçimde örgütlemektir.”¹⁰ Ekonomik açıdan gelişmiş devletler, eskiden sömürge olan günümüzün bağımsız devletlerini bu şekilde kontrol altında tutabilmektedirler. Bu durum Wagner’in kağıt fabrikası inşaatı için geldiği ülkede de gözlemlenmektedir. Hartmann’ın ona bahsettiği bir viyadük inşaatı buna örnektir:

“Sie müssen mal an einem Wochenende nach San Isidor fahren, sagte Hartmann, dort steht mitten im Urwald ein gigantisches Merkmal, das wir uns selbst gesetzt haben, eine Autobahnbrücke, gute 150 Meter hoch. Sie wurde mit deutschen und französischen Krediten finanziert, und deutsche und französische Firmen haben sie gebaut und natürlich gut verdient. Die Brücke wurde dorthin gesetzt, einmal, weil der Geburtsort des früheren Präsidenten in der Nähe lag, zum anderen, weil in der Nähe eine Zinnmine war, die, als die Brücke fertiggebaut war, nicht mehr rentabel förderte und stillgelegt wurde. Und da auch der Präsident inzwischen durch einen Putsch abgelöst worden war, blieb die Brücke stehen, wie sie war, fertig, aber ohne Straßenabschlüsse. Die Brücke steht da, sechsspurig und absolut überflüssig, aber das Land zahlt noch immer die Zinsen und die Zinseszinsen der Kredite, mit deren Hilfe sie gebaut war. (SB 141)”

Nitekim daha sonra Wagner söz konusu viyadüğü kendisi de görür:

“Dann wurde das Grün lichter, und sie traten aus dem Wald –vor Wagner lag eine sechsspurige Autobahnbrücke. Die Brücke spannte sich in einem kühnen Bogen über ein steil abfallendes Tal. Und sie endete an beiden Seiten im Wald, in kleinen Pfaden. [...] An den Rändern standen verrostete Maschinen, Kompressoren, schmarotzergrün überwuchert, eine Teermaschine, überall lagen verrostete Maschinenteile verstreut, ein Zementmischer, dessen große Trommel einen grünen Bart trug, ein Kran war von Kletterpflanzen überzogen, deren weiße Blüten wie Kaskaden von Verstrebung zu Verstrebung schäumten. (SB 274-275)”

Yeni sömürgeciliğin eskisinden farkı, sömürgeci konumundaki ülkenin sömürdüğü ülkenin yönetimi üzerinde doğrudan bir etkisinin olmamasıdır. Sonuçta

¹⁰ Thierry Hentch, **Hayali Doğu: Batı’nın Akdenizli Doğu’ya Politik Bakışı**, Fransızcadan çeviren: Aysel Bora, İstanbul, Metis, Mayıs 1996, s. 171

söz konusu olan, bağımsızlığını kazanmış bir ülkedir. Bu yüzden etkinin dolaylı yoldan olması gerekmektedir. Sömürülen ülkenin yönetimiyle işbirliği yapmak bu konuda uygulanan bir yöntemdir. Romanda bunun izlerini görmekteyiz. Olayların geçtiği ülkede askeri darbe yapıldığı için yönetimde askerler vardır. Wagner'in çalıştığı firma ülkedeki yönetici sınıf olan askerler ile iyi ilişki içindedir. Örneğin Wagner Luisa'nın izini sürme için valilik binasına gitmeye karar verdiğinde Bredow ona Fabrizi adında bir komiserden bahseder ve eğer askeri makamlarla, özellikle de askeri polisle bir sorun çıkarsa ona başvurmasını önerir. Çünkü Fabrizi'nin Alman firmasıyla bir danışmanlık sözleşmesi vardır. Daha sonra Wagner Fabrizi'ye başvurduğunda Fabrizi ona suçla daha etkin savaşmak için şüphelilerle ilgili tüm bilgilerin bilgisayar ortamına taşındığını söyler. Burada ilginç olan ise, kullanılan bilgisayar sisteminin bir Alman markasını taşıması ve yine kurulumuyla bakımının Alman uzmanlar tarafından yapılmasıdır.

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde Wagner'in yaşadığı yabancılık deneyimlerini iki ayrı çevrede ele aldık. Bu iki ayrı çevrenin varlığı aynı zamanda yeni sömürgeciliği irdeleyen bir yön olarak da ele alınabilir. Bredow ona yüzyılın başlarında İngilizler'in yağmur ormanlarına gelip bir kereste fabrikası kurduklarını anlatır. Oradaki ağaçları kesip demiryolu yapımında kullanılmak üzere İngiltere'ye gönderirler. 1930'lu yıllarda kereste fabrikası kapatılır. Bu arada ormandaki ağaçların büyük kısmı kesilmiştir. Yalnızca sitenin bulunduğu tepelik arazideki yeşillik korunmuştur, çünkü orası İngiliz yönetici ve mühendislerin yaşadığı yerdir. Sonradan buraya yerli zengin aileler yerleşir. Onları, ülkeye çalışmaya gelen yabancı mühendis ve yöneticiler izler. Nitekim Wagner ve Alman kolonisi de orada yaşamaktadır. Wagner'in yakın çevresi olarak sunduğumuz çalışma arkadaşları ve Alman kolonisi, ülkede geçmişten gelen sömürgecilik olgusunun uzantısını temsil eder. Buna karşın, çoğunluğu ülkenin yerlisi olan işçiler ise sac kaplı barakalarda yaşamaktadır.

Görüldüğü gibi romanda, baş karakterinin deneyimlediği kültürel bazlı yabancılığın yanı sıra, gelişmiş bir Avrupa ülkesinde kurulu bir firmanın Güney Amerika'daki bir üçüncü dünya ülkesindeki sorgulanmaya değer faaliyetleri ve söz konusu firmanın yerel yönetimle işbirliği sunulmaktadır. Bu yönüyle **Schlangenbaum** romanı belirgin bir sömürgecilik eleştirisi içermektedir.

4.2. Sömürgecilik Sonrası Dönem Yazınında Etnolojik/Etnoğrafik Bakış

Timm, ürettiği yazınsal metinleri etnoğrafik birer çalışma olarak gördüğünü **Erzählen und kein Ende** adlı kitabında vurgular. Anlatma eylemini dünyayı ve içinde yaşadığı kültürü anlamanın anahtarı olarak görür. Timm’e göre yazar gündelik şeylere, dile, insanlara ve onların öykülerine yönelmelidir:

“Vielleicht wäre diese Haltung für den Schriftsteller produktiv: Das Alltägliche mit dem Blick des Fremden zu sehen, nicht mit dem des Touristen, sondern mit dem genauen, forschenden Blick des engagierten Ethnographen. Diese wundersame Reise führt mit der Sprache in das eigene Bewußtsein.”¹¹

Timm’in sözünü ettiği etnoğrafik bakışı daha iyi anlamamız için öncelikle etnoloji kavramını açışmamızda yarar vardır. Etnoloji dediğimiz bilimsel disiplinin kökeni 19. yüzyıla ve Avrupa’ya dayanır. Etnolojinin yakın olduğu bir disiplin daha vardır: Etnoğrafya. Birbirleriyle deyim yerindeyse akraba olan bu disiplinlerin ortak paydasını; farklı, diğer bir deyişle Avrupa dışındaki coğrafyalarda yaşayan insan topluluklarının kültürünü incelemek şeklinde tanımlayabiliriz. Her iki disiplinin de araştırma nesnelerini, kültürel açıdan yabancı olan oluşturur. Avrupa yazınında, farklı bir kültürü yansıtan etnolojik/etnoğrafik yönler içeren metinlerin varlığı bilinmektedir. Bu durum yazın ile etnoloji/etnoğrafya arasında bir ilişkinin varlığına işaret eder. Etnoloji/etnoğrafya kültürel açıdan farklı olan insan topluluklarını ele alan bilimsel disiplinler oldukları için aynı zamanda kültürel açıdan yabancı olanı inceleme konusu yapmaktadırlar. Bachmann-Medick’e göre bu durum, etnolojik/etnoğrafik betimlemeler içeren yazınsal metinler için de geçerlidir:

“Für die Literaturwissenschaft bedeutet dies[...], daß auch literarische Texte als Medien begriffen werden können, die bereits selbst verdichtete Formen ethnographischer Beschreibung und Kulturauslegung enthalten, oftmals allerdings verkleidet im Gewand von Fremderfahrung.”¹²

¹¹ Timm, **Erzählen und kein Ende**, s. 144

¹² Doris Bachmann-Medick, “Literaturwissenschaft in kulturwissenschaftlicher Absicht”, (Hg.) Doris Bachmann-Medick, **Kultur als Text: Die anthropologische Wende in der Literaturwissenschaft**, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag, Oktober 1996, s. 25

Avrupa dışı bir kültürün yansıtıldığı yazınsal bir metin olarak Schlangenbaum, bu yönüyle etnolojik/etnoğrafik öğeler içermektedir.

4.2.1. Etnoloji/Etnoğrafya Kavramları

Etnoğrafya, bir insan topluluğunun tüm etkinliklerini inceleyip betimleyen bilimsel bir disiplindir. İncelediği belirli bir insan topluluğundaki toplumsal düzen, dini inançlar, iş bölümü, akrabalık yapıları gibi yönleri ele alıp bunları betimler ve sınıflandırır. Söz konusu bilimsel disiplinin bir de komşu disiplini vardır: Etnoloji. Etnoğrafyadan farklı olarak etnoloji, incelenen kültürleri karşılaştırmaya dayalı bir yön de içerir.¹³ Bu açıdan, etnoğrafyadan daha geniş kapsamlıdır. Sonuçta etnolojinin temelinde etnoğrafya yatar. Etnoğrafik yöntemlerle kültürler hakkında elde edilen bulgular, etnoloji dediğimiz disiplin aracılığıyla karşılaştırılır ve bu şekilde toplumsal dizgelerin yapılarıyla işlevlerini gösteren modeller oluşturulmaya çalışılır. Kavramların etimolojisine baktığımızda, her ikisinde de, belirli bir ulus ya da kavmin (Yun. Ethnos = ulus, kavim) kendine özgü toplumsal niteliklerini bilimsel inceleme konusu olarak ele almak (Yun. Logos = söz, bilgi) ve betimlenip tanımlamanın (Yun. Graphein = tanımlamak) söz konusu olduğunu görmekteyiz.¹⁴

Bilimsel bir disiplin olarak etnolojinin ortaya çıkışı 19. yüzyıla rastlar. Disiplinin doğum yeri Batı Avrupa'dır. 15. yüzyıldan itibaren deniz aşırı genişleme sayesinde farklı kültürlerle karşılaşan Batı Avrupa'nın, karşılaştığı bu yeni insan topluluklarını bilme nesnesi haline getirme isteği sonucu doğmuştur: "Im 19. Jahrhundert wird das Wissen von der außereuropäischen Fremde systematisiert. Ethnologie als Wissenschaft bildet sich aus."¹⁵ Akılcılık yoluyla önce kendilik bilincine varan ve bunun ardından kendi dışındaki kültürleri tanımlayıp sınıflandırmak isteyen Avrupa uygarlığının ürettiği bir bilimsel disiplindir.

Norris 19. yüzyıldaki etnolojik çalışmaların, insanlık tarihi ile ilgili sorulara yanıt bulma çabası olarak ele alındığına dikkat çeker ve çalışmaların amacının öncelikle, Avrupa burjuva toplumunun "oluşum tarihi"ni (**Bildungsgeschichte**)

¹³ bkz. [www. Wikipedia.org](http://www.Wikipedia.org), "Ethnographie", (Çevirimiçi) <http://de. Wikipedia.org/wiki/Ethnologie>

¹⁴ bkz. TDK Türkçe Sözlük, "Etnoğrafya", "Etnoloji", Cilt 1, Ankara, 1998, s. 742

¹⁵ Krusche, **a.g.e.**, s.32

ortaya koymak olduğunu vurgular.¹⁶ Çünkü insanlık tarihinden anlaşılan şey, o dönemdeki Avrupalı burjuva toplumunun tarihidir. 19. yüzyıldaki Avrupalı burjuva toplumu, toplumsal gelişimin gelebileceği en üstün nokta olarak görülür ve bu gelişimin evrelerini çözümleme amacıyla Avrupa dışı insan toplulukları incelenir. Diğer bir deyişle, dünyanın geri kalanındaki toplumsal yapılar, Avrupa'daki toplumsal yapıya göre daha az gelişmiş ya da ilkel görülmüştür. Bu yüzden onların geleneklerinin, yaşayış biçimlerinin Avrupalı burjuva toplumunun ilksel halini yansıttığı düşünülmüştür. Burada söz konusu olan, incelenen yabancı kültürlerle nesne olarak bakmaktır. Araştırmacı ya da bilim adamı konumundaki Avrupalı özne, dünya ve doğa gibi, ele aldığı yabancı kültürü de nesneleştirir.

Her ne kadar etnoloji, Aydınlanma döneminde doğmuş, emperyalizm çağında olgunlaşmış ve 19. yüzyıl boyunca Avrupa'nın sömürgeci egemenliğine karşı pek eleştirel bir yaklaşım geliştirmemişse de, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, 60'lı yıllardan itibaren söz konusu bilim dalının üzerindeki “emperyal egemenliğin koruma şemsiyesi”¹⁷ kalkar. Sömürgeciliğin ortadan kalkmasıyla birlikte, eskiden sömürge olan ülkelerde de etnolojik çalışmalar yapılmaya başlanır. Diğer bir deyişle, eskiden araştırma nesnesi olarak görülen kültürler de etnoloji disiplininde araştırmacı olarak kendilerine bir yer edinmeye başlarlar. Bu ise, 20. yüzyıldaki etnolojik çalışmalarda yaklaşımsal açıdan bir dönüşüme yol açar: İncelenen yabancı kültürler, **nesne** değil, araştırmacı ve onun kültürüyle eşit konumda birer **özne** olarak görülmeye başlanır.¹⁸

4.2.2. Etnolojik-Antropolojik Dönüm ve Metin Olarak Kültür

Etnoğrafya ile yazının birbirlerine etki etmesi yeni bir durum değildir. Örneğin Malinowski ya da Claude Levi Strauss gibi etnoloji/etnoğrafya alanlarında çalışan bilim adamları çalışmalarını yazınsal yönü ağır basan bir dille sunmuşlardır. Yeni olan, etnoloji ile yazının, “kültürel anlamları kurmak” amacıyla etkileşime sokulmasıdır, ki Bachmann-Medick bu durumu betimlemek için “metin olarak

¹⁶ Ted Norris, “Literatur und Ethnologie des 20. Jahrhunderts: Hubert Fichte, Bruce Chatwin und Uwe Timm”, (Hg.) Manfred Durzak, Hartmut Steinecke, **Die Archäologie der Wünsche**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1995, s. 288

¹⁷ a.e., s. 270

¹⁸ a.e., s. 271

kültür” (**Kultur als Text**) metaforuna başvurulduğunu belirtir.¹⁹ Bir insan topluluğunun yaşam biçimini yansıtan simgelerden oluşan bir dizge olarak kültür, sınırları belirlenebilir homojen bir yapı değildir. Bu yönüyle kültür çoklu anlamlandırmalara açıktır. Kùltürler sabit yapılar değildirler. İçerdikleri farklı bileşenler yüzünden içlerinde farklı biçimlerde alımlanma olasılıkları barındırırlar. Aynı şekilde yazınsal metinler de doğaları gereği çokanamlı oldukları için, kültür dediğimiz olgunun içinde barındırdığı farklı biçimleri ve çeşitlilikleri yansıtmaya gücüllüğüne sahiptirler.

Bu anlayış, yazınsal metinleri kültürel biçimlerin sunulduğu mekanlar olarak anlamayı öngörmektedir. Bu ise aynı zamanda yazınbilimde bir “etnolojik-antropolojik dönüm”ü (**ethnologisch-anthropologische Wende**) gerekli kılar ve beraberinde yazınsal metinlerdeki etnoğrafik yönleri bulmayı, geleneksel yorumlama kategorileri ve kanon oluşumlarını sorgulamayı getirir.²⁰

Kùltürün metinselleştirilmesi, diğere bir deyişle yazınsal metinlerde kültürel gerçekliklerin ve buna bağılı olarak etnolojik yönlerin öne çıkması özellikle sömürgecilik sonrası dönemdeki yazınbilimsel söylemin belirleyici bir yönüdür. Lützeler yazınbilimdeki sömürgecilik sonrası söylemin kökeninin, eskiden sömürge konumunda olan günümüzün Üçüncü Dünya ülkelerinde görüldüğüne dikkat çekerek bu ülkelerde sömürgecilik sonrası dönemde üretilen yazınsal metinlerde işlenen konuları üç ana başlık altında toplar²¹: Buna göre metinler öncelikle geçmişteki sömürgeci yönetimle hesaplaşma içermektedir. Bunun yanı sıra metinlerde, sömürgecilik sonrasında sanayileşmiş ülkelere karşı oluşan yarı sömürgeci nitelikteki bağımlılıklar konu edilmektedir. Bu, ekonomik yönü öne çıkan yeni bir tür bağımlılıktır. Diğere bir deyişle, yeni sömürgeciliğe işaret etmektedir. Üçüncü olarak ise metinlerde, ülkelerin kendi kültürel gelenekleri ve modernleşme çabalarına yönelik sorun ve çatışmalar konu edilmektedir.

¹⁹ Doris Bachmann-Medick, **a.g.e.**, s. 7

²⁰ **a.e.**, s. 12

²¹ Paul Michael Lützeler, “Der postkoloniale Blick: Deutschsprachige Autoren berichten aus der Dritten Welt”, (Hg.) Paul Michael Lützeler, **Schreiben zwischen den Kulturen: Beiträge zur deutschsprachigen Gegenwartsliteratur**, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag, Juli 1996, s. 222

Sömürgeciliğin ortadan kalkmasıyla birlikte eski sömürgeler, artık yalnızca Avrupa yazınında sunulan birer nesne olmaktan çıkıp kendi yazınsal söylemini oluşturan birer özne haline gelir. Bu şekilde, Honold'un da belirttiği gibi günümüzde Üçüncü Dünya'yı oluşturan bu ülkeler, kendi kültürel gerçekliklerini yazın yoluyla yine kendileri dile getirebiliyorlar:

“Die postkoloniale Literaturbewegung signalisiert: Diejenigen, die in den europäischen Diskursen über das Fremde jahrhundertlang bloß als Objekte, als Repräsentierte vorkamen, sprechen nun für sich selbst.”²²

Bu, yazında sömürgecilik sonrası dönemin bir kutbudur. Diğer kutbu ise, eskiden sömürgeci konumunda olan günümüzün birinci dünya ülkelerinde yazılan ve eski sömürgelere yönelik etnolojik/etnoğrafik bakış içeren metinler oluşturur. Çalışmamızın bağlamına uygun olarak eğilmek istediğimiz kutup budur.

Eski sömürgeci ülkelerde, etnolojik/etnoğrafik yönü ağır basan yazınsal metinler üretimi yeni bir olgu değildir. Örneğin 18. ve 19. yüzyılda, sömürgeleştirilen coğrafyaları ve oralarda yaşayan insanları, diğer bir deyişle kültürel yabancıyı ele alan seyahatnamelerin varlığı bilinmektedir. Farklı olan, bakış açısidir. O dönemin yazınsal metinlerinde, “olimpik” bir bakış açısı göze çarpar.²³ Bununla kastedilen, yazarın metnini, ele aldığı konu hakkında her şeyi görüp bilen bir bakış açısıyla kurmasıdır. Yazar ele aldığı, yabancı kültüre ait gerçekliği kesin bir şekilde sınıflandırır ve hakkında kesin yargılarda bulunur. Yargılama ve sınıflandırmayı tamamen kendi geldiği kültürün bakış açısıyla yaptığı için, metninde sunduğu kültürün kendine özgülüğünü tanıyıp saymaz. Ait olduğu kültürel çevrenin kendisine kazandırdığı dünya bilgisini hakikat olarak gördüğü için kendinden gayet emindir.

Araştırmacı her ne kadar yabancı kültürü son kertede kendi kültürünün bakış açısından incelese de tarafsız olduğu iddiasındadır. Bu anlayış günümüzde kırılmıştır. Brenner bu konuda Clifford Geertz'in çalışmalarını örnek gösterir.²⁴ Geertz şimdiye kadar yapılmış etnolojik çalışmalarda, araştırmacının ne ölçüde

²² Alexander Honold, “Das Fremde verstehen- das Verstehen verfremden: Ethnographie als Herausforderung für Literatur-und Kulturwissenschaft” (Çevirimiçi) <http://www.inst.at/trans/1Nr/honold.htm>, 06.01.2006

²³ Lützel, a.g.e., s. 225

²⁴ Brenner, a.g.e., s. 13

tarafı davrandığı olgusunu incelemiş ve yabancı kültürleri sunmada kullanılan retorik stratejilerin bakış açılarını ne ölçüde etkilediğini göstermiştir. Buna göre, etnolojik bir çalışmanın araştırmacısı tarafından tarafsız bir şekilde yürütüldüğü düşüncesi geçerliliğini yitirmiştir: “Die Beschreibung fremder Ethnien [...] ist ein Konstrukt.”²⁵ Etnoloji gibi bilimsel nitelikteki bir disiplinde bile durum böyleyken etnolojik yön içeren yazınsal metinlerde tarafsızlığın ya da biraz önce değindiğimiz, her şeyi kesin olarak bilen olimpik bir bakış açısının meşruluğunun pek de olanaklı olmadığını söyleyebiliriz.

Sömürgecilik sonrası metinlerde ise yazarın betimlediği yabancı kültüre bakışı farklıdır. Lützel, bu konuda Ingeborg Drewitz, Peter Schneider, Martin Walser gibi Almanca yazan yazarları örnek verir:

“Eigentlich alle diese Autoren reisen in die Staaten der dritten Welt, um zu lernen und um ihre Berichte Lesern in den deutschsprachigen Ländern zu einem genaueren Verständnis der Beziehung zwischen Erster und Dritter Welt zu verhelfen. Nicht mit dem überlegenen, besserwisserischen, ausbeuterischen und missionarischen kolonialen, sondern mit dem offenen, wißbegierigen, solidarischen und gleichwohl kritischen postkolonialen Blick suchen sie das kulturell Andere zu erkennen.”²⁶

Nasıl 20. yüzyılda etnolojide, ele alınan insan topluluğuna yönelik üstünlük içeren yaklaşımdan uzaklaşmışsa, aynı şey yazında da gerçekleşmiştir. Kültürel açıdan farklı olanı, önyargılı bir tutumla ele almaktan vazgeçilip onu kendine özgü yönleri içinde anlama çabası içine girilir.

Avrupalı yazarların kültürel açıdan farklı ve yabancı olana yönelik bakış ve yaklaşım biçimlerini daha ayrıntılı olarak ele almak için Marlene Rall’ın bu konuda yaptığı sınıflandırmaya bakabiliriz. Rall Avrupalı yazarların yabancı kültürleri ele aldıkları metinlerinde, söz konusu yabancı olana karşı yaklaşımlarını üç sınıfa ayırır²⁷:

1) **Sözde Üstünlük Duygusu (Das Gefühl der vermeintlichen Überlegenheit):** Yazar yabancı bir kültürü gelip görür ve onun hakkında yargıda bulunur. Bulunduğu yargılar, gözlemlediği yabancı kültürü aşağı gören nitelikte olabileceği gibi idealize edip yüceltici nitelikte de olabilir. Burada önemli olan, yazarın tavrıdır. Bulunduğu yargılar ister olumlu, ister olumsuz olsun, yazar her iki

²⁵ a.y.

²⁶ Lützel, a.g.e., s. 234

²⁷ bkz. Marlene Rall, a.g.e., s. 156-157

durumda da tenezzül eden birinin pozundadır. Her şeyin ölçütünü Batılı'nın belirlediği gibisinden bir tavır içindedir. Bu bakış açısıyla üretilen yazınsal metinler, sömürgeci bakış içermektedirler.

2) **Yabancılaşma Duygusu (Das Gefühl des Befremdens):** Yazar farklılığı algılayıp betimler, ama bunu dışarıdan bir bakışla yapar. Ürettiği metin, önyargıdan bağımsız bir yaklaşma isteğine işaret ederler, ama aynı zamanda yabancıyla gerçekleşen başarısız karşılaşma ve anlaşma çabalarını da sunarlar.

3) **Şeffaflık/Geçirgenlik Duygusu (Das Gefühl für Durchlässigkeit):** Yazar kendini yabancı olana teslim eder. Bunu yaparken yabancıyı yargılamaz. Yabancıyla karşılaşma sonucu değişmeye hazırdır. Bu yaklaşımla üretilen metinler yabancıya yönelik empati içerirler.

Rall bu sınıflandırmanın mutlak olmadığına dikkat çeker. Bazı yazarların bu gruplardan yalnızca birine ait olabileceği gibi, bazıları ise ürettikleri farklı metinlerde ya da hatta aynı metinde bu üç grubun her birine dahil edilebilecek özellikler gösterebilirler.

Yukarıda değindiğimiz sınıflandırmadan yola çıkarsak **Schlangenbaum** romanının ikinci gruba girdiğini görürüz. Romanın baş karakteri olan Avrupalı bir özne, gittiği denizaşırı bir coğrafyada kültürel açıdan yabancılaşma deneyimiyle yüzleşir. Yabancılaşma aşmak, karşısındaki farklı kültürün üyeleriyle anlaşmak için bulunduğu çabalar başarısızlıkla sonuçlanır. Bu yönüyle, Timm'in diğer romanları gibi bu roman da tersine bir etnolojik bakış içermektedir.²⁸ Asıl olarak ele alınan, farklı bir kültür ve onun kendine özgü bileşenleri değil, Avrupalı bir öznenin söz konusu farklı kültür içindeki davranışları ve onu anlamlandırmadaki başarısızlığıdır. Romanda farklı bir kültüre yönelik etnolojik bakışın varlığı inkar edilemez. Gerçi romanda olayların geçtiği Güney Amerika'ya özgü kültürel yönlerin yer aldığı doğrudur. Örneğin gündelik yaşamda olağanüstü halin egemen olması ya da şantiyede çalışan Bolivyalı işçilerin batıl inançları gibi konular romanda sunulur. Fakat bunların hiçbiri yakından irdelenmez, çünkü tüm bunlar Wagner'in bakış

²⁸ Nitekim Keith Bullivant, Uwe Timm'in tüm romanlarını tersine bir etnolojik bakış içeren metinler olarak değerlendirir. Buna göre Timm, romanlarında son kertede kendi toplumunun etnolojisini yapmaktadır. **Schlangenbaum** romanında, Alman kolonisi ve Wagner'in şantiyedeki Alman çalışma arkadaşlarının boy göstermesi de bu yönde yönde ele alınabilir. Bunlar, romandaki tersine etnolojik bakışı içeren yönlerdir. Bkz. Keith Bullivant, "Reisen, Entdeckungen, Utopien: zum Werk Uwe Timms", **Deutsche Bücher** 4, 1995, s. 255-262

açısından sunulmaktadır. Diğer bir deyişle Timm romanda, baş karakter aracılığıyla yine kendi kültürüne bir bakış yöneltir. Bir Avrupalı, daha özelinde ifade edersek bir Alman'ın farklı bir kültür içinde nasıl davrandığını mercek altına almaktadır.

Timm romanına baş karakter olarak Juan'ı da seçebilirdi. Ama o Wagner'i seçti. Onu seçmesinin nedenini de bu bağlamda ele alabiliriz. Bir konuşma sırasında Hartmann Wagner'e Juan'ın etnolojik bir çalışma yaptığını anlatır. Juan ülkedeki yabancı çalışanları incelemektedir:

“Er studiert uns. Er betreibt Feldforschung auf der Baustelle. Er beobachtet Sie, mich und Steinhorst. Und hier in der Stadt die Schweizer Agronomen und die Amis, die hier wohnen. Ich verspreche mir viel von dieser Arbeit. Sie wird sicherlich für alle von uns sehr interessant sein. (SB 228)”

Fakat Hartmann'ın sonuçlarından pek umutlu olduğu bu etnolojik çalışmanın bulgularını öğrenememekteyiz, çünkü roman Juan'ın bakış açısı üzerinden kurulmamıştır. Bu yüzden okura Juan'ın yaptığı söz konusu çalışmaların sonuçları ile ilgili bir şey sunulmaz. Timm Manfred Durzak'ın kendisiyle yaptığı bir söyleşide, neden romanı Juan'ın bakış açısından anlatmadığını sorması üzerine bu konuya açıklık getirir. Kendisinin ilgisini çeken asıl noktanın, Wagner karakteri olduğunu ve romanda konu edindiği Güney Amerika ülkesini de özellikle onun bakış açısından sunmayı amaçladığını vurgular.²⁹ Öte yandan, romanın baş karakteri olarak bir mühendisin seçilmesi de rastlantı değildir, çünkü Timm'in amacı akıl yoluyla teknik ilerlemeye dayalı dünya görüşünün dünyanın her yerinde uygulanamayacağını göstermektir:

“Was mich interessierte an dieser Figur, war, anhand einer Einzelfigur das Problem des technischen Fortschritts zu zeigen und daß das Land dabei zugrunde geht [...] Das ist genau der Zustand, und natürlich ist der Wagner [...] wirklich so wie viele hunderttausend Ingenieure; gutgläubig und naiv, die zwar technisch brillant ausgebildet sind, aber ohne irgendwelche ethnologischen Vorgaben in diese Länder kommen, dort arbeiten und irgendwas fertigstellen.”³⁰

Romanda başarısızlığa uğrayan şey, Wagner'in dünya görüşüdür. Wagner üzerinden genelleme yaparsak, Avrupalı akılcı dünya görüşüdür. Romanın etnolojik

²⁹ Manfred Durzak, “Die Position des Autors: Ein Werkstattgespräch mit Uwe Timm”, (Hg.) Manfred Durzak, Hartmut Steinecke, **Die Archäologie der Wünsche**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1995, s. 333

³⁰ a.e., s. 335-336

yönü burada yatmaktadır. Timm kendisinin de ait olduğu toplum ve kültürün üyesi bir baş karakter aracılığıyla Alman, daha genelindeyse Avrupa toplumlarının kültüründe rastlanan bilim ve teknoloji yoluyla ilerlemeci görüşü sorgulamaktadır. Bununla birlikte, Avrupa ülkelerinin de dahil olduğu birinci dünya ile üçüncü dünya ülkeleri arasındaki ekonomik düzlemdeki bağımlılık ilişkisine yaptığı vurgu ise, romandaki sömürgecilik sonrası yönü oluşturmaktadır.

5. WAGNER'IN YAŞADIĞI DÖNÜŞÜM

Romanın anlatım biçimini incelerken vurguladığımız gibi tüm olaylar Wagner'in bakış açısından anlatılmakta ve bunun sonucu olarak olaylar Wagner'in kişiliğinin süzgecinden geçirilerek okura sunulmaktadır. Fakat romanın kurmaca dünyasında bu denli baskın bir kurucu öge olan Wagner'in kişiliği, olaylar geliştikçe belirli değişiklikler göstermektedir. Nitekim Minnemann, Wagner'in Güney Amerika'da, özellikle şantiyede yaşadıkları sonucunda bir “öğrenme süreci” geçirdiği tezini savunur. Ona göre Wagner bu süreç sonunda dünya görüşü ve düzen düşüncesinden uzaklaşmıştır.³¹

Kuşkusuz Wagner, geldiği Güney Amerika'daki ülkede, Almanya'daki yaşamındakilerle karşılaştırılamayacak denli farklı deneyimlerle yüzleşmiştir. Bu deneyimler yalnızca şantiyede yaşadığı, iş ile ilgili deneyimler değildir. Böylesine değişik deneyimler geçiren her kişinin yaşama bakış açısında belirli ölçüde değişiklikler olması fazla şaşırtıcı bir durum değildir. Fakat Wagner'de olası bir değişim ve dönüşümden bahsedeceksek, bunun ne ölçüde ve ne yönde gerçekleştiğini yakından sorgulamamız gerekir. Bu yüzden bu bölümde Wagner karakterinin Güney Amerika'da deneyimlediği yabancılığın sonucunda zihniyet açısından bir dönüşüm geçirip geçirmediğini sorgulamayı amaçlıyoruz.

Öncelikle Wagner işiyle ilgili meselelere yaklaşımını değiştirmiş gözükür. Şantiyedeki ilk günlerinde, her şeyi nasıl düzen içine sokabileceğini düşünmektedir: “Wie sollte er das alles in den Griff bekommen? (SB 67)” Fakat ülke içine yaptığı

³¹ Minnemann, a.g.e., s. 132

yolculuktan döndükten sonra bu tutumunu değiştirmiş, görünüşe göre şantiyedeki sorunları unutmuştur: “Vor einer Woche war er noch wie ein Wachhund herumgelaufen, die Ohren aufgestellt, mit aufmerksamen Blick. Aber das war lange her. (SB 300)” Kafasını meşgul eden, şantiyedeki işlerden çok son günlerde rastladığı imgelerdir. Bu söz konusu imgeler, Wagner’in ülke içine yolculuğa çıktığında karşılaştıklarıdır. Bu sayede Wagner kendi geldiği kültüründen çok daha farklı gerçekliklerle yüzleşmiştir. Askeri rejimin yönetimi altında, sevgilisi Luisa’nın izini bulma konusundaki çaresizliği, valilikte yaşadıkları, bir önceki devlet başkanı adına tam da onun doğduğu köyde yapılmaya başlanan, ama askeri darbe yüzünden başkan devrilince yapımı durdurulup bağlantı yolları eksik kalan viyadük, kendisinin de şüpheli görülüp gözaltına alındığında yaşadıkları, bu imgelere örnektir. Bu denli farklı gerçekliklere temas etmek ister istemez onun düşünce yapısına etki edecektir, ki iş konusundaki tutumunun da bu değişimden payını almaması olanaksızdır.

Nitekim Wagner başlarda, fabrika inşaatında kullanılacak betonu kalitesi kötü olduğu için kabul etmemiştir; çünkü bunu yaparsa, var olan çürümüşlüğe ortak olacaktır:

“[Er] sagte [...] sich, wenn er jetzt durchgehen ließe und sich mit der miserablen, wenn auch noch gerade vertretbaren Qualität einverstanden erklärte, dann waren keine Murkserei und keine Bummelei zu kritisieren. Dann hatte er die Spielregeln akzeptiert. (SB 147)”

Hatta firmanın yetkilisiyle görüşmeye gittiklerinde kendisine betonun kalitesinin yerinde olduğuna dair bir bilirkişi raporu sunulduğunda bile ikna olmayan Wagner daha sonra ise bu ilkeli tavrından taviz verip kalitesi kötü betonu inşaatta kullanmaya razı olur. Çünkü Wagner işin içinde büyük çıkar odaklarının varlığının bilincine varır. Mesele onu aşmaktadır. Ama bu yine de kötü kaliteli betonu korktuğu için ya da işbirliği yapmak amacıyla kabul ettiği anlamına gelmez:

“Wagners Gesinnungswandel im Hinblick auf die Qualität des Betons bedeutet freilich nicht den Beginn einer Einwilligung in das herrschende Interessen- und Machtgeflecht, sondern ist das Ergebnis eines Lernprozeß, in dem Wagner sich von seiner Weltsicht und seinem Ordnungsdenken löst.”³²

³² a.e., s. 131

Düzen düşüncesinden kopuş ister istemez beraberinde, yalnızca akılcılık, bilim ve teknolojiye inanç ışığında sürdürülecek bir yaşam anlayışını da yetersiz kılar. Zaten başından beri yaşamında, adını koyamadığı bir değişiklik arzusundaki Wagner yaşamında yeni bir yol tutma arayışındadır:

“Er würde sein Leben ändern müssen. Ihm war, als sei er aus dem Tritt geraten, wie es ihm früher zuweilen passiert war, daß er, wenn er ging, plötzlich das Gefühl hatte, falsch zu gehen [...] [...] Wieder richtig zu gehen, gelang ihm aber nur dann, wenn er sich schnell ein Ziel suchte [...] [...] Aber welches Ziel sollte er jetzt ins Auge fassen? Er hatte sich immer in der Lokomotive des Fortschritts sitzen sehen, vielleicht galt es jetzt, in das Bremserhäuschen umzusteigen. Aber wie? Immerhin hatte der Zug schon eine rasante Fahrt erreicht. (SB 296)”

Sonunda Wagner yaşamda olaylara karşı benimseyeceği tutumu bulmuş gözükür:

“Er sah die Dinge wie aus einer großen Distanz und mit dem Augen eines Reisenden: Gespannt darauf, was kommt. Er wollte tun, was zu tun war, aber er wollte nicht mehr eingreifen. Er wollte den Dingen ihren Lauf lassen, in der Hoffnung, daß nicht er sie, sondern sie ihn weiterbrächten und er so seinen Schritt fände für ein Ziel, das er noch nicht sah, sei es denn, diese Unordnung, dieser Verfall, wäre das Ziel. (SB 302)”

Wagner için, o denli önem verdiği düzen düşüncesinin yerini düzensizlik alır. Bu ülke içine yaptığı yolculuk sırasında kapıldığı “zaman ve mekana karşı kayıtsızlık” (SB 274) duygusunun vardığı son noktadır. Sonuçta Wagner’in olaylara bakış açısı konusunda bir dönüşüm geçirdiği bellidir, fakat bu dönüşümün ne derece olumlu yönde olduğu tartışılır. Öte yandan Wagner’in bundan sonra ne yapacağı da belirsizdir. Romanda bunu gösteren net bir son yer almaz.

Wagner’in temel hatası, gittiği ülkedeki koşulları kendine özgülükleri içinde tanıyıp kabul etmemesidir. Kendisine yabancı deneyimleri anlamaya, diğer bir deyişle yabancı olanı kendine aşına kılmaya çalışmamıştır. Bunun yerine gittiği ülkede yüzleştiği koşulları bilim ve teknolojinin üstünlüğüne dayanan kendi dünya görüşü ışığında kontrol altına almaya çalışmıştır.

Yabancı, diğer bir deyişle kültürel ve coğrafi açıdan farklı bir bölgede, yaşadığı deneyimleri anlamlandırma konusunda öznenin, algılama ve düşünce alışkanlıkları yetersiz kalır. Bu durumda söz konusu özne kendi bilgi ve deneyim

kategorilerinin geçerliliğini sorgulamaya zorlanır.³³ Nitekim Wagner de henüz romanın başında farklı ve kendisine yabancı –başka bir bakış açısıyla değerlendirirsek kendisinin yabancı olduğu- bir dünyanın içine girmekte ve bu yüzden farklı şekilde düşünmek ve olaylara bakış açısını değiştirmek zorunda olduğunu fark etmiştir: “Er würde umdenken müssen. (SB 14)” Bu onun için olumlu bir noktadır. Fakat bu konuda uygulamaya geçmekte zorlanmış ve geç kalmıştır.

Romanın ilerleyen kısımlarında ise Wagner’in dünyayı algılayış kalıpları tamamen olumlu yönde olmasa da dönüşüm geçirir. Öyle ki Wagner başlarda iş konusunda katı ilkeleri olan ve bunun sonucu olarak şantiyede karşılaştığı ihmalkarlığa bağırıp çağırarak tepki veren bir karakterken, zaman içinde sakinleşir: “Er sah allem gelassen entgegen. (SB 176)” Kendini olup bitenlerin dışında tutma ve yaşamında yeni seçimler yapma eğilimi gösterir. Kişisel tavrındaki değişim burada noktalanmaz, sonrasında Wagner’deki pasiflik artar ve şeyleri olurlarına bırakmaya karar verir, müdahale etmekten vazgeçer. Fakat bu dönüşüm bulunduğu ülkedeki koşulların zorlaması sonucudur, içten bir dönüşüm değildir. O koşullar içinde başka türlü bir tutum benimsemek Wagner’in elinden gelmemektedir. Diğer bir deyişle Wagner, aslında zihniyet açısından dönüşüme uğramaz. Bunun kanıtını ise romanın sonunda Bredow’un evinde verilen akşam yemeğinde görüyoruz. Davet sözde Wagner’in gözaltından kurtuluşu şerefine verilmiştir. Gerçekte kutlanan şey, Wagner’in geri dönüşü değil, kötü kaliteli betonu kabul etmesidir: “Man glaubte, in ihm einen Komplizen gefunden zu haben. Das hier war also der Initiationsfeier. (SB 311)” Akşam yemekte Bredow bunun karşılığında Wagner’e açıktan para ödemeyi teklif eder. Fakat Wagner bu teklifi kabul etmez. O ülkedeki çürüme ve rüşvet çarkının bir parçası olmak istemez. Bununla yetinmeyip bir de Almanya’nın Bremen kentinde yapılan hatalı bir gökdelen inşaatından bahseder. İnşaatın hatalı olmasının nedeni ise Wagner’e göre açıktır: “Schlamperei oder Korruption. (SB 313)” Wagner, şantiyedeki ilk günleri sırasında inşaatın durumu hakkında da benzeri bir yargıya varmıştır: “Ein Denkmal der Nachlässigkeit und Schlamperei [...] (SB 62).” Bu örneğin gösterdiği gibi, aslında Wagner disiplin ve düzen düşüncesine olan

³³ Reinhard Heinritz, “Fremde Wildnis: Über den neuen deutschsprachigen Reiseroman”, (Hg.) Alois Wierlacher et. al., **Jahrbuch DaF**, Bd. 17, München, Iudicium, 1991, s. 72

bağlılığını kaybetmemiştir. Fakat bu zihniyeti geçerli kılma, ya da ötekine zorla kabul ettirme çabasından kendini kurtarmıştır.

Hatırlayacak olursak Wagner'in şantiyedeki diğer Alman çalışma arkadaşları, geldikleri o Güney Amerika ülkesinin koşulları karşısında ortaya farklı tavırlar koymuşlardı. Hartmann, sömürü, ihmalkarlık, rüşvet gibi tüm olumsuzluklarda pay sahibi olmamak adına işinden istifa etmeyi, Bredow ise tam tersine var olan tüm bu olumsuzluklara uyum sağlayıp bir yandan da kendi ekonomik çıkarını gözetmeyi seçmişti. Artan pasifliğiyle Wagner'in tavrının, Steinhorst'un tavrına yaklaştığı söylenebilir.

Wagner'in gelişimi ve görece dönüşümü, gençliğinde severek ve “birden fazla kez” (SB 111) okuduğu, Joseph Conrad'ın **Karanlığın Yüreği** romanının baş karakteri Marlow'unkine benzer. Marlow denizcidir. Yeniden denize açılmak için kendine çalışacak bir gemi aramaktadır. Marlow da Wagner gibi çocukluğundan beri yeni yerler görmeye meraklıdır: “Dünya üzerinde o zamanlar pek çok boş alan vardı; ben de haritada özellikle davetkar bir yer görünce [...] parmağımı üzerine koyup, büyüyünce buraya gideceğim derdim.”³⁴ Özellikle gitmek istediği bir yer daha kalmıştır ve yeniden denize açılmak istemesinin ardında yatan neden orayı görmektir: Kongo çanağı. Oradaki nehir üzerinde ticaretle uğraşan, gemilerle taşımacılık yapan ve merkezi Kıta Avrupasında yer alan büyük bir şirkete başvurur. İşe kabul edilir. Marlow'un amacı yalnızca macera tutkusunu tatmin etmek değil, aynı zamanda para da kazanmaktır. Bu yönüyle de Wagner'le benzerlik gösterir. Wagner de Arjantin'e çocukluğundan beri uzak yerlere duyduğu merakın yanı sıra kariyerinde ilerleme amacıyla gider. Fakat ayrıldıkları bir nokta vardır: Wagner Arjantin'e giderken biraz da olsa, kendisi yüce olduğunu düşündüğü bir amaç da besler: Gittiği yere bilim ve teknoloji götürme iddiasındadır. Marlow'un ise herhangi bir şekilde, yüce bir amaca hizmet etme gibi bir iddiası yoktur. Hatta Kongo'ya doğru yola çıkmadan önce halası ona bunun “cahil milyonları kaba yaşamlarından

³⁴ Joseph Conrad, **Karanlığın Yüreği**, çev. Ali Kayalar, İstanbul, Bordo Siyah, 2004 Mayıs, s. 40. Romandan yapılan diğer alıntılar bundan sonra tez metni içinde, parantez içinde KY kısaltması ve ardından sayfa numarası verilerek gösterilmiştir.

kurtarmak” yönünde bir fırsat olduğundan bahsettiğinde Marlow’un verdiği tepki gayet gerçekçidir: “Araya girip şirketin amacının kar etmek olduğunu ima etmeye çalıştım. (KY 49)”

Marlow Kongo’ya giderken yol boyunca, kendisinin de içinde yer aldığı sömürgeci uygulamanın iç yüzünü görme fırsatı bulur:

“Tanrı’nın unuttuğu o toprak parçalarına zorla tahsilat yapmaları için önce vergi memurlarını, sonra da muhtemelen onları korumaları için yine askerleri indiriyorduk. Duyduğuma göre bazıları kırılan büyük dalgaların arasında boğuluyordu, ama kimsenin umurunda değildi bu. Onları karaya atıp kendi yolumuza devam ediyorduk. Kıyı hergün aynıydı, sanki hiç kıpırdamıyorduk; oysa bir sürü yer, bir sürü ticaret merkezi geçmiştik; Büyük Bassam, Küçük Popo gibi adları, **lanet bir dekorun önünde oynanan bir açgözlülük komedisinden** [vurgu bana ait] alınmış gibi gözüküyordu. Yolculuğun verdiği aylıklık hissi, hiçbir ortak noktamız olmayan bu adamlar arasında **yaşadığım tecrit** [vurgu bana ait], yağlı ve uyuşuk deniz, kıyının kasvetli tekdüzeliği; **bunlar beni adeta nesnelerin gerçekliğinden uzaklaştırıyor** [vurgu bana ait], kederli, mayışık bir kuruntu kapanının içinde tutuyordu. (KY 51)”

Marlow yolculuk sırasında kendini yalnız hissetmeye ve içinde bulunduğu yeni çevreye yabancılaşmaya başlar. Tıpkı Wagner gibi, sahip olduğu dünya bilgisiyle yaşadıkları yeni deneyimler arasında bir karşıtlık oluşması sonucu olup biteni anlamdıramaz, bu yüzden yabancılık deneyimiyle yüz yüze gelir.

Marlow yolculuğun ilerleyen kısımlarında Batılılar’ın o ülkeye geliş nedeni olarak para hırsına vurgu yapar. Amaç, fildişi ticareti yapıp zengin olmaktır:

“‘Fildişi’ sözü havada yankılanıyor, fısıldanıyor, iç çekmelere neden oluyordu. Fildişine tapıyorlar sanırdınız. Aptalca bir açgözlülük havası, ceset kokusu gibi yayılmıştı ortalığa. [...] Zaten hepsi –on beş yirmi seyyah- [...] [v]akitlerini birbirlerinin arkasından konuşarak, en aptalca yöntemlerle dolaplar çevirerek geçiriyorlardı. O şubenin her yanında bir entrika havası vardı, ama elbette hiçbir şey olduğu yoktu. Her şey gibi bu da, gerçek dışıydı –her şeydeki göstermelik hayırseverlik gibi, sohbetleri gibi, yönetimleri gibi, iş dedikleri gösteri gibi. Oradaki tek gerçek duygu, fildişi bulunan bir trampa noktasına gönderilerek dönen paradan yüzde alma tutkusuydu. (KY 70-72)”

Sonuçta nasıl Wagner Arjantin içlerine yaptığı yolculuk sonrası gittiği yerin gerçeklerini daha iyi anlamdırmaya başlamış ve her ne kadar koşulların zorlamasıyla da olsa bir dönüşüm geçirmişse aynı durum Marlow için de söz konusudur. Marlow da Kongo içlerine yaptığı yolculuk sırasında yaşadıkları sayesinde oradaki kendi varoluşunu sorgulama fırsatı bulup dönüşüm geçirmiştir. Karanlığın yurdu olarak nitelediği Afrika topraklarında ilerledikçe aslında kendi yüreğindeki karanlığı, daha genelinde ise Avrupa emperyalizminin karanlığını fark etmiştir.

Buna karşın her iki roman da baş karakterleri içinde bulundukları sömürgeci uygulamayı fark etseler bile buna yönelik etkin bir tavır alamazlar. Wagner'in roman sonunda yapabildiği tek şey, var olan düzeni kökten yok edecek bir karanlığın basmasını dilemek olur:

“[...] er hofft auf eine anhaltende Finsternis, in der die Kakerlaken in all die Häuser und Bungalows eindringen sollen und die Ratten, hier auf dem Hügel und in Hamburg, auch dort, um den Unrat zu fressen, diesen auf Unglück und Leid aufgetürmten Reichtum[.] (SB 323)”

Marlow ise romanın sonunda “Gökyüzü tepeme inecekti sanki” (KY 175) der, fakat hemen ardından hiçbir şey olmadığını da eklemeyi ihmal etmez. Her iki durumda da olayların genel gidişatında ve dünyanın düzeninde bir değişiklik olmaz, karakterler yalnızca görece bilinçlendikleriyle kalırlar.

SONUÇ

Tezimde yabancılığın kültürel farklılıklardan kaynaklanıp farklı kültürlerin karşılaşması sonucu ortaya çıkan bir deneyim olduğunu kanıtlamaya ve bunun, incelediğim romandaki baş karakterde kendini nasıl gösterdiğini göstermeye çalıştım. Avrupalı bir özne olarak Wagner, yetiştiği kültürden çok daha farklı bir kültürle yüzleştiği için yabancılık deneyimiyle yüzleşir. Geldiği ülkenin kültüründe alıştığı iş ve çalışma düzeni Güney Amerika'daki ülkede bulamaz. Bu yüzden yabancılık deneyimiyle özellikle çalıştığı ortam olan şantiyede yüzleşir. Bunun etkisiyle, çoğu oranın yerlisi olan işçilerle kültürel çatışma içine girer. Çatışmaya girmesinde etkili olan diğer bir yön ise, Wagner'in, yeni geldiği bu coğrafyada, önceden alışık olduğu kültürel kodlarla düşünmeye devam etmesidir. Şantiyedeki çalışma koşullarını Almanya'da alıştığı şekilde düzene sokmakta ısrar eder. Çünkü Wagner, Batı kültüründen gelen bir teknokrat olması nedeniyle, insanın bilim ve teknoloji aracılığıyla çevresindeki fiziksel gerçekliği değiştirip dönüştürme becerisine inanır. Bu görüşünü şantiyede de uygulamaya kalkıştığı için başarısız olur. Çünkü içinde bulunduğu yeni ortam ve kültür, kendi geldiği kültürden farklı değer yargıları ve dünyaya yönelik farklı bir bakış açısına sahiptir. Wagner kendi dünya görüşünü yabancı olana dayatmak istediği için başarısız olur; yabancı olan sağlıklı ve birbirini karşılıklı tanımaya dayalı bir iletişime geçemez. Tezimin üçüncü bölümünde ele aldığım gibi, romandaki yabancıyla karşılaşma yönü bu şekilde işlenmiştir.

Wagner, Timm'in deyişiyle “trajik”¹ bir figürdür. Çünkü aslında iyi bir şeyler yapmak amacındadır: Geldiği Güney Amerika ülkesine, oranın insanların yaşam kalitesi ve refahını artırma amacıyla bilim ve teknoloji götürmeyi ister. Fakat sorun, bunu tepeden inme bir mantıkla yapmak istemesidir. Bu konuda orada yaşayan insanların ne düşündüğü ya da istediği onu ilgilendirmez. Bu açıdan hatalı davranmıştır. Üstelik Wagner söz konusu bilim ve teknoloji getirme isteğinin, sömürgeci amaçları gizlemeye yaradığını fark etmekte de zorlanır. Kendisi, Alman bir inşaat firması adına Güney Amerika'ya gelmiştir ve temsil ettiği firma, tezimin dördüncü bölümünde göstermeye çalıştığım gibi, o ülkede yeni sömürgecilik

¹ Manfred Durzak, “Die Position des Autors: Ein Werkstattgespräch mit Uwe Timm”, (Hg.) Manfred Durzak, Hartmut Steinecke, **Die Archäologie der Wünsche**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1995, s. 334

kavramı çevresinde tanımlanabilecek bir konuma sahiptir. Bu yönüyle roman, sömürgecilik ve yeni sömürgecilik olgularına dikkat çeken bir yöne sahiptir.

Wagner'ın yabancılık deneyimini aşamadığını, geldiği ülkenin insanları ve kültürüyle diyaloga giremediğini görüyoruz. Nitekim romanda, farklı kültürlerin karşılaşmasında doğacak yabancılık deneyiminin nasıl üstesinden gelinebileceği ya da yabancıyla karşılaşmanın nasıl karşılıklı tanıma ve birbirini kabul etme ekseninde inşa edilebileceğine yönelik bir çözüm önerisi yoktur. Zaten Timm böyle bir şeyi amaçlamamıştır. Onun amacı, yabancı olanı betimleyip anlatmak ve anlamaya çalışmaktan çok, Avrupalı bir öznenin yabancı bir kültürde söz konusu deneyimi nasıl yaşadığını göstermektir. Romanın Wagner karakterinin bakış açısından anlatılmasının nedeni de budur. Tüm bunlar ise, romandaki etnolojik bakış yönünü oluşturmaktadır, yalnız küçük bir farkla: Bakış, yabancı olana değil, kendine yöneliktir.

KAYNAKÇA

- Bachmann-Medick, Doris: "Literaturwissenschaft in kulturwissenschaftlicher Absicht", (Hg.) Doris Bachmann-Medick, **Kultur als Text: Die antropologische Wende in der Literaturwissenschaft**, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuchverlag, Oktober 1996, s. 7-64
- Bauer, Michael: "Der Schlangenbaum: Ein Buch von Macht, Magie und Midlifecrisis", **Neue Zürcher Zeitung**, 15.11.1986
- Bitterli, Urs: **Die Wilden und Die Zivilisierten: Grundzüge einer Geistes- Kulturgeschichte der europäisch-überseeischen Begegnung**, München, Verlag C.H. Beck, 1991
- Brenner, Peter J: "Kulturanthropologie und Kulturhermeneutik: Grundlagen interkulturellen Verstehens", (Hg.) Peter Freese, **Paderborner Universitätsreden**, Paderborn, 1999, s. 3-47
- Bullivant, Keith: "Reisen, Entdeckungen, Utopien: zum Werk Uwe Timms", **Deutsche Bücher 4**, 1995, s. 255-262
- Cesana, Andreas: "Philosophie der Interkulturalität: Problemfelder, Aufgaben, Einsichten", (Hg.) Alois Wierlacher et. al., **Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache**, Bd. 26, München, Iudicium, 2000, s. 435-461

- Conrad, Joseph: **Karanlığın Yüregi**, çev. Ali Kayalar, İstanbul, Bordo Siyah, 2004 Mayıs
- Durzak, Manfred: “Ein Autor der mittleren Generation”, (Hg.) Manfred Durzak, Hartmut Steinecke, **Die Archäologie der Wünsche**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1995, s. 13-25
- Durzak, Manfred: “Die Position des Autors: Ein Werkstattgespräch mit Uwe Timm”, (Hg.) Manfred Durzak, Hartmut Steinecke, **Die Archäologie der Wünsche**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1995, s. 311-354
- Durzak, Manfred: “Poetik des kolonialen Blicks am Beispiel von Uwe Timms Romanen ‘Der Schlangenbaum’ und ‘Morenga’”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından: Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 11, İstanbul, Çantay Kitabevi, 1999, s. 67-74
- Heinritz, Reinhard: “Fremde Wildnis: Über den neuen deutschsprachigen Reiseroman”, (Hg.) Alois Wierlacher et. al., **Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache**, Bd. 17, München, Iudicium, 1991, s. 72-93
- Hentch, Thierry: **Hayali Doğu: Batı’nın Akdenizli Doğu’ya Politik Bakışı**, Fransızca’dan çeviren: Aysel Bora, İstanbul, Metis, Mayıs 1996

- Holenstein, Elmar: “Interkulturelle Beziehungen –multikulturelle Verhältnisse: Im Ausgang von Japan-Berichten in der westdeutschen Presse”, (Hg.) Elmar Holenstein, **Menschliches Selbstverständnis**, Frankfurt am Main, 1985, s. 104-205
- Honold, Alexander: “Das Fremde verstehen- das Verstehen verfremden: Ethnographie als Herausforderung für Literatur- und Kulturwissenschaft” (Çevirimiçi)
<http://www.inst.at/trans/1Nr/honold.htm>, 06.01.2006
- Höhne, Thomas: “Kulturelle Fremdheit als Definitionsmacht und diskursiver Effekt in Medien und Wissenschaft” (Çevirimiçi)
<http://www.gradnet.de/papers/pomo2.archives/pomo98.papers/tshoehne98.htm>, 06.01.2006
- Krämer, Michael: “Angst vor dem anderen? Anmerkungen zum Fremden, zum Anderen und vielleicht zum ’ganz Anderen’” (Çevirimiçi)
<http://www.drmkraemer.de/FREMD.HTM>, 06.01.2006
- Kristeva, Julia: **Fremde sind wir uns selbst**, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1990
- Krusche, Dietrich: “Utopie und Allotopie: Zur Geschichte des Motivs der außereuropäischen Fremde in der Literatur”, (Hg.) Dietrich Krusche, **Literatur und Fremde**, München, Iudicium, 1985, s. 13-43
- Kuruyazıcı, Nilüfer: “68 Kuşağı’nın Önemli Bir Temsilcisi”, **Cumhuriyet Kitap**, Sayı 456, s. 20-21

- Kuruyazıcı, Nilüfer: “Die Frage der kulturellen Anerkennung in Uwe Timms Roman *Der Schlangenbaum*”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından: Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 15, İstanbul, İ.Ü. Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, 2003, s. 1-11
- Loomba, Ania: **Kolonyalizm Postkolonyalizm**, çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı, 2000
- Lützel, Paul Michael: “Der postkoloniale Blick: Deutschsprachige Autoren berichten aus der Dritten Welt”, (Hg.) Paul Michael Lützel, **Schreiben zwischen den Kulturen: Beiträge zur deutschsprachigen Gegenwartsliteratur**, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag, Juli 1996, s. 222-239
- Mecklenburg, Norbert: “Über kulturelle und poetische Alterität: Kultur- und literaturtheoretische Grundprobleme einer interkulturellen Germanistik”, (Hg.) Alois Wierlacher, **Perspektiven und Verfahren interkultureller Germanistik**, München, Iudicium, 1987, s. 563-585
- Minnemann, Klaus Meyer: “Die fremde Logik und die Ordnung der Dinge: Uwe Timm, *Der Schlangenbaum*”, (Hg.) Manfred Durzak, Hartmut Steinecke, **Die Archäologie der Wünsche**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1995, s. 119-142
- Norris, Ted: “Literatur und Ethnologie des 20. Jahrhunderts: Hubert Fichte, Bruce Chatwin und Uwe Timm”, (Hg.)

- Manfred Durzak, Hartmut Steinecke, **Die Archäologie der Wünsche**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1995, s. 267-289
- Rall, Marlene: “Interkulturelle Dialoge: Uwe Timm: ‘Reise nach Paraguay und *Der Schlangenbaum*’”, (Hg.) Paul Michael Lützeler, **Schriftsteller und ‘Dritte Welt’: Studien zum postkolonialen Blick**, Tübingen, Stauffenberg Verlag, 1998, s. 153-165
- Stanzel, Franz K.: **Typische Formen des Romans**, Göttingen, Vadenhoeck und Ruprecht, 1987
- TDK Türkçe Sözlük: “Etnoloji”, “Etnoğrafya”, Cilt 1, Ankara, 1998, s. 768
- TDK Türkçe Sözlük: “Sömürgecilik”, Cilt 2, Ankara, 1998, s. 2020
- Tepebaşılı, Fatih: **68 Kuşaklı Yazarlarından Uwe Timm ve Toplumsal Eleştiri**, İstanbul, Çizgi Yayınevi, 2002
- Timm, Uwe: **Morenga**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1985
- Timm, Uwe: **Der Schlangenbaum**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1986
- Timm, Uwe: **Vogel, friß die Feige nicht: Römische Aufzeichnungen**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1989
- Timm, Uwe: **Der Kopfbjäger: Bericht aus dem Inneren des Landes**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1991

- Timm, Uwe: **Kerbels Flucht**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1991
- Timm, Uwe: **Die Entdeckung der Currywurst**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1993
- Timm, Uwe: **Erzählen und kein Ende**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1993
- Timm, Uwe: **Der Mann auf dem Hochrad**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1997
- Timm, Uwe: **Heißer Sommer**, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, Mai 1998
- Timm, Uwe: **Am Beispiel meines Bruders**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 2003
- Timm, Uwe: **Der Freund und Der Fremde**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 2005
- Todorov, Tzvetan: **Die Eroberung Amerikas: Das Problem des Anderen**, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1985
- Vogt, Jochen: **Einladung in die Literaturwissenschaft**, München, Fink, 1999
- Waldenfels, Bernhard: "Zwischen den Kulturen", (Hg.) Alois Wierlacher et al., **Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache**, Bd. 26 München, Iudicium, 2000, s. 245-261

www.wikipedia.org:

“Ethnographie”, (Çevirimiçi) [http://de.](http://de.wikipedia.org/wiki/Ethnologie)

Wikipedia.org/wiki/Ethnologie, 03.03.2006

www.yok.gov.tr:

(Çevirimiçi) [http://www.yok.gov.tr/YokTezSrv,](http://www.yok.gov.tr/YokTezSrv)
24.04.2006